

**BANKA KREDİLERİNDEKİ DARALMANIN
EKONOMİK ETKİLERİ VE KRİZLERDEKİ GELİŞİMİ**

Ayşen İŞCAN

**Danışman
Prof.Dr.İrfan Cıvcir**

Uzmanlık Yeterlilik Tezi

**Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürlüğü
Ankara, Temmuz 2003**

ÖNSÖZ

Ekonomi politikalarının nihai hedefi, refah düzeyinin artırılmasıdır. Bu hedefe ulaşılması ise ekonomideki atıl kaynakların sağlıklı finansal piyasalar aracılığıyla etkin yatırım imkanlarına dönüştürülmesi ile mümkün olabilmektedir. Her dönemde finansal olumsuzluklardan kaynaklanan ekonomik durgunluklar, sektörlerin sıkıntıya düşmelerine neden olmuştur. Bu tartışmaların merkezini, bankacılık sektöründe yaşanan kredi daralması oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kredi daralmasının özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde önemli bir problem olduğu vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle kredi daralması, teorik literatür çerçevesinde ayrıntılı olarak incelendikten sonra, Türkiye’de özellikle kriz dönemlerinde kredi daralmasının gerçekleşip gerçekleşmediği, Türk Bankacılık Sistemi verilerinin kullanıldığı ayrıntılı istatistiki göstergeler yardımıyla analitik olarak değerlendirilmektedir.

Bu amaçla, tezin hazırlanmasında kıymetli zamanlarını, yapıcı öneri ve eleştirilerini esirgemeyen başta danışmanım Prof. Dr. İrfan Cıvcır’e, tezin başlangıcından nihai halinin oluşumuna kadarki her aşamasında her türlü destek ve yardımlarını gördüğüm Bankacılık ve Finansal Kuruluşlar Genel Müdürü İ.Hakkı Arslan ve Genel Müdür Yardımcısı Rifat Günay’a, Risk Merkezi Müdürü Fahri Okumuş’a ve Dr. Nuran Gökbudak Arslaner’e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
TABLO LİSTESİ	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ	vi
KISALTMA LİSTESİ	vii
EK LİSTESİ	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xii
GİRİŞ	xiv

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIĞIN FİNANSAL SİSTEMDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ	1
1.1. Finansal Sistemin İşleyişi ve Bankaların Bu Sistem İçerisindeki Yeri	1
1.2. Bankaların Faaliyetleri ve Finansman Politikaları Açısından	
Değerlendirilmesi.....	5
1.2.1. Aktif ve Pasif Yönetimi	5
1.2.2. Bankacılık Riskleri.....	6
1.2.3. Finansal İstikrarsızlık Hipotezi.....	11
1.3. Bankacılık Sektörü Kredileri ile Ekonomik Büyümenin Etkileşimi	13

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ LİTERATÜRÜNDEKİ KREDİ DARALMASI TARTIŞMALARI	17
2.1. Kredilerin Genel Olarak Değerlendirilmesi	17
2.1.1. Parasal Aktarım Mekanizmalarından Kredi Kanalı	17

2.1.1.1. Kredi Mekanizması	20
2.1.1.2. Bilanço Mekanizması	22
2.1.1.3. Hanehalkı Bilanço Etkileri	27
2.1.2. Kredilerin Ekonomideki Rolüne İlişkin Ampirik Kanıtlar	29
2.2. Kredi Daralması	33
2.2.1. Kredi Daralmasına İlişkin Kavramsal Yaklaşımlar	33
2.2.2. Banka Kredilerinde Daralma ve Kredilerin Ekonomik Önemi Üzerine Ampirik Kanıtlar	38
2.2.3. Kredi Daralmasına Neden Olan Faktörler	46
2.2.3.1. Banka Sermayesinde Görülen Düşüş	49
2.2.3.2. Başarısız Mevduat Kurumlarının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilmesi	50
2.2.3.3. Banka Denetimini Üstlenen Kurulun Katı Uygulamaları ..	51
2.2.3.4. Bankacılar Tarafından Belirlenen Yeni Kredi Standartları	53
2.2.3.5. Para Otoritesinin Getirdiği Yük	54
2.2.4. Kredi Arz Şoklarının Makroekonomik Etkileri	55
2.2.5. Banka Kredilerindeki Değişikliklerin Para Politikası Açısından Değerlendirilmesi	61
2.2.5.1. Merkez Bankası Bilançoları ile Banka Bilançoları Etkileşimi	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ VE KREDİ DARALMASI	72
3.1. Türk Bankacılık Sisteminin Kredi Politikaları ile Kredilerin Yapısının Değerlendirilmesi	72
3.1.1. Türkiye'deki Kredi Piyasaları ve Türk Bankacılık Sisteminin Kredi Kullandırımında Tabi Olduğu Sınırlamalar	76
3.2. Kredi Daralmasının Kredi Talep Cephesi	102

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER	112
KAYNAKÇA	120
EKLER	136

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 1.1: Mali Piyasaların Sınıflandırılması	2
Tablo 2.1: Merkez Bankaları Bilançosu	70
Tablo 2.2: Ticari Bankacılık Sistemi	70
Tablo 2.3: Bankacılık Sistemi	71
Tablo 3.1: Türkiye'de Dönemler İtibariyle Banka Sayısı	73
Tablo 3.2: Bankacılık Sisteminin Finansal Büyüklüklerindeki Gelişmeler (Milyon Dolar)	74
Tablo 3.3: Grup Bazında Kredi/Mevduat Gelişimi (Yüzde)	92
Tablo 3.4: Grup Bazında Menkul Değerler Stoku/Aktif Gelişimi	95
Tablo 3.5: Çeşitli Ülkelerde Küçük İşletmelerle İlgili Ekonomik Göstergeler	103
Tablo 3.6: 1993-2001 Yılları Arasında İmalat Sanayiinde Faaliyet Gösteren Firmalar	104
Tablo 3.7: 1989-2001 Dönemi İmalat Sektörü Mali Yapı Oranları	105

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1.1: Finansal Sistem Aracılığıyla Fonların Akış Şeması	4
Şekil 2.2: Kredi Talep ve Arzı.....	34
Şekil 2.3: Kredi Talep ve Arzı.....	35

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 3.1: Reel Krediler ve M2Y(Yüzde Değişme)	77
Grafik 3.2: Reel Kredi Hacmi ve GSYİH(Yüzde Değişme)	78
Grafik 3.3: Kredi Hacmi Reel Artış Oranı(Yüzde Değişim)	79
Grafik 3.4: Reel Krediler ve Borç Verme Kapasitesi(Milyar TL).....	84
Grafik 3.5: Reel Bankacılık Sistemi Brüt Krediler, Borç Verme Kapasitesi ve Menkul Değerler Stoku(Milyar TL)	86
Grafik 3.6: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Borç Verme Kapasitesi, Nakit Değerleri,Öz Kaynakları ve Zorunlu Karşılık Gelişimi (Milyar TL)	87
Grafik 3.7: Mevduat ve Kredilerin GSYİH İçindeki Payı (Yüzde)	89
Grafik 3.8: Mevduat, Krediler ve Menkul Kıymet Stokundaki Gelişmeler (1980-2001, Yüzde).....	90
Grafik 3.9: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Kredi Hacmi ve Mevduatın Dönemsel Gelişimi (Milyar TL)	91
Grafik 3.10: 1992- 2002 Yılları Arası Nominal Döviz Kuru Yıllık Değişimi ve Reel İhale Faizi.....	93
Grafik 3.11: Menkul Değerler Stoku ve Mevduatın Gelişimi (Yüzde).....	94
Grafik 3.12: Takipteki Krediler/Toplam Krediler ve GSYİH Büyüme Hızı	96
Grafik 3.13: Mevduat Bankalarının Takipteki Reel Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları (Milyar TL)	97
Grafik 3.14: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Kredi Hacmi(Milyar TL) ve Grup Bazında Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı(Yüzde)	98
Grafik 3.15: Reel Kredi Faiz Oranları	107

KISALTMA LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
BDDK	: Bankacılık Dzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Uluslararası Ödemeler Bankası
BR	: Banka Rezervleri
CC	: Dolaşımdaki Para
CI	: Emisyon
D	: Toplam Vadesiz Mevduat
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTH	: Yabancı Para Mevduatlar
E	: Emisyon
FR	: Serbest tevdiat hesapları
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
I	: Yatırım
IFS	: Uluslar arası Finansal İstatistikler
IMF	: Uluslar arası Para Fonu
IS	: Yatırım- tasarruf Dengesi
KK _{MB}	: Merkez Bankasının Kamu Kesime Açtığı Krediler
KK _{TBS}	: Türk Bankacılık Sisteminin Kamu Kesimine Kullandırdığı Krediler
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükte İşletmeler
KOSGEB	: Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı
LM	: Para arzı- para talebi dengesi
M	: Para Arzı
M2	: Geniş Para Arzı
M2Y	: Geniş Para Arzı
MDC	: Menkul Değerler Cüzdanı
NFA	: Net Dış Varlıklar

NDC	: Net İç Krediler
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
ÖK _{MB}	: Merkez Bankasının Özel Kesime Kullandığı Krediler
ÖK _{TBS}	: Türk Bankacılık Sisteminin Özel kesime Kullandığı Krediler
P _e	: Hisse Senetleri Fiyatı
P	: Fiyatlar
RR	: Zorunlu karşılıklar
SPK	: Sermaye Piyasası Kurumu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyatları Endeksi
TGA	: Tahsili Gecikmiş Alacaklar
TL	: Türk Lirası
TLM	: Türk Lirası Mevduat
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyatları Endeksi
USD	: Amerikan Doları
VC	: Banka Kasaları
Y	: Mili Gelir

EK LİSTESİ

Sayfa No

Ek 1:	Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler ...	137
Ek 2:	Sermaye Yeterliliği Analiz Formu.....	146

ÖZET

Ekonomi politikalarının nihai hedefi ekonomik büyümenin sağlanmasıdır. Ekonomideki atıl kaynaklar, sağlıklı finansal piyasalar aracılığıyla etkin yatırım imkanlarına aktararak refah düzeyinin artırılması mümkün olabilmektedir. Finansal problemlerden kaynaklanan ekonomik durgunluklar, sektörlerin sıkıntıya düşmelerine neden olmuştur. Bu konuya yönelik tartışmaların merkezini, bankacılık sektöründe yaşanan kredi daralması oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kredi daralmasının özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde önemli bir problem olduğu vurgulanmaktadır.

Finans literatüründeki ampirik çalışmalarda banka kredi sunumlarındaki yavaşlamanın önemli makro ekonomik etkileri olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Dolayısıyla, kredi sunumundaki yavaşlamanın nedenlerinin tespiti son derece önemlidir. Diğer taraftan, söz konusu literatürde kredi talebindeki daralmanın da kredilerde yavaşlamaya neden olabileceği vurgulanmaktadır. Bu çalışmada öncelikle kredi daralması, teorik literatür çerçevesinde ayrıntılı olarak incelendikten sonra, Türkiye’de özellikle kriz dönemlerinde kredi daralmasının gerçekleşip gerçekleşmediği, Türk Bankacılık Sistemi verilerinin kullanıldığı ayrıntılı istatistikî göstergeler yardımıyla analitik olarak değerlendirilmektedir.

Bu tezin amacı, kredi arzının birden azalması veya herhangi bir faiz oranında verilen kredinin azalması olarak tanımlanan kredi daralmasını incelemektir. Kredi daralmasının başlıca nedenleri, banka sermayesinde görülen düşüş, başarısız mevduat kurumlarının tasarruf mevduatı sigorta fonuna devredilmesi, banka denetimini üstlenen kurulun katı uygulamaları, bankacılar tarafından belirlenen yeni kredi standartları ve para otoritesinin getirdiği yük olarak sıralanabilir. Kredi daralması bankaların kredi sunumlarının azalması veya kredi talebinin düşmesi sonucu oluşmaktadır.

Bankaların kredi sunumlarının azalması, kredi talebinin düşmesi sonucunu doğurmaktadır. Tezin son bölümünde Türk Bankacılık Sistemi verilerinin kullanıldığı analitik çalışma ile de Türkiye’de de kriz dönemlerinde kredi daralmasının yaşandığı ve bu daralmanın hem kredi talep hem de kredi arz cephesinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Ekonomik faaliyetlerin finansmanı veya şirketler kesimi-mali sistem ilişkisi özellikle kriz dönemlerinde daha çok gündeme gelmektedir. Çünkü bu tür dönemlerde şirketler yeterli ölçüde ve uygun maliyette fon temin edememekte ve finansman sorunu her zamankinden daha fazla önem kazanmaktadır. Bu durum Türkiye gibi mali derinliğin sağlanamadığı ve kamu kesimi borçlanma sorununun mali piyasaları önemli ölçüde etkilediği ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde hem büyüme durmakta hem de bankalarca verilen krediler azalmaktadır. Türkiye’de krizlerin yaşandığı ve belirsizliğin arttığı dönemlerde bankalar likit kalmayı tercih etmektedir. Bu tür dönemlerde geri dönmeyen krediler artmakta ve şirketlerin iflas riski dolayısıyla bankalar oldukça seçici davranmaktadırlar. Mevduatın ortalama vadesinin kısalması da bankaların uzun vadeli kredi verme imkanını güçleştirmektedir. Bankaların kredi sunumunun da azalması dolayısıyla kriz dönemlerinde bir tür kısır döngü yaşanmaktadır. Dolayısıyla bankacılık sisteminde verilen kredilerin, büyüme sürecinin kritik unsurlarından biri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Krediler, Kredi Daralması, Türk Bankacılık Sistemi Kredi Piyasası.

ABSTRACT

High economic growth is the final target of the economic policies. This is possible only with the transformation of idle resources to investments through efficient financial markets. Economic recessions resulting from the financial distress have also caused problems for real sector. Credit crunch is at the center of the discussions about the financial sector. Consequently, credit crunch has been argued as an important problem particularly in the economic recession periods.

In the financial literature, It has been appearing that the slowing down of the bank credits has been a significant macroeconomic effects. Therefore the determination of the reasons of the credit crunch is very important. On the other hand, in the above mentioned literature the decrease in the demand for credits has also resulted in the slowing down of the credits. In this study credit crunch has been analyzed in details first in the framework of theoretical literature. Afterwards, it is evaluated analytically that either credit crunch has been realized or not in Turkey especially in the crisis period, by using the statistical indicators obtained from the Turkish Banking System' data.

The object of this thesis is to investigate the credit crunch which is defined as a sudden decrease in the supply of credits or as a decrease in the credits offered at any rate of interest. The main causes of credit crunch has been ordered as follows: declines in bank capital, the resolution of failed depository institutions within the Savings Deposit Insurance Fund, applications of strict rules by bank supervision authority, new credit standards set by bankers and regulatory burden. Credit crunch has been due to the decrease in bank credits offerings and the decrease in the demand for credits. According to the indicators obtained from the Turkish Banking System data, there has been experienced credit crunch as far as the Turkish

crisis periods are concerned. However, it has been concluded that credit crunch was derived from both credit supply and demand sides.

The financing of economic activity or the relationship between the corporate sector and financial system has particularly been on the agenda in the crisis period because in such periods corporate sector can't get sufficient credits at favourable cost. Therefore, the financing problem has been the most important problem in those periods. Such problems has been appeared much more in countries like Turkey where there has been no sound financial sectors, and also where public sector deficit problem has been effected negatively the financial sector. In crisis periods both the economic growth and bank credits are getting to decline. In Turkey, banks prefer to be liquid in periods of high uncertainties and also crisis. In such periods, non-performing loans are getting enlarge and banks act more prudently towards corporate sectore due to the bankruptcy risk. The decrease in deposits' maturity has made it difficult to give the opportunities of long term bank credits. Because of the slowing down of credit supply, a vicious circle is experienced in crisis period. Accordingly, it has been appeared that the bank credits is one of the most important component of economic growth.

Keywords: Credit, Credit Crunch, Turkish Banking Credit System.

GİRİŞ

Gelişmiş ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı ve verimli çalışan kurumlardan oluşan bir finansal yapı, istikrarlı kalkınma ve gelişmenin en önemli koşullardan birisidir. Bu yapının oluşturulamaması, tasarrufların uygun maliyetle ve etkin biçimde kullanılabilmesini önleyerek, kısa vadeli ve spekülâtif amaçlar taşıyan ekonomik faaliyetlere zemin hazırlayarak, makro ekonomik istikrarsızlığa yol açacaktır.

Finansal çarpıklıklar, finansal ve reel sektörde yaşanan ciddi bunalımlar sistemik krizleri gündeme getirmiştir. Finansal işlem hacmindeki büyüme ve artan sermaye piyasaları entegrasyonları finansal kurumları birbirlerine daha bağımlı kılmakta ve sistemik risk¹ sorununu da beraberinde getirmektedir. Mali istikrarın etkin kaynak dağılımı ve daha hızlı bir ekonomik büyüme için uygun bir ortam oluşturduğunu ortaya koyan birçok kanıt vardır. Son yıllarda finans literatüründe bu konuyla ilgili tartışmalar gittikçe artmaktadır. Bu tartışmaların merkezini, bankacılık sektöründe yaşanan “kredi daralması” oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kredi daralmasının özellikle ekonomik resesyon dönemlerinde önemli bir problem olduğu vurgulanmıştır.

Bankaların kredi politikaları zaman içinde ekonomik konjonktüre bağılı olarak değişmektedir. Dolayısıyla, kredi sunumundaki yavaşlamanın nedeninin araştırılması oldukça önemlidir. Yavaşlama, öz kaynak kıtlığı sonucu bankaların borç verme kapasitesinin düşmesi ile birlikte ödünç verenlerin bilanço vaziyetlerinin zayıf durumunu da içeren talep faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Syron (1991), kredi daralmasının sermaye daralması² (capital crunch) olarak da adlandırılabileceği konusunda birçok ortak görüşün varlığından bahsetmektedir.

¹ Finansal sistemâtik krizler, mali piyasalarda ortaya çıkan ve oradan ekonomik sisteme yayılan ve finansal sistemin çöküşünü hazırlayan krizlerdir. Sistemâtik risk ise, en genel anlamıyla finansal sistemik krizin ortaya çıkma olasılığıdır. Yani, mali piyasalar ve kurumlarda yaşanan olumsuzlukların tüm mali sisteme yayılması ve sonuçta ödemeler sistemini ve sermaye hareketlerine aracılığı tehlikeye sokacak tehlikeleri ifade etmektedir.

² Bak. Syron (1991).

Kredilerdeki yavaşlama bağlamında, banka bilançolarında görülen kötüleşmenin ekonomik faaliyetleri durgunlaştırması gibi potansiyel etkileri söz konusudur. Parasal genişlemenin yavaşlamasına, banka kredilerindeki azalma neden olmaktadır. Bu azalış genellikle özel sektör borçluların, borçlarının yüksek seviyelere ulaşması ile gittikçe kötüleşen durumları sonucu kredi taleplerinde görülen periyodik bir düşüşten kaynaklanmaktadır. Öte yandan bankaların özellikle kriz dönemlerinde, kredi kullandırmak açısından daha az istekli oldukları açıktır. Bankaların kredi sunumlarının yavaşlamasında, bankaların varlık kalitesinin kötüleşmesi ve daha katı sermaye standartları neden olarak gösterilebilir. Kredi arzındaki bu düşmenin özellikle ekonomik faaliyetleri zora sokabilecek derecede ciddi boyutlara ulaşabileceği ifade edilmektedir.

Finansal sistemdeki çarpıklıklar cevaplanması gereken birçok soruyu gündeme getirmiştir.

- Finansal liberalizasyon ile bankaların rolü nasıl değişmiştir?
- Banka kredileriyle ikame edilebilecek diğer finansman kaynaklarının miktarı ne kadardır?
- Banka kredilerindeki yavaşlama, ekonomik faaliyetler açısından nasıl bir risk unsuru oluşturmaktadır?
- Banka kredilerindeki devresel hareketlere cevap verebilecek uygun para politikaları neler olmalıdır?

gibi sorulara yanıt verilmesi kredi arz ve talep cephesine bir bakış açısı getirmesi bakımından önemlidir.

Finansal liberalizasyon ile getirilen yeniliklere rağmen bankalar özel harcamaların ve yatırımların finansmanında hala önemini korumaktadır ve buna yönelik olarak hem ampirik hem de teorik birtakım deliller sunulmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, bankacılığın finansal sistemdeki rolü ve önemi belirtilerek, bankaların finansal sistemde yüklendikleri aracılık rolünün önemine değinilmiştir. Üçüncü bölümde, ekonomi literatüründeki kredi daralması tartışmalarına değinilmiştir. Kredi daralmasının özellikle bankacılık reformları ve para politikası açısından etkileri ile bankaların ödünç

vermelerindeki yavaşlamanın önemli makro ekonomik etkileri tartışılmıştır. Dördüncü bölüm, Türk bankacılık sisteminin krediye ilişkin yapısı ve politikasının değerlendirildiği kredi arz cephesi ile kredi talep cephesi bölümlerinden oluşmaktadır. Söz konusu bölümde Türk bankacılık sistemine ilişkin değerlendirmeler 1992-2002 dönemleri arasında üç aylık veriler kullanılarak yapılmıştır. Kredi talep cephesindeki reel sektöre ilişkin tespitler ise 1993-2001 döneminde faaliyet gösteren imalat sanayii firmalarını kapsayan genel bir değerlendirmeden oluşmaktadır. Önemli makro ekonomik göstergelerinin de sunulduğu bu bölümde bazı makro büyüklükler ile kredi büyüklükleri arasındaki ilişki ortaya konulmuştur. Özellikle kredi arz ve talep cephesinin birarada işlendiği bu bölümde kriz dönemlerinde Türkiye’de bir kredi daralması yaşanmış mıdır sorusuna cevap vermeye çalışılmıştır.

Nihai olarak, parasal aktarım mekanizmalarından olan kredi kanalı mekanizmasının ekonomik ve finansal istikrarın sağlanmasında üstlendiği son derece önemli role dikkat çekilerek, banka kredilerindeki daralmanın ekonomik etkileri ve krizlerdeki gelişimi değerlendirilerek genel bir sonuca ulaşılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BANKACILIĞIN FİNANSAL SİSTEMDEKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

1.1. Finansal Sistemin İşleyişi ve Bankaların Bu Sistem İçerisindeki Yeri

Bir ekonomide mali sistem, piyasalar, kurumlar, araçlar ile yasal altyapıdan oluşmakta ve fon fazlası olan iktisadi birimlerle fon ihtiyacı olan iktisadi birimleri karşı karşıya getirmektedir. Mali sistemin gerçekleştirdiği bu fon aktarım işlevi ile tasarruflar yatırıma kanalize edilmekte ve böylelikle sermaye stoku büyümektedir. Mali sistemi tasarrufların aktarılma biçiminden hareketle, kredi piyasası (dolaylı finansman) ve menkul kıymet piyasası (doğrudan finansman) olarak sınıflandırmak mümkündür. Dolaylı finansmanda, fon sunanlar belli bir getiri karşılığında ellerindeki fonları bir mali aracı kuruluşa (banka) vermekte ve fon ihtiyacı olan kesimlere dağılımı aracı kuruluşun değerlendirmelerine dayalı olarak gerçekleşmektedir (Sak, Özatay ve Öztürk, 1996). Doğrudan finansman söz konusu olduğunda ise, fon ihtiyacı olanlar, bu ihtiyaçlarını ifade eden bir belge (menkul kıymet) karşılığında doğrudan fon sunanlardan kaynak sağlamaktadırlar.

Tasarruf sahiplerine (hanehalklarının yanısıra bazı şirketler) “fon fazlası olan grup” dersek, şirketler ve kamu kesimi grubunu da, “fon açığı olan grup” olarak adlandırmak mümkündür. Bu çerçevede içinde fon fazlası olanlardan fon açığı olanlara doğru belli koşullarda bir fon transferi gerçekleşmektedir. Fon fazlası olanlar fonlarını ödünç verdiklerinde faiz gibi bir getiri isteyeceklerdir. Fon açığı olanların ise, borçlandıkları fona karşılık, faiz ödemeye razı olmaları beklenecektir.

Doğrudan fon aktarımı mekanizmasında, herhangi bir aracı olmadan fon talep edenler, fon fazlası olanlardan borçlanarak veya sermayeye katılım

sağlayarak kaynak temin etmektedirler. Böyle bir mekanizmanın çalışması iki tarafın birbiri hakkında bilgi sahibi olmalarını ve karşılıklı güveni gerektirmektedir. Dolayısıyla karmaşık bir ekonomide doğrudan fon aktarımı çok sınırlıdır. Zaman içinde gelişen mali aracılık sistemi iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. İlkinde, yatırım bankaları³ aracılık işlevini üstlenerek fon isteyen şirketlerin mali enstrümanlarını tasarrufçulara yönlendirmeleri söz konusu olmaktadır. Yatırım bankalarının fonksiyonu düz aracılık olup bu hizmetler karşılığı bir komisyon elde etmektedirler. Riski alınan tasarruf sahibinin muhatabı yatırım bankası değil, fonu kullanan şirkettir. Yatırım bankacılığının omurgasını oluşturduğu bu aracılık mekanizmasına “dolaysız mali aracılık” denmektedir. Ticari bankacılığın gerçekleştirdiği alternatif aracılık sistemi “dolaylı mali aracılık” olmaktadır. Ticari bankacılıkta, tasarruf sahipleri birikimlerini mevduat olarak ticari bankalara yatırır, ticari bankalar da topladıkları mevduatı – rezerv ayırdıktan sonra- kredi olarak fon ihtiyacı olanlara kullandırır. Banka fon aktarımında, bir tür mali enstrüman olan mevduatı başka bir enstrüman olan krediye dönüştürür.

Ticari bankacılığa konu olan mali işlemler dolaylı finansman, yatırım bankacılığına konu olan işlemler ise doğrudan finansman olarak ifade edilmektedir.

TABLO 1.1. MALİ PİYASALARIN SINIFLANDIRILMASI

	Kısa Vade	Uzun Vade
Dolaylı Mali Aracılık (Ticari Bankalar)	Kredi Piyasası	Kredi Piyasası
Dolaysız Mali Aracılık (Yatırım Bankaları)	Para Piyasası	Sermaye Piyasası

Kaynak: Aydoğan,Kürşat, Uzman Yardımcılığı Ders Notları, 2002.

Bankalar ve diğer mali kurumlar tasarrufların üretken yatırımlara aktarılmasına aracılık etmektedirler. Bankalar ve mali kurumların asli fonksiyonu budur. Fakat Türkiye gibi enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde bankalar ve diğer mali kurumlar bu asli fonksiyonlarını minimize ederek

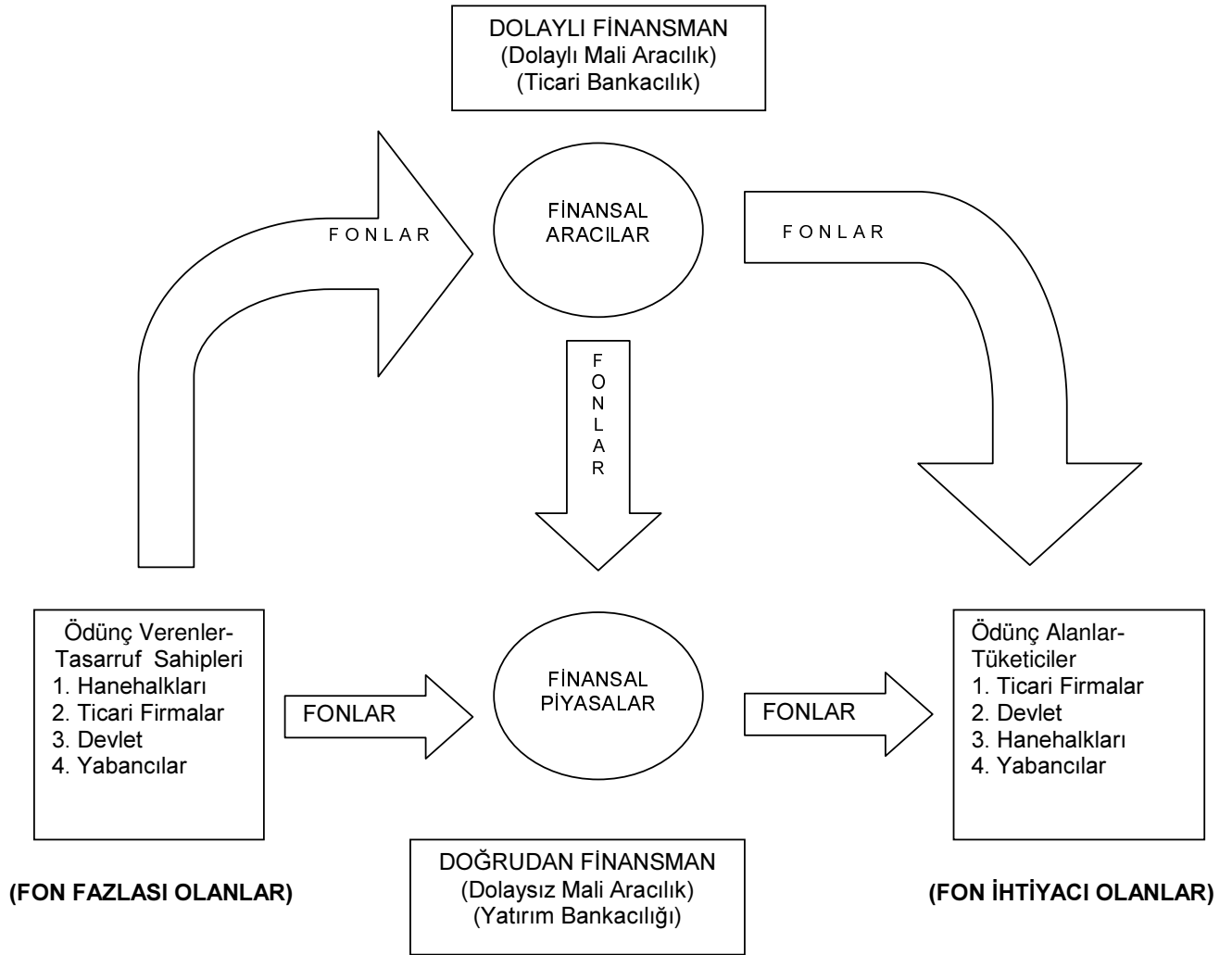
³ Yatırım Bankaları, sermaye piyasasında faaliyet göstermek, sermaye piyasası araçları kullanılarak sağlanan kaynaklarla yatırım yapmak, işletmelerin etkin bir yönetime ve sağlıklı mali yapıya kavuşmaları amacıyla devir ve birleşme konuları dahil danışmanlık hizmetleri vermek, mevduat kabulü hariç bankacılık işlemleri yapmak üzere kurulur (3182 Sayılı Bankalar Kanununda değişiklik yapan 23.08.1993 tarih, 512 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'nin(KHK) 16.06.1994 tarih, 538 sayılı KHK ile yeniden düzenlenmiş şeklidir- Madde 92).

tamamen yüksek faiz ve yüksek enflasyon ortamından faydalanmayı tercih etmektedirler. Topladıkları mevduatları risk unsuru taşıyan fakat uzun vadede ekonomik büyümeye reel katkısı olacak kredilere aktarmak yerine, yüksek faiz getirisi olan devlet tahvili ve bono gibi finansal araçlara yatırmayı tercih etmektedirler. Bankalar özellikle bu dönemlerde devlet tahvili, bonolardan faiz geliri elde etmektedirler.

Finansal piyasalar güvenilirlik esasına göre çalışmaktadır. Söz konusu piyasalardaki bir güven eksikliği bütün tasarruf sahiplerinin paralarını birden çekmesine ve bu piyasanın çökmesine neden olabilir. Dolayısıyla bu piyasalarda güvenilirliğin sağlanmasında devletin etkin denetleme görevini kusursuz bir şekilde yerine getirmesi şarttır. Ard arda finansal ve bankacılık krizleri yaşayan Türkiye'de bu piyasalarda etkin denetleme görevinin yapıldığı söylenemez. Dolayısıyla güvenilirlik tasarruflara devlet tarafından %100 geri ödeme garantisi verilerek kısmen sağlanabilmektedir. Bu garantiye rağmen bu piyasalardaki çarpıklığın ve kırılganlığın büyüklüğü sebebiyle belli aralıklarla finansal krizler yaşanmaktadır. Bankaların ve diğer mali kuruluşlar ile Türkiye gerçekleri dördüncü bölümde verileceği için burada daha fazla bahsedilmeyecektir.

Piyasada güvenilirliğin tesisinde esas olarak, kanuni altyapının da denetleme kadar vurgulanması gerekmektedir. Güvenilirlik öncelikle sağlıklı bir kanuni altyapı, olumlu makro ekonomik durum ve en sonunda en etkin denetleme mekanizması ile tesis edilmektedir.

Sonuç olarak finansal piyasalar, ekonomik büyüme için gerekli ve son derece önemli olan fon akımının sağlandığı piyasalardır. Bu piyasalarda ellerinde fon fazlası olanlar bu fon fazlasını ya finansal araçlar (banka, sigorta şirketleri ya da emekli fonları) kanalıyla ya da doğrudan finansal piyasalar kanalıyla ekonomik faaliyetlerini sürdürmek için fon ihtiyacı içerisinde olan kişi ya da kurumlara aktarmaktadırlar. Finansal piyasalar üretken yatırım olanaklarına sahip olmayan insanlardan, söz konusu olanaklara sahip olan insanlara fon akımını sağlayarak ekonomi genelinde daha yüksek bir üretim ve verimliliğe katkıda bulunurlar. Bu açıdan üstlendikleri görev son derece önemlidir.

Şekil 1.1: Finansal Sistem Aracılığıyla Fonların Akış Şeması

Kaynak: Mishkin (2000).

Şekil 1.1’de görüldüğü ve daha öncede ifade edildiği üzere finansal piyasalar, fonların el değiştirdiği, fon fazlası olanlardan fon ihtiyacı olanlara transfer edildiği piyasalardır. Fon fazlası olanlar ellerindeki fazla fonları daha iyi değerlendirecekleri alternatif bir kullanım alanı olmadığından, bu fonları daha etkin değerlendirerek ekonomik büyümeye katkı sağlayacağı kullanımlara aktarmaktadırlar. Finansal piyasaların olmadığı ve ellerinde fon fazlası olan ekonomik birimlerin tek tek piyasada fon ihtiyacı olanlara ödünç verdiği düşünüldüğünde karşımıza işlem maliyetinin⁴ yüksekliğinden dolayı imkansız olan bir durum ortaya çıkacaktır. Finansal kurumlar fonların üretken

⁴ İşlem maliyeti, finansal işlemler gerçekleştirilirken harcanan para ve zaman olarak tanımlanabilir. İşlem maliyeti tasarruf fazlası olan ve borç vermek isteyen insanların en önemli problemidir. Finansal araçlar işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltabilirler çünkü finansal araçlar uzman kuruluşlardır ve geniş ölçekleri, ölçek ekonomilerinden (economies of scale) faydalanmalarını sağlamaktadır.

yatırımlara aktarılmasına aracılık faaliyetlerini uzman olarak yerine getirdiklerinden ve ölçek ekonomilerinden⁵ faydalandıklarından işlem maliyetini makul bir seviyeye düşürebilmektedirler. İşlem maliyeti herhangi bir işlemi gerçekleştirmek için harcanan zaman ve paradır. Finansal piyasalar organize ve kurumsallaşmış bir yapıyı temsil etmektedir (Mishkin, 2000).

1.2. Bankaların Faaliyetleri ve Finansman Politikaları Açısından Değerlendirilmesi⁶

İktisadi sistemler içinde fon arz talebinin karşılaşmasını sağlayan aktarım mekanizmasının en temel unsurunu bankacılık sisteminin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu kısımda bankaların faaliyetleri ve finansman politikaları açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1.2.1. Aktif ve Pasif Yönetimi

Bankalar kazançlarını daha fazla arttırmak için daha fazla kredi vermek, daha fazla yatırım yapmak, bunun için de daha fazla fona sahip olmak zorundadır. Dolayısıyla para otoritelerinin alacakları kararlara göre hareket eden ticari bankalar için karlılığı ve kazancı arttırmanın bir yolu da daha etkin bir pasif yönetimi uygulamak, bir diğer yolu ise aktif yönetimlerini iyileştirmektir.

Bankaların temelde faaliyet ve finansman politikaları aktif pasif yönetiminden geçmektedir. Bir bankanın karını optimize etmek amacıyla, likidite ve emniyetini de gözönünde bulundurarak, bilançosunun aktifini ve pasifini düzenlemesi ve değiştirmesi, aktif pasif yönetiminin uzmanlarca kabul görmüş tanımları arasındadır. Aktif ve pasif kalemlerin karşılıklı etkileşimleri, içinde buldukları piyasa koşulları ile birlikte gözönüne alındığında banka stratejilerine uygun aktif ve pasif kompozisyonunun belirlenmesi son derece önemlidir. Bu çerçevede uygulanan politikaların, net faiz gelirin artırılması ile istikrarın korunması, faiz dışı gelirlerin kontrolü, kredilerin kalitesinin

⁵ Ölçek ekonomileri işlemin ölçeği (size) büyüdükçe işlem maliyetinin azalması olarak tanımlanabilir. Finansal araçlar işlem maliyetlerini önemli ölçüde azaltabildikleri için tasarruf fazlası olanların dolaylı olarak karlı yatırım olanakları olan ve fon ihtiyacı olan insanlara aktarılmasını mümkün kılarlar. Bunlara ilave olarak finansal araçların düşük işlem maliyetleri ayrıca müşterilerine likit hizmetler sunduğu anlamına da gelir. Söz konusu likit hizmetler sayesinde müşteriler işlemlerini daha kolay gerçekleştirirler.

⁶ Bölümün hazırlanmasında Yalçın Karatepe'nin (2002) Uzman Yardımcılığı ders notlarından faydalanılmıştır.

korunması, likidite ihtiyacının karşılanması, sermaye yeterliliğinin sağlanması ve vergi yükünün azaltılması konuları üzerine odaklanmalıdır.

Bir bankanın karşılaştacağı en büyük risk, aktiflerin değer kaybetmesiyle öz kaynakların azalması; sermaye yapısının zayıflamasıyla da piyasadaki güvenilirliğin azalması dolayısıyla büyümesinin sınırlandırılmasıdır. Yabancı kaynakların banka kaynakları arasında büyük yer tutması başlı başına bir risk kaynağıdır. Banka bu kaynakların birden çekilmesi sonucu büyük bir finansman bunalımına düşebilir. Bütün bunların sonucunda, çeşitli risk unsurlarının bulunması, ölçülmesi ve kontrolü, bankanın faaliyetlerini sağlıklı bir şekilde yürütmesi için gereklidir.

Sonuç olarak, bankalar en yüksek karı elde etmek için varlık ve yükümlülük yönetimi yapmakta, bunu yaparken de temelde dört şey göz önüne almaktadırlar. İlk olarak, banka mevduat sahiplerine olan yükümlülüklerini yerine getirebilmek için, yeterli likit varlık bulundurmaya zorundadır ve bunun için likidite yönetimi yapmaktadır. İkinci olarak, varlık yönetimi yapan banka, varlık farklılaşmasına gitmeli ve geri ödenme riski düşük olan varlıklar olarak kabul edilebilir ölçüde düşük riske sahip olmalıdır. Üçüncü olarak bankacılık yönetim mekanizmasında, fonları en düşük maliyetle edinme güdüsü vardır. Son olarak da banka, etkin sermaye yeterliliği idaresi yapmalıdır. Herhangi bir mali kurumun maruz kalabileceği kredi riski (borçluların aldıkları kredileri geri ödeyememe riski) ve faiz riski (faiz değişikliklerinin bankanın kazançlarına ve varlıklarından elde ettiği faiz gelirlerini riske etmesi) durumlarında bankanın sermaye pozisyonu oldukça önemlidir.

1.2.2. Bankacılık Riskleri

Finans teorisine göre; karı maksimize etmek ancak sermayenin getiri oranını maksimum yapmakla ve sermayenin getiri oranındaki dalgalanmayı minimize etmekle gerçekleştirilir. Kısa vadede bankalar net faiz marjını maksimuma çıkarmaya ve net faiz marjındaki dalgalanmaları minimuma indirmeye çalışırlar. Bankacılık sektörü likidite, döviz, kredi ve faiz riski gibi riskler içinde çalışır.

Bankacılığın doğasında olan en önemli risk kredi riskidir. Banka tarafından kullanılan krediler, borçlunun geri ödemelerini hiç yapmaması ya da zamanında yapmaması riskini taşır. Aktif-pasif yönetimi ile kredi riski arasında etkileşim karşılıklıdır. Kredi riskinin aktif pasif yönetiminde yarattığı en büyük etki, oluşan sorunlu kredilerin, aktifleri dondurmasıdır. Bir diğer etki, kısa vadeli alacakların uzun vadeliye dönüşmesidir. Böyle bir durumda ise, beklenen nakit akımları gerçekleşmeyecek ve bankanın likiditesi etkilenecektir. Sorunlu kredilerin beklenmedik ölçüde artması, bankanın dışarıdan algılanmasını da olumsuz etkileyecek ve kredibilitesini düşürecektir. Fon sağlama ve fon maliyetleri artık banka için daha olumsuz bir yapıya bürünecektir. Aktif kalitesinin bozulması ilave likidite ihtiyacını gerektirecektir. Donmuş kredilerin tahsilatının da olmaması dolayısıyla bunları finanse edecek ilave fon maliyeti doğacak, bu durum bankanın zararına neden olacaktır. Özkaynakların erimesi, ilave risklerin azaltılması veya ilave özkaynak ihtiyacını ortaya çıkaracaktır.

Kredi riski yönetiminde bankalar, yüksek karlar elde etmek için bankalar ve diğer finansal kuruluşlar geri ödenmesi kesin olan krediler vermelidirler. Ters seçim (Adverse Selection) problemi⁷ kredi piyasasında ortaya çıkmaktadır. Çok riskli yatırım projelerine sahip kredi talep edenler projeleri başarılı olduğu takdirde en çok kazanan dolayısıyla bunlar krediyi almaya en fazla istekli olan yatırımcılar olacaklardır. Fakat aynı zamanda bunlar borcu geri ödeyebilme durumu açısından en riskli kişiler olduğundan, yine aynı yatırımcılar borç almaya en isteksiz kişiler olacaktır.

Ahlaki riziko (Moral hazard) problemi⁸ de yine bu piyasada söz konusudur. Çünkü kredi pazarlayanlar, borç verenlerin kendilerinin üstlenmek istemeyecekleri riskleri üstlenme isteğine sahip olabilirler. Borç isteyen taraf krediyi bir kez aldıktan sonra bu parayı çok yüksek riskli projelerde kullanma istek ve arzusuna sahip olabilir.

⁷ Ters seçim (adverse selection) asimetric bilgidan kaynaklanan ve işlem gerçekleşmeden evvel meydana çıkan problemdir. Finansal piyasalarda ters seçim problemi; potansiyel borçluların (ki bunlar çoğunlukla istenmeyen bir karar verecekler) piyasada en aktif şekilde borç talep edenler oldukları ve dolayısıyla borç verilecekler arasında yapılacak seçimde muhtemelen seçilecek kişiler olduğunda ortaya çıkacaktır.

⁸ Ahlaki çöküntü, (moral hazard) asimetric bilgi neticesinde ve işlem gerçekleştikten sonra ortaya çıkmaktadır. Finansal piyasalarda ahlaki çöküntü, borçlunun borç veren açısından istenmeyen aktivitelerle meşgul olabileceği riski olarak tanımlanabilir. Borç veren açısından istenmeyen aktiviteler borcun tekrar ödenebilmesini zorlaştıracak nispeten riskli aktivitelerdir. Ahlaki çöküntü problemi borcun tekrar ödenebilmesi olasılığını düşürdüğü için tasarruf fazlası olanlar borç vermelerinin daha iyi olabileceği kararına varabilirler.

Uluslararası düzeyde de kredilendirme yoluna giden bankalar için, ülke riski, kredi riski yönetimi içinde önemli bir risk unsuru olmaktadır. Yalnızca kredi değerliliğinin incelenmesi yeterli olmamakta, borçlunun bulunduğu ülkenin politik ve ekonomik koşullarında göz önüne alınması gerekmektedir. Bankanın girdiği birtakım taahhütler aynı şekilde aktif pasif yönetimi açısından çok önemlidir. Banka tarafından müşteriye gerçekleştireceği bir faaliyet ya da başka bir kurumdan alacağı kredi için özellikle teminat mektupları olarak verilen bir taahhüt, ilgili müşterinin başarısız olması durumunda bir tür kredi riski olarak bankaya geri dönecektir.

Finansal kuruluşlar karlı olabilmek için bu iki problemin üstesinden gelmeyi başarabilmiş olmalıdırlar. Finansal kurumlar söz konusu problemleri denetleme ve izleme, uzun vadeli müşteri ilişkileri kurma, kredi taahhütleri, ipotek ve kredi tayinlaması gibi yollarla çözümlenmeye çalışmaktadırlar.

Bankacılıkta denetleme, kredi piyasasında ise asimetrik bilgi söz konusudur. Çünkü krediyi veren bankalar, krediyi alan firmalar ya da şirketler hakkında, yaptıkları iş ve yürüttükleri ya da yürütecekleri projeler konusunda onlardan daha az bilgiye sahiptirler. Dolayısıyla bankacılık işinde bilgi çok önemlidir. Etkin bir izleme ve güvenilir bilgi toplama kredi riski yönetiminin en önemli ilkeleridir.

Kredide uzmanlaşma, kredilerin daha çok yerel firmalara ve belli sektörlere verilmesi aktiflerde çeşitliliğin sağlanmaması açısından olumsuz gibi görünse de kredi riskinin yönetimi açısından olumlu olarak değerlendirilebilir. Çünkü banka kendisinin bulunduğu yerleşim merkezine yakın firmalar hakkında uzak olanlara göre daha kolay ve güvenilir bilgi edinebilir. Aynı şey belli sektörlerde kredinin yoğunlaşması için de geçerlidir.

Kredi anlaşmaları ile bankalar, ticari müşterileriyle uzun dönemli ilişki kurma ve müşterilerinin mali bünyelerini ilgilendiren her türlü bilgi ve belgeye ulaşma imkanını elde edebilirler. Bankalar doğması muhtemel bir riski üstlendiğinden, müşterilerinden üstlendikleri risklere karşılık olarak herhangi bir taşınmazının kredi geri ödenmediği takdirde teminat olarak gösterilmesini istemektedirler. Ayrıca kendi nezdlerinde müşterilerinin mevduat bulundurmasını da isteyebilmektedirler. Kredi alanın banka hesaplarındaki

hareketler de banka için iyi bir bilgi kaynağı olabilir. Banka açısından önemli olan, kredinin amacına uygun kullanılıp kullanılmadığının izlenmesidir. Bu hesaptan çekilişler kredi alanın işlerinin iyiye gitmediğine işaret olarak yorumlanabilir. Firma aldığı kredi ile iş yapıp, para kazanıp kredi borcunu ödeyecektir

Kredi kısıtlamasında banka, kredi talep edenlerin piyasa faiz oranını ya da daha yüksek bir faiz oranını vermeye hazır olmaları durumunda bile kredi vermeyi reddedebilir. Çünkü borç alanın daha yüksek bir faiz oranını vermeyi göze alması, bu müşterinin çok riskli bir yatırıma girişerek başarılı olduğunda çok kar edeceğini düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Banka bu durumda yatırımın çok riskli olduğunu düşünerek kredi vermeyi reddedebilir. İkinci olarak kredi miktarı düşürülebilir. Çok yüksek miktarda bir kredi, kredi kullanıcısının iyi niyetini bozmasına neden olabilecektir.

Bankaların vadesi gelen taahhütlerini karşılayabilme yeteneğinde karşımıza likidite riski çıkmaktadır. Bir bankanın, fonlarının yenilenmesi ya da perakende mevduatın çekilmesi nedeni ile oluşan net fon çıkışlarını tekrar yerine koyma gereği, beklenen fon girişlerinin gerçekleşmemesi durumunda bunu karşılayabilmesi gereği, olası sorumluluklar söz konusu olduğunda yeni fonlar bulma gereği ve bankanın yapmak istediği yeni işlere girebilme gerekliliği ile likidite bulundurmaya zorunluluğu vardır. Dolayısıyla ilk gereksinim fon riski, ikinci gereksinim zaman riski, üçüncü ve dördüncü gereksinimler talep riski olarak adlandırılırlar. Öte yandan bankaların likidite kaynaklarına bakıldığında;

i) zarara uğramaksızın, kısa sürede aktifleri sayma, iskonto ettirme ya da rehnetme yeteneği (bilançonun aktif bölümü),

ii) piyasalardan ya da daha önce belirlenmiş kredi hattından kısa sürede yeni para sağlama yeteneği (bilançonun pasif bölümü),

iii) beklenen fon girişleri ile beklenen fon çıkışlarının karşılıklı olması (bilançonun vade yapısı),

gibi durumların sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi bankaları likidite riskine karşı duyarlı hale getirmektedir.

Likidite konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta, ulusal para ve döviz pozisyonudur. Ulusal para açısından bankalar, bir ölçüde Merkez Bankalarının desteğine sahip oldukları için belli varlıkları açısından likidite sorunu yaşamazlar. Döviz likiditesinde ise böyle bir güvence yoktur. Döviz likiditesi ihtiyacı olan bankalar, finansal piyasalardan ve/veya diğer bankalarla kurmuş oldukları kredi hattından faydalanmak zorundadırlar.

Faiz riskinin yönetiminde, bir bankanın faiz değişikliklerine duyarlı toplam yükümlülükleri, faiz değişikliklerine duyarlı toplam aktiflerinden fazla ise; faiz oranlarındaki bir artış bankanın karlarını düşürecek, faiz oranlarındaki düşüş ise bankanın toplam karını artıracaktır. Faiz riski yönetiminin bankanın faize duyarlı yükümlülük ve aktiflerinin durumuna, piyasaların ve faiz oranları beklentisine göre dikkatle yürütülmesi gerekmektedir.

Döviz kurundaki riskte bankalar, bilançolarındaki yabancı kalemlerden dolayı döviz kurlarındaki iniş çıkışlara karşı duyarlı olmak zorundadırlar. Döviz kuru dalgalanmaları özellikle esnek kur rejimlerinde, bankaların kar ya da zararları üzerinde etkili olmaktadır. Bir bankanın yabancı para aktifleri ile yabancı para pasifleri arasındaki fark pozitif ise banka fazla pozisyonda, negatif ise açık pozisyondadır. Pozisyonu sıfır olan banka kur riskinden etkilenmeyecektir. Ancak bankalar genel olarak bu pozisyonu sıfırlamak değil önceden pozisyonla ilgili tahminde bulunarak karlarını arttırmak isterler.

Bilanço dışı işlemlere bakıldığında bankalar, karlılıklarını temelde aktif pasif yönetimini iyileştirerek yapmalarına rağmen, bankacılık sektöründeki artan rekabet, bankaları bilanço dışı işlemler (kredi teminat mektupları ve kredi teminat mektupları) yoluyla karını arttırmaya yönelmektedir.

1.2.3. Finansal İstikrarsızlık Hipotezi

Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezi firmalar, banka kredileri ve merkez bankaları arasındaki etkileşimi, dolayısıyla kredi arz ve talep cephesinin önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu bölümde, finansal istikrarsızlık hipotezinin incelenmesi uygun görülmüştür.

Minsky (1982)'ye göre kapitalist ekonomilerde dışsal finansman olanakları genişlemeden toplam talebin, istihdamın ve ulusal gelirin artması mümkün değildir. Açık finansman toplam talebin sürekliliğini sağlayan temel faktördür. Minsky'e göre, yatırımları harekete geçiren temel faktör toplam talep düzeyinin belirlediği kar beklentileridir. Ancak, toplam talebin en önemli unsuru yatırımlar olduğu için, kar beklentileri yatırım harcamalarının düzeyine ve sürekliliğine göre şekillenmektedir. Yani, yatırımların artması, firmaların mevcut yükümlülük yapılarının sürdürülebilmesine; yükümlülük yapılarının sürdürülebilmesi, toplam talep düzeyine, toplam talebin düzeyi ise sonuç olarak yatırım harcamalarının hacmine bağlıdır.

Minsky'e göre, firmalar yatırım yaparlarken sermaye malının arz fiyatı ile talep fiyatını karşılaştırmaktadırlar. Arz fiyatı cari üretim maliyetleri ve finansman maliyetlerince belirlenirken, talep fiyatını belirleyen temel unsur geleceğe ilişkin kar beklentileridir. Yatırımların dışsal fon kullanımıyla finanse edilmesi "ödünç alanın riski" ile "ödünç verenin riskini" ortaya çıkarır. Ödünç alanın (firmanın) riski geleceğe ilişkin beklentiler tarafından subjektif olarak şekillenirken, ödünç verenin (bankanın) riski objektif olarak sözleşmelerde yer almaktadır. Her iki riskte ekonomik konjonktüre (likidite tercihi derecesine) göre değişmektedir. Daha da önemlisi, reel sektörle parasal sektörün bilançolarını büyütme davranışlarının karşılıklı etkileşimi sürecinde iki risk de birbirini etkilemektedir. Minsky bu süreci yaratan unsurun "yenilik yapma davranışı" olduğunu belirtmekte ve finansman biçimlerindeki değişimin önemine işaret etmektedir.

Minsky'e göre, ister reel sektörden isterse bankacılık sektöründen kaynaklansın "yenilik yapma davranışı" piyasada tekelci güç sağlama arzusundan kaynaklanmaktadır. Buna göre, ekonomide toplam talep genişlerken, reel sektör teknolojik yenilik yapma amacıyla dışsal fon talebini

arttırırken, bankaların bu duruma kayıtsız kalması, kendi kar maksimizasyonu hedefine uygun davranmaması mümkün değildir. Minsky'nin ısrarla vurguladığı gibi, ticari bankalar reel sektörle aynı atmosfer içinde yaşamaktadır. Bankaların finansal piyasalarda tekelci güç elde etme arayışları, finansal yenilikler aracılığıyla ekonomide likit varlık yelpazesini genişleterek bir likidite piramidi oluşumuna yol açmaktadır. Merkez bankasının bankalara yönelik rezerv kısıtlamaları sonucunda ortaya çıkan finansal yenilikler hem faiz oranındaki yükselişi beslemekte hem de faiz oranındaki artıştan beslenmektedir. Bu süreçte finansman biçimlerinin değişimi, finansal kırılabilirliği artırarak krizlere zemin hazırlamaktadır. Bu çerçevede ele alındığında, finansman biçimlerinin değişmesi, güvenli finansmanın spekülative finansmana, spekülative finansmanın ponzi finansmanına dönüşmesi, Minsky'nin finansal istikrarsızlık hipotezinin omurgasını oluşturmaktadır. Çünkü kapitalist sistemin içsel dinamikleri spekülative finansman biçimini yaygınlaştırmaktadır.

Spekülative finansmana bağımlı olmuş ekonomik birimlerin varlıkları yükümlülüklerine göre daha uzun vadeli. Bu nedenle kısa ve uzun vadeli faiz oranlarındaki artış aktiflerin piyasa değerinin yükümlülüklerin piyasa değerinden daha yüksek oranda düşmesine yol açar. Spekülative finansman yaygınlaştıkça, bu finansmana bağımlı kalmış ekonomik birimlerin fon talebinin faiz esnekliği düşmektedir. Bu durum iki açıdan önemlidir. İlk olarak faiz oranını artırıcı baskı yaratmaktadır. İkinci olarak, faiz oranındaki artışlar bu finansman türünün yapısındaki bozukluğu arttırmaktadır. Bu açıdan Minsky (1986)'e göre ticari bankaların davranış kalıbı son derece önemlidir. Çünkü genel olarak bankaların pasiflerinin vade yapısı aktiflerin vade yapısından daha kısadır. Aktiflerini sürekli olarak yeni fon kaynakları bularak finanse etmek durumundadırlar. Yani bankalar doğası gereği spekülative finansmana angaje olmuş birimlerdir. Bankalar yeniden finansmanı gerçekleştirirken büyük ölçüde borç yönetimi uygulamalarına yönelmiş olması bu angajmanın boyutunu büyütüştür. Burada Minsky'e göre bankalar açısından olumsuzlukları besleyen içsel bir süreç vardır. Çünkü ekonominin toplam finansmanı içinde spekülative finansmanın payı arttıkça bankalar giderek daha az atıl rezerv bulundurmaktadırlar. Bu durum bir yandan

bankaların güvenlik marjlarını azaltırken diğer yandan faiz oranındaki aşırı artışlar spekülâtif finansmanı ponzi finansmanına dönüştürerek borçlarının ödenmeme/reddedilme (debt deflation) sürecine yol açmaktadır.

1.3. Bankacılık Sektörü Kredileri ile Ekonomik Büyümenin Etkileşimi

Dünya ekonomisinde makro ekonomik gelişmelerde dikkat çeken en önemli olgulardan biri finans piyasalarının etkinliğidir. Bu piyasaların gelişimi ile ülke içi tasarruflar artacak ve yatırımcı ile tasarruf sahibini buluşturacak, dolayısıyla ekonomik büyümeye önemli katkılarda bulunacaktır.

Ekonomi teorisi, ekonomik gelişme ve finansal piyasaların gelişimi arasında pozitif bir ilişki olduğunu iddia etmektedir. Örneğin, İngiltere’de yaşanan endüstri devriminin başarısı o dönemlerde ülkenin finansal sisteminin oldukça sağlam olmasına bağlanmaktadır⁹.

Finansal derinleşme ya da gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin bağlantıları iki noktada birleşmektedir. Bu bağlantılar, sermaye birikimi ve teknolojik gelişme olarak kendisini göstermektedir. Finansal sistemin ekonomik büyümeye sağladığı yararlar şu şekilde özetlenebilir. Ticari işlemlerin yapılmasını kolaylaştırarak risklerden kaçınma yolları sağlamakta, kaynak dağılımını düzenlemekte, yönetimin yakından izlenmesini ve kontrolünü sağlamakta, tasarrufların daha kolay mobilize edilmesini sağlayarak, mal ve hizmet değişimine yardımcı olmaktadır.

Finansal sektör, başarı şansı daha yüksek olan projeleri desteklediği için ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmeye önemli katkılarda bulunmaktadır. Özellikle tasarrufların mobilize edilmesi, gelişmekte olan ülkelerin önemli sorunlarından olan düşük tasarrufların yatırıma dönüştürülmesine yardımcı olmaktadır. Dünya ekonomik konjonktüründe finans piyasasının uzmanlaşması, reel sektöre daha yararlı enstrümanlar çıkarılması sonucunu doğurmaktadır.

Finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi ile ilgili yapılan ampirik araştırmalardan ilk ve en kapsamlı olanı Goldsmith (1969)’e aittir. Yapılan çalışmalarda finansal gelişme ve ekonomik büyüme arasında anlamlı ve

⁹ Büyüme modellerinde büyümeyi sermaye birikimine bağlayan görüş Romer (1986) ve Lucas (1988), ürün ve teknolojik gelişme bağlayan görüş ise Aghion ve Howitt (1992)’ye aittir.

pozitif bir ilişki bulunduğu istatistiksel olarak gösterilmiştir. Bundan sonra yapılan araştırmalar King ve Levine (1993a, s.108), King ve Levine (1993b, s.513)'ye aittir. Ülkeler arası (cross-country) verilerle gerçekleştirilen bu çalışmaların genel ampirik bulguları şöyle özetlenebilir:

i) gerek banka gerek hisse senedi piyasalarının genişlemesi reel ekonomik büyümeye pozitif ve anlamlı bir biçimde katkıda bulunmaktadır,

ii) ülkelerdeki özel bankacılık kesimindeki mevduat artışlarının büyümeye önemli katkılarının olduğu tesbit edilmiştir. Bu ilişki merkez bankalarındaki stoklar için görülmemektedir,

iii) gelişmiş ülkelerdeki ilişki, daha az gelişmiş ülkelere oranla çok daha güçlüdür,

iv) ülkelerin halka açılan şirket sayılarının artması reel büyümeye olumlu katkıda bulunan faktörler arasında yer almaktadır.

Bu noktada, büyüme ve finansal gelişme ilişkisinde “nedenselliğin” ne yönde olduğu son derece önemlidir. Başka bir ifadeyle, finansal gelişmenin mi ekonomik büyümeyi doğurduğu yoksa ekonomik büyümenin mi finansal gelişmeyi sağladığının belirlenmesi son derece zordur. Diğer yandan, büyümenin diğer belirleyicilerinin ülkeler arasında önemli farklılıklar göstermesidir. Bu bağlamda finansal gelişmenin ülkeler arasında tutarlı bir biçimde tanımlanması kolay değildir.

Ekonomik faaliyetlerin finansmanı veya şirketler kesimi- mali sistem ilişkisi özellikle kriz dönemlerinde daha çok gündeme gelmektedir. Çünkü bu dönemlerde şirketler yeterli ölçüde ve uygun maliyette fon temin edememekte ve finansman sorunu daha fazla önem kazanmaktadır. Bu durum, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, mali derinliğin sağlanamadığı ve kamu kesimi borçlanma sorununun mali piyasaları önemli ölçüde etkilediği ülkelerde daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Kriz dönemlerinde hem büyüme durmakta hem de bankalarca verilen krediler azalmaktadır. İşte bu noktada, büyümenin durması mı kredilerin azalmasına etki etmektedir, yoksa kredilerin azalması mı büyümenin durmasına etki etmekte olduğu önem kazanmaktadır. Böyle bir sorunun kriz dönemlerine

ilişkin bulgularla cevaplandırılması yanıltıcı olabilmektedir. Bu ilişkiye uzun dönemde bakılması daha anlamlı olmaktadır. Türkiye’de krizlerin yaşandığı ve belirsizliğin arttığı dönemlerde bankalar likit kalmayı tercih etmektedirler. Bu tür dönemlerde geri dönmeyen krediler artmakta ve şirketlerin iflas riski dolayısıyla bankalar oldukça seçici davranmaktadır. Ayrıca mevduatın ortalama vadesinin kısalması da bankaların uzun vadeli kredi vermesini güçleştirmektedir. Bu noktadan bakınca büyümenin durduğu veya negatif olarak gerçekleştiği bu dönemlerin, kredilerin azalmasına neden olduğu söylenebilir. Ancak krediler azaldığı için durumun daha da kötüleştiğini ileri sürmek de mümkündür.

Güven (2002, s.99)’in banka kredileri ve büyüme arasındaki etkileşimin yönünü belirlemeye yönelik çalışmasında, Granger Nedenselliği, varyans ayrıştırılması (variance decomposition) ve regresyon analizi gibi ekonometrik yöntemlerden yararlanılmıştır. Dolayısıyla varyans ayrıştırılması sonucunda, büyüme ve krediler arasındaki ilişkinin kredilerden büyümeye doğru olduğu yönünde önemli bir istatistiksel dayanak sağlanmıştır. Regresyon sonuçlarına göre kredilerdeki reel yüzde değişiminin büyümeyi açıklamada önemli bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu nedenle banka kredileri ve büyüme etkileşiminde, uzun dönemdeki ilişkilerin incelenmesi daha anlamlı gözükmektedir. Yatırım projelerinin hayata geçirilmesi uygun maliyet ve vadede fon kullanımını gerekli kılmaktadır. Mali piyasaların özellikle likidite özelliği, tasarrufların tasarruflarından uzun vadeli olarak vazgeçmelerine imkan sağlamakta ve bu da yüksek getirili ve uzun vadeli yatırımların gerçekleştirilmesini sağlamaktadır. Mali politikaların, özellikle uzun vadeli fon teminine imkan sağlayacak şekilde oluşturulması gerekmektedir. Dolayısıyla mali sistem ve büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bilinmesi gerçekten önem taşımaktadır. Eğer mali sistemden büyümeye doğru bir ilişki varsa, mali sisteme ilişkin politikalarla büyüme potansiyelinin yükseltilmesi mümkün olacaktır (Güven 2002, s. 88-100).

Ekonomik gelişme ve mali sistemdeki gelişme arasında belli bir paralelliğin olduğu söylenebilir. Bugün gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler, mali sistemleri açısından karşılaştırıldığında, mali piyasaların derinliği

ve bu piyasalardaki likidite düzeyinin gelişmişlik düzeyleri ile paralel bir seyir gösterdiği görülmektedir. Mali piyasalar, fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirmekte ve böylece ekonomide oluşan tasarrufların reel sektöre aktarılması mümkün olmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİ LİTERATÜRÜNDEKİ KREDİ DARALMASI TARTIŞMALARI

2.1. Kredilerin Genel Olarak Değerlendirilmesi

Genelde parasal aktarım mekanizması modern finansal sistemler gözönüne alındığında karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, ülkenin finansal sisteminin altyapısına, makro ekonomik koşullara, finansal birimlerin bilanço yapılarına (aktif ve pasiflerinin vadesi, döviz-yerel para kompozisyonu v.b.), para otoritelerinin prestijine, finansal piyasaların derinliğine ve etkinliğine bağlı olarak işlemektedir.

2.1.1. Parasal Aktarım Mekanizmalarından Kredi Kanalı¹⁰

Para politikasının faiz oranı aracılığıyla uzun dönemli varlıklara yönelik harcamaları nasıl etkilediği konusundaki geleneksel (para) yaklaşımının eksiklikleri ve/veya kusurları, aktarma mekanizmalarını açıklamaya yönelik yeni arayışlara yol açmıştır. Finansal piyasalardaki asimetrik bilgi probleminin vurgulandığı kredi yaklaşımı, bu arayışlar çerçevesinde ortaya konulmuş alternatif bir açıklamadır.

Kredi kanalını açıklayabilmek için en basit yol, söz konusu yaklaşımın getirdiği yeniliklerin ve doldurduğu boşlukların geleneksel “para yaklaşımı” olarak ortaya konulmasıdır¹¹. Likidite tercihi teorisi ile yansıtılan “pür” para yaklaşımında, para ve tahvil olmak üzere, iki varlık ele alınmakta ve bankacılık sektörüne yalnızca, para yaratma fonksiyonları çerçevesinde bilançolarının aktif tarafı (kredilerin yer aldığı) itibarıyla herhangi bir “özel” rol oynamaları söz konusu olmamaktadır.

¹⁰ Bu bölümün oluşturulmasında özellikle Mishkin (1996), Cecchetti (1995), Meltzer (1995), Taylor (1995) ve Telatar (2002) çalışmaları esas alınmıştır.

¹¹ Bkz. Kashyap ve Stein (1994).

Yalnızca para ve tahvilin olduğu böyle bir dünyada, para politikasının, rezervlerde değişiklik yaratmak suretiyle, reel faiz oranlarını ve bu şekilde üretimi etkileme süreci şu şekilde gelişmektedir: Rezervlerde ortaya çıkan bir azalış bankacılık sektörünün vadesiz mevduat yaratma gücünü zedelemektedir. Bunun muhasebe açısından anlamı, bankacılık sektörünün – net olarak- daha az tahvil tutacak olmasıdır. Hanehalkları ise, daha az para daha fazla tahvil tutma durumunda kalmaktadır. Fiyatlarda eş zamanlı ve tam uyarlamamanın yapılamaması halinde, hanehalkları reel olarak daha az paraya sahip olacakları için, dengenin tekrar kurulması reel faiz oranlarında artışı gerektirecektir. Reel faiz oranlarında artış ise yatırımları ve sonuç olarak toplam ekonomik faaliyet düzeyini düşürecek, bu şekilde para politikasının reel etkiler yaratma süreci tamamlanmış olacaktır¹² .

Kredi yaklaşımının çıkış noktası, yukarıda açıklanan iki varlıklı modelin gerçekleri açıklamadığı ve analize kredi kanalının da ilave edilmesi gerektiği düşüncesidir. Kredi yaklaşımında para ve halka arz edilen tahvillerin yanısıra aracı kurumların verdikleri krediler de analize dahil edilmektedir. Sayılan üç varlığın kendilerine özgü nitelikleri itibariyle birbirlerinden ayrıldıkları kabul edildiği için, para politikası şoklarının etkilerini incelerken de ayrı ayrı dikkate alınmaları gerektiği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla, bankacılık sektörüne para yaratma fonksiyonu da verilmekte ve bu şekilde hanehalklarından farklı “özel” bir rol oynadıkları kabul edilmektedir.

Üç varlığın olduğu kredi kanalı çerçevesinde, para politikasının etkileri yalnızca tahvil faiz oranını değiştirme şeklinde değil, aynı zamanda kredi arzında ortaya çıkan değişimler itibariyle de aktarılmaktadır. Faiz oranı kanalını temel alan para yaklaşımı ile kredi yaklaşımı arasındaki farklılıkları açık biçimde ortaya koyabilmek için, hanehalklarının sahip olduğu iki varlık tipinin –para ve tahvil- yakın ikame olduğu uç durumu ele alalım. Bu durumda, rezervlerde ortaya çıkan ve para arzını da düşüren bir politikanın faiz oranları üzerindeki etkisini ifade eden faiz oranı kanalı çok zayıf olacaktır. Bunun nedeni, para piyasasında denge sağlanması için faiz oranlarındaki çok küçük bir değişikliğin yeterli olmasıdır. Buna karşılık, bankaların

¹² İki varlıklı bir dünya üzerine kurulu çok sayıda farklı model söz konusudur. Örneğin, standart IS-LM modeli, Rotemberg (1984), Grossman ve Weiss (1983), Lucas (1990) ile Christiano ve Eichenbaum (1992)'un dinamik denge önceden nakit kısıtı modelleri, bu çerçevede yer almaktadır.

rezervlerindeki düşmeye, kredi arzını kısarak tepki vermeleri durumunda, para politikası önemli reel etkiler yaratabilecektir. Kredi arzındaki düşüş, yatırım yapmak için banka kredilerine bağımlı olan küçük ve orta ölçekli firmalar açısından kredi kullanmanın maliyetini doğrudan halka tahvil arz yoluyla finansmana oranla artıracığı için, bu tip firmaların yatırımlarında düşmeye yol açacaktır¹³. Dolayısıyla kredi kanalının da dikkate alınması halinde, para politikası önemli reel etkilere sahip olabilmektedir. Bununla birlikte, kredi yaklaşımına göre, yalnızca faiz oranlarına bakarak para politikası hakkında birtakım değerlendirmeler yapmak güçtür, çünkü tek başına faiz oranı değişiklikleri ile yansıtılamayacak bazı ilişkiler devreye girmektedir (Telatar, 2002, s. 92-97).

Kredi yaklaşımında, banka kredileri ile halka arz edilen tahvillerin tam ikame varlıklar olmadığı kabul edilmektedir. Bu yaklaşımda, para politikasının faiz oranları üzerindeki doğrudan etkilerinin dış finansman priminde ortaya çıkan içsel değişiklikler ile güçlendirildiği ileri sürülmektedir. Dış finansman primi, dış finansman yoluyla (örneğin hisse senedi ve tahvil ihracı) elde edilen fonlar ile iç finansman yoluyla (örneğin karların dağıtılmaması) elde edilen fonlar arasındaki maliyet farklılığını ifade etmekte ve primin büyüklüğü, ödünç verenlerin beklediği getiri ile alıcıların maruz kaldıkları maliyeti birbirinden farklılaştıran piyasa aksaklıklarının derecesini yansıtmaktadır. Kredi yaklaşımına göre, para politikasının dış finansman primi üzerindeki etkileri, piyasa faiz oranları üzerindeki etkileri ile aynı yönde ortaya çıkmaktadır. Para politikasının yarattığı etkilerin bu şekilde güçlendirilmesi, borçlanma maliyetindeki değişiklikler yoluyla reel harcamalar ile reel faaliyetler üzerindeki etkilerin de büyümesi sonucunu yaratmaktadır.

Kredi yaklaşımının dış finansman primi, ödünç alanlar ile verenler arasındaki asil-vekil probleminin yarattığı toplumsal kayıpları göstermektedir. Söz konusu prim ile yansıtılan esaslar; ödünç verenin alıcı hakkında bilgi toplama, faaliyetlerini denetleme ve değerlendirme maliyetleri; ödünç alanların verenlerden daha fazla bilgiye sahip olmalarından kaynaklanan "lemons" primi¹⁴ ahlaki riziko probleminin halihazırda varolması veya sözleşmelerdeki

¹³ Buradaki varsayım, banka kredilerine bağımlı küçük ve orta ölçekli firmaların sermaye piyasası aracılığıyla borçlanmaları konusunda bir takım engellerin bulunuyor olmasıdır.

¹⁴ Bkz. Akerlof (1970)

hükümler tarafından yaratılma olasılığının bulunması¹⁵ şeklinde ifade edilmektedir.

Dolayısıyla, kredi kanalını savunanlara göre, dış finansman priminde faiz oranı değişikliklerine tamamlayıcı nitelikte ortaya çıkan hareketlerin analiz edilmesi, para politikasının yarattığı etkilerin bileşimi, gücü ve zamanlaması hakkında, tek başına faiz oranlarından daha fazla bilgi taşımaktadır. Merkez bankalarının dış finansman primini, kredi kanalı ve bilanço kanalı olmak üzere iki kanaldan etkilediği ileri sürülmektedir¹⁶. Kredi kanalı, para politikası uygulamalarının mevduat kurumlarının kredi arzı itibarıyla olası etkileri üzerinde yoğunlaşırken; bilanço kanalı ödünç alanların bilanço ile kar/ zarar tabloları üzerindeki potansiyel etkilerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, parasal aktarımın kredi kanalı, karşılıkları kullanarak toplam kredi arzını nasıl etkilediğini ve kredi arzındaki değişimin başta milli gelir ve enflasyon olmak üzere diğer makro büyüklükleri nasıl etkilediğini incelemektedir. Kredi piyasalarındaki bilgi probleminden kaynaklanan, kredi ve bilanço mekanizması olarak adlandırılan iki temel parasal aktarma mekanizması söz konusudur.

2.1.1.1. Kredi Mekanizması

Kredi yaklaşımı olarak da isimlendirilen banka kredi kanalına ilişkin bilinen en iyi model Bernanke ve Blinder (1988)'dir. Söz konusu modelde, kredi kanalının bağımsız bir kanal olarak işleme için, üç koşulun sağlanması gerektiği kabul edilmektedir:

- i) Firma bilançolarının yükümlülük tarafında yer alan krediler ile halka arz edilen tahviller tam ikame olmamalıdır. Ancak bu varsayım altında, firmaların kredi arzındaki düşmeyi doğrudan hanehalklarından borçlanarak telafi etmeleri mümkün olmamaktadır¹⁷.
- ii) Merkez bankası, bankacılık sistemindeki rezerv miktarını değiştirerek, kredi arzını etkileyebilmelidir. Başka bir deyişle, bankacılık sektörünün mevduatlardan daha az rezerv yoğun

¹⁵ Ahlaki riziko problemi, ödünç alanın sözleşme sonrasında, olumsuz sonuçlar yaratacak şekilde davranma olasılığının artması durumunda ortaya çıkar.

¹⁶ Bu konuda bkz. Bernanke (1993), Kashyap ve Stein (1994), Hubbard (1994), Bernanke ve Gertler (1995).

¹⁷ Bu koşul, Modigliani-Miller'deki (1958) "sermaye yapısının değişmezliği" önermesinin geçersiz olması anlamına gelmektedir. Modigliani ve Miller teoreminin ayrıntıları için bkz. Hoover (1990).

finansman türlerine (örneğin, mevduat sertifikası, finansman bonusu, hisse senedi) kayma gibi yollara başvurarak, ödünç verme faaliyetlerini rezerv şoklarından izole edememesi gerekmektedir.

- iii) Fiyat uyarlaması, para politikasının “nötr” olmasını engelleyecek şekilde, tam olmamalıdır. Bunun nedeni, hemen ve tam olarak uyarlanabilmeleri halinde fiyatlarda ortaya çıkan eşit oranlı değişikliğin nominal rezervlerdeki değişikliği tamamen ortadan kaldırmasıdır. Kuşkusuz böyle bir durumda, banka ve firma bilançolarında reel terimlerle herhangi bir değişiklik olmayacağı için, para politikasının herhangi bir kanaldan reel etkiler yaratması mümkün olmayacaktır.

Kredi kanalının gerisindeki temel düşünce, bankaların, ödünç alıcıları, özellikle de asimetrik bilgi problemlerinin ortaya çıkma olasılığının yüksek olduğu küçük firmaları denetleyebilme güçleri nedeniyle “özel” bir role sahip olmalarıdır. Çoğu ülkelerdeki birincil kredi kaynağı olan bankalar, kredi piyasalarındaki aksaklıkların üstesinden gelme konusunda uzmanlaşmış kurumlardır. Dolayısıyla bankalar, küçük firmalar ile de kredi ilişkilerine girmede uygun yapıya sahiptirler. Buna karşılık büyük firmalar, bankalara başvurmaksızın tahvil ve hisse senedi piyasaları aracılığıyla kredi piyasalarına doğrudan ulaşabilmektedirler. Bu koşullar altında, banka kredi arzında ortaya çıkan bir azalma, esas olarak bankalara bağımlı küçük ve orta ölçekli firmaları etkileyecek; bu firmaların kredi bulması tamamen engellenmese de, kredi verecek yeni bir bankanın bulunması, kredi ilişkisinin kurulması gibi maliyetlere maruz kalmaları gerekecektir. Dolayısıyla, banka kredi arzında ortaya çıkan bir azalış, muhtemelen dış finansman primini arttırarak, reel faaliyetleri düşürecektir. Banka rezervlerini ve banka mevduatlarını artıran genişletici para politikası ise, kredi arzını ve bu şekilde yatırım (ve tüketim) harcamaları ile üretimi arttıracaktır (Telatar, 2002, s.99-105).

Dolayısıyla para politikası uygulamalarının etkilerinin banka kredilerine bağımlı küçük firmaların üzerinde daha çok hissedildiği ortaya çıkmaktadır¹⁸. Merkez bankasının parasal tabanı veya banka rezervlerini

¹⁸ Gertler ve Gilchrist (1994) sıkı para politikasının küçük firmalara daha fazla zarar verdiğini destekler bulgular ortaya koymaktadır.

düşürmesi halinde, kredi alabilmek için bankalardan başka bir kaynağa başvurabilme olanağı bulunmayan firmaların toplam harcamaları azalmakta ve sıkı para politikasının etkileri güçlendirilmektedir¹⁹.

Bankalar özellikle kredi piyasalarındaki asimetrik bilgi problemlerini çözmeye uygun olduğundan, kredi mekanizması bankaların finansal sistemde çok önemli bir rol oynadıkları görüşüne dayanmaktadır. Bankaların özel rollerinden ötürü boçlanmak isteyen bazı ekonomik birimler ancak bankalardan borç alarak kredi piyasalarına girebileceklerdir. Mevduatların diğer fon kaynaklarıyla tam ikamesi söz konusu olmadıkça bankanın ödünç verme kanalı şu şekilde olmaktadır: bankaların rezervlerini ve mevduatlarını artıran genişletici para politikası(M) ödünç verilebilir fon miktarını artırmaktadır. Bankaların borçlanmak isteyenlere ödünç veren özel konumu veri iken ödünç verilen miktardaki bu artış yatırım harcamalarının(I) ve muhtemelen tüketimin, üretimin(Y) artmasına neden olacaktır. Şematik olarak bu mekanizma aşağıdaki gibi gösterilebilir:

$M \uparrow \Rightarrow \text{banka mevduatları} \uparrow \Rightarrow \text{bankanın borç verdiği miktar} \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Sonuç olarak, para politikasının bankadan borçlanmaya daha fazla bağımlı olan küçük firmaların harcamalarını, kredi piyasalarına bankacılık kanalıyla değil de doğrudan hisse senedi ve tahvil piyasaları yoluyla yaklaşabilen büyük firmaların harcamalarından daha fazla etkilemektedir. Fakat literatürde bankadan borçlanma aracılığı ile işleyen parasal aktarma mekanizmasının eskisi kadar güçlü olmadığı yönünde görüşler vardır. Ayrıca banka kredisine dayanan geleneksel girişimciliğin tüm dünyada azalması, bankaların kredi piyasalarındaki önemli rollerinin gittikçe azaldığı iddiasını desteklemektedir.

2.1.1.2. Bilanço Mekanizması

Firmaların aktif kalitesi, varlıkların yükümlülüklerini karşılayabilmesi yeterliliği olarak ifade edilebilir. Varlıkların kendi içerisindeki kaliteyi ise likiditenin yüksekliği belirler, yani ticari alacakların ve stokların devir suretinin yüksekliği yanında, dönen varlıkların enflasyon karşısında değerini karşılayacak enstrümanlara yöneltilmesi de önem taşımaktadır. Duran

¹⁹ Bankalar da analize dahil edildiği için, parasal taban "nakit+banka rezervleri" toplamından oluşmaktadır.

varlıkların kalitesinde ise, firmanın sektörüne göre faaliyetine yönelik makine ekipmanlarının yüksekliği ve teknolojiyle paralel bir şekilde gelişmesini ifade eder.

Bilanço kanalı, ticari firmaların aktif kalitesi aracılığıyla işlemektedir²⁰. Başka bir tanım ile bilanço kanalı, ödünç alıcıların karşı karşıya kaldıkları dış finansman priminin, finansal pozisyonlarına bağlı olması gerektiği şeklindeki teorik beklenti üzerine kuruludur. Ödünç alıcının "likit varlıklar ile pazarlanabilir teminat toplamı"ndan oluşan aktif kalitesi ne kadar yüksek ise, dış finansman priminin o kadar düşük olması gerekmektedir. Daha yüksek aktif kalitesinin yarattığı daha güçlü bir finansal pozisyona sahip olunması, alıcının ödünç veren ile potansiyel çıkar çatışmasını azaltmaktadır. Bunun nedeni, finansal açıdan güçlü bir alıcının, yatırım projesinin daha büyük bir kısmını öz kaynakla finanse edebilmesinin yanısıra, ihraç ettiği yükümlülükleri yerine getireceğine dair daha fazla teminat gösterebilmesidir²¹. Ödünç alıcıların finansal pozisyonlarının dış finansman primini, dolayısıyla karşı karşıya kaldıkları borçlanma koşullarını etkiliyor olması, bilançolarının da yatırım ve harcama kararlarını etkilemesi gerektiği sonucuna götürmektedir²².

Bilanço mekanizması da, kredi piyasalarındaki asimetrik bilgi yapısından kaynaklanmaktadır. Firmaların aktif kalitesi²³ (net worth) ne kadar düşükse, bu firmalara ödünç verildiği takdirde o kadar fazla ters seçim²⁴ ve ahlaki riziko²⁵ problemleri ile karşı karşıya kalınacaktır. Aktif kalitesinin(net worth) düşük olması, ödünç verilen fon karşılığında alınan teminatın yetersiz olduğu anlamına gelmektedir ve böyle bir durum söz konusu olduğu takdirde ters seçimden doğan kayıp da o ölçüde fazla olacaktır²⁶. 'Ters seçim' problemini artıran aktif kalitesindeki bir düşüş, finansal yatırım harcamaları için ödünç verilen fon miktarının azalmasına neden olmaktadır. Girişimci firmanın düşük aktif kalitesine sahip olması ayrıca ahlaki riziko problemini de artırmaktadır. Düşük aktif kalitesi, mal sahiplerinin küçük hisselerine sahip

²⁰ Bak. Mishkin(1996) ve Meltzer(1995)

²¹ Açıklanan husus, gerçek yaşamdaki finansal anlaşmaların temelini oluşturan "belirli finansal rasyoları karşılama, teminatları erteleme ve/veya peşin ödeme" gibi koşulların gerekçelerini ortaya koymaktadır.

²² Ödünç alıcıların bilançolarındaki içsel hareketlerin devresel dalgalanmaların şiddetini arttırdığı iddiasına adanmış olan ve "finansal hızlandırıcı" olarak isimlendirilen olguyu araştıran geniş bir teorik literatür bulunmaktadır.

²³ Bir işletmenin toplam varlıkları ile toplam borçları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır.

²⁴ Adverse selection kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

²⁵ Moral hazard kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır.

²⁶ Toplam varlıklar ile toplam yükümlülükler arasındaki farkın düşük olması, alınan riske ve diğer ilave teminata göre değişebilir.

olması anlamına geldiğinden, söz konusu mal sahiplerinin riskli yatırım projelerine girme güdöleri daha yüksek olacaktır. Daha riskli yatırım projelerine girişilmesi ödünç verilen fonların geri dönmesini daha imkansız kıldığından dolayı, girişimci firmaların aktif kalitelerindeki bir düşüş ödünç verilen fonların ve dolayısıyla yatırım harcamalarının azalmasına neden olmaktadır.

Para politikası firmaların bilançolarını birkaç şekilde etkilemektedir. Hisse senedi fiyatlarının(P_e) artmasına neden olan genişlemeci para politikası, ters seçim ve ahlaki riziko problemleri hafifleyeceği için, firmaların net değerlerini artırarak yatırım harcamalarının ve toplam üretimin artmasına neden olmaktadır. Bilanço aracılığı ile işleyen parasal aktarım mekanizması aşağıdaki şekilde şemalaştırılabilir:

$M \uparrow \Rightarrow P_e \uparrow \Rightarrow$ ters seçim \downarrow & ahlaki riziko problemi $\downarrow \Rightarrow$ ödünç verilen krediler $\uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Nominal faiz oranlarını(i) düşüren genişlemeci para politikası nakit akışını hızlandırdığından firmaların bilançolarında da iyileşmeye neden olmakta, dolayısıyla geri dönmeyen krediler ve ahlaki riziko problemlerini azaltmaktadır. Neticede aşağıdaki ilave bilanço mekanizması ortaya çıkmaktadır:

$M \uparrow \Rightarrow i \downarrow \Rightarrow$ nakit akışı $\uparrow \Rightarrow$ ters seçim \downarrow & ahlaki riziko problemi $\downarrow \Rightarrow$ ödünç verilen krediler $\uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Burada belirtilmesi gereken önemli nokta, firmaların nakit akımını etkileyen oranın nominal faiz oranı olmasıdır. Bundan dolayı, bilanço kanalındaki faiz oranı mekanizması, yatırımların esas olarak nominal değil reel faiz oranlarının fonksiyonu olarak kabul edildiği geleneksel faiz oranı mekanizmasından farklıdır. Ayrıca, firmaların nakit akımının uzun vadeliden çok kısa vadeli borçlar için yapılan faiz ödemelerinden etkilenmesi nedeniyle, kısa dönem faiz oranı bilanço kanalı üzerine kurulu aktarma mekanizmasında özel bir rol oynamaktadır.

Üçüncü bilanço mekanizması para politikasının genel fiyat düzeyini etkilemesi yoluyla işlemektedir. Borç geri ödemeleri nominal terimlerle sabit olarak sözleşmeye bağlandığı için, fiyat düzeyindeki öngörülmedik bir artış

firmaların bilançolarındaki yükümlülüklerin reel değerini düşürürken, varlıkların reel değerini düşürmemektedir. Başka bir ifadeyle, fiyat artışlarının bilanço üzerindeki etkisi simetrik değildir. Dolayısıyla, fiyat düzeyinde öngörülmedik artış yaratan genişletici bir para politikası, firmaların net değerini yükseltmekte ve bu şekilde ters seçim ve ahlaki riziko problemlerini hafifleterek, yatırım harcamaları ile toplam üretimde artışa yol açmaktadır. Reel net değerdeki artış ters seçim ve ahlaki riziko problemlerini azalttığından yatırım harcamalarını ve toplam üretimi aşağıdaki şemada gösterildiği gibi artırmaktadır.

$M \uparrow \Rightarrow \text{Beklenmeyen } P \uparrow \Rightarrow \text{ters seçim } \downarrow \ \& \ \text{ahlaki riziko problemi } \downarrow \Rightarrow \text{ödünç verilen krediler } \uparrow \Rightarrow I \uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Sıkı para politikası, net nakit akımı ve teminat değerlerini, dolaylı olarak da düşürebilmektedir. Bu sonuca götüren ilk aşama, parasal sıkılaştırmanın firma ürünlerine yönelik harcamaları azaltması sonucu, gelirden ortaya çıkan düşmeye karşılık, sabit ve yarı sabit bazı (faiz ve ücret ödemeleri dahil) maliyetlerin kısa dönemde uyarlanabilmesidir. Sonuçta ortaya çıkan ve firmanın fon kullanımları ile fon kaynakları arasındaki farkı gösteren “finansman açığı” firmanın net değerini ve kredi alabilme gücünü zaman içinde bozmaktadır. Bu süreç, kredi kanalının, öncelikle harcamalarda –özellikle stok ve yatırım- ortaya çıkan değişikliğin ötesinde bazı değişikliklere yol açabilmesini sağlamaktadır.

Bilanço kanalı, kredi piyasalarında asimetrik bilgi problemlerinin var olması sonucu ortaya çıkmaktadır²⁷. Ticari firmaların aktif kalitesi ne kadar düşük ise, ters seçim ve ahlaki riziko problemleri o kadar şiddetli olmakta; daha düşük net değer ödünç veren tarafın kullandığı krediler karşılığında daha az teminata sahip olması anlamına geldiği için, ortaya çıkan kayıplar da o kadar yüksek olmaktadır. Dolayısıyla, net değerde ters seçim problemini artıracak şekilde ortaya çıkan bir düşüş, yatırım harcamalarının finansmanı amacıyla verilen kredilerin azalmasına yol açmaktadır. Ayrıca, ticari firmaların net değerlerinde ortaya çıkan düşme, hisse sahiplerinin payını düşürdüğü için, daha riskli projelere girme güdüsü yaratarak, ahlaki riziko problemlerini

²⁷ Asimetrik bilgi problemlerinin finansal krizlere yol açtığı görüşünün ayrıntıları için bkz. Bernanke (1983) ve Mishkin (1991,1994).

de güçlendirmektedir. Daha riskli yatırım projelerine girilmesi ise kredilerin geri dönme olasılığını düşürerek, kredilerde ve yatırımlarda düşüşe yol açmaktadır.

Faiz oranlarını düşüren genişletici para politikasının yatırım ve üretimi artıracığı hipotezini ters seçim problemi çerçevesinde ortaya koyan teorik bir diğer yaklaşım Stiglitz ve Weiss (1981)'in finansal liberalizasyon analizidir. Stiglitz ve Weiss, kredi tayinlaması ve suni olarak düşük tutulan faiz oranlarının piyasanın etkin işleyişini bozduğu, devlet müdahalelerinin kaldırılması ile finansal sistemin daha sağlıklı bir yapıya kavuşacağı argümanı üzerine kurulu geleneksel yaklaşıma ters bir sonuca ulaşmakta ve bu sonuca ulaşırken, piyasadaki asimetrik bilgi problemlerinden yararlanmaktadır. Stiglitz ve Weiss, resmi kredi tayinlamasının bulunmadığı bir kredi piyasasında da faiz oranlarının asimetrik bilgi problemleri nedeniyle, piyasayı dengeye getiren düzeyin altında belirlenmesinin mümkün olduğunu, dolayısıyla piyasa sisteminin kendi işleyişinin de bir çeşit "tayinlama" yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Stiglitz ve Weiss (1981)'deki aktarma mekanizmasının başlangıç noktası, bankaların esas olarak kullandıkları kredilerin faiz oranı ve kredinin risk derecesi ile ilgilendikleri, ancak bu iki değişken arasında faiz oranından kredi riskine doğru işleyen bir nedensellik ilişkisi bulunduğu varsayımdır. Kredi faiz oranındaki artış, daha düşük riskli yatırımlara girmeyi tercih etmekte, dolayısıyla daha "güvenilir" ödünç alıcıları piyasadan dışlamaktadır. Piyasada kalan ödünç alıcılar daha yüksek getiri elde etmek amacıyla daha yüksek riskli projelere girme eğiliminde olacakları için, krediler daha yüksek iflas riski taşıyan projelere yönlendirilmektedir. Her iki etki de, bankaların kredi başvurularını değerlendirme aşamasında, alıcının düşük/yüksek riskli gruptan olduğu konusunda sahip oldukları eski bilginin doğrudan sonucudur. Kredilerden beklenen getiri, kredi faiz oranı ile, kredinin geri ödenme olasılığının çarpımı olduğuna göre, bankaların geri ödeme olasılığı yüksek olan "iyi" alıcıları tesbit etmeleri kendi yararlarına olacaktır. Bununla birlikte, kredi piyasasında "iyi" alıcıların belirlenmesi güçtür. Ödünç alıcının ödemeye razı olduğu faiz oranı, bu konuda bir sinyal olarak yorumlanabilir. Örneğin, ortalama olarak daha yüksek faiz oranı ödemeye

razı olan alıcıların daha yüksek risk taşıdıkları sonucuna ulaşmak mümkündür. Bunun bir nedeni, yüksek faiz oranlarından borçlanmaya razı olan alıcıların, krediyi geri ödeme olasılıklarının düşük olduğunu bilmeleridir. Bu durumda, faiz oranlarındaki artışlar alıcıların ortalama risk derecesini artırarak, muhtemelen, bankaların karlarını düşürmektedir. Ayrıca, faiz oranı ve diğer sözleşme koşullarındaki değişiklikler de ödünç alıcıların davranışlarını değiştirerek, ahlaki riziko problemlerine yol açabilmektedir. Örneğin, faiz oranının yükselmesi başarılı projelerin getirilerini düşüreceği için, düşük getirili ve düşük riskli projelerden yüksek getirili, ancak yüksek riskli projelere kayılmasına yol açabilecektir .

Bu koşullar altında, faiz oranlarında düşüşe yol açan genişletici para politikasının, daha düşük getirili, dolayısıyla daha düşük riskli projelere girme eğilimini artıracığı ve daha “güvenilir” alıcıları kredi piyasasına çekeceği söylenebilir. Ters seçim ve ahlaki riziko problemleri hafifleyeceği için yatırım ve üretim artacak, dolayısıyla para politikası olumlu reel etkiler yaratacaktır.

2.1.1.3. Hanehalkı Bilanço Etkileri

Kredi mekanizması hakkındaki literatürün çoğu girişimci firmalarca yapılan harcamalara ağırlık verse de bu mekanizma aynı şekilde tüketici harcamalarına ve de özellikle konut ve dayanıklı tüketim harcamalarına da uygulanabilir. Parasal daralmanın neden olduğu banka kredilerindeki azalma, başka kredi kaynaklarına ulaşamayan tüketicilerin konut ve dayanıklı tüketim malı harcamalarını azaltmaktadır. Aynı şekilde faiz oranlarındaki artış tüketicilerin nakit akışını olumsuz yönde etkilediğinden, gelir-gider dengesi de kötüleşmektedir.

Tüketicinin finansal sıkıntıya düşme ihtimalinin tahmin edilmesinde, bilançosunun durumu oldukça önemlidir. Özellikle tüketiciler borçlarına nispeten daha fazla finansal varlığa sahip olduklarında finansal sıkıntıya düşme ihtimallerinin zayıf olduğunu düşüneceklerinden dolayı dayanıklı tüketim malı ya da konut harcamalarını artırmaya istekli olacaklardır. Hisse senedi fiyatları arttığında finansal varlıkların değeri de artmaktadır; tüketiciler daha güvenilir finansal pozisyona sahip olduklarından, finansal sıkıntıya düşme ihtimalleri düşük olduğu için dayanıklı tüketim malı harcamaları da

artacaktır. Söz konusu süreç para ve hisse senedi fiyatları aracılığı ile işleyen diğer bir para politikası aktarma mekanizmasını ortaya çıkarmaktadır:

$M \uparrow \Rightarrow P_e \uparrow \Rightarrow$ finansal varlıklar \uparrow finansal sıkıntıya düşme ihtimali $\downarrow \Rightarrow$ dayanıklı tüketim malları ve konut harcamaları $\uparrow \Rightarrow Y \uparrow$

Dayanıklı tüketim malları ve konutların likit olmaması, faiz oranlarını artırarak tüketicilere nakit akışını azaltan parasal daralmanın dayanıklı tüketim mallarına ve konuta yapılan harcamaları neden düşürdüğünün diğer bir gerekçesidir. Tüketicinin nakit akışındaki azalış, finansal sıkıntı ihtimalini artırmaktadır. Finansal sıkıntı ihtimali ise tüketicilerin dayanıklı tüketim malları ve konut edinme isteklerini azaltarak bunlara yapılan harcamaların ve dolayısıyla toplam üretimin düşmesine neden olmaktadır.

Mishkin (1996) para politikası aktarma mekanizmasını değerlendirerek merkez bankasının para politikasını en iyi şekilde uygulaması açısından çeşitli sonuçlar çıkarmaktadır. İlk olarak para arzının daraltılmasının ya da genişletilmesinin her zaman kısa dönemde nominal faiz oranlarında bir düşüşe ya da artışa neden olacağının iddia edilmesi tehlikeli olabilir. Merkez bankalarının çoğu kısa dönem nominal faiz oranlarını ve tipik olarak da bankalararası faiz oranlarını kullandığından, merkez bankalarının ve kamuoyunun para politikasının durumunun bir göstergesi olarak kısa dönem faiz oranlarına çok fazla ağırlık verme tehlikesi mevcuttur. İkinci olarak kısa dönem borçlanma araçlarının fiyatları hariç diğer varlık fiyatları para politikasının durumu hakkında önemli bilgiler içermektedirler, çünkü söz konusu varlık fiyatları da para politikası aktarma mekanizmasının önemli unsurlarıdır. Hisse senedi fiyatları, döviz kurları, konut ve arsa fiyatları gibi diğer varlık fiyatlarının, parasal aktarma mekanizmasının önemli bir unsuru olduğu görüşü hem parasalcılar, hem Keynesyenler hem de yeni Keynesyenler tarafından benimsenmiştir. Ekonomistler arasında hangi parasal aktarma kanalının en önemli olduğu konusunda anlaşmazlıklar söz konusu olsa da bütün ekonomistler diğer varlık fiyatlarının para politikasının ekonomiyi etkilemede önemli bir rol üstlendiğini kabul etmektedirler.

2.1.2. Kredilerin Ekonomideki Rolüne İlişkin Ampirik Kanıtlar

Uluslararası literatürde kredilerin toplam üretim üzerindeki etkilerine ve önemine sıkça değinilmektedir. Tam bilginin olmadığı bir ekonomide, finansal sözleşmeler ve finansal araçlar yani kredi verenler ve borçlular arasındaki finansal sözleşmelerin oluşumu kredi akışının gerçekleşmesi açısından önemli olmaktadır. Söz konusu kredi piyasalarında (tam bilginin olmadığı veya asimetrik bilginin olduğu) borçluların doğru bir şekilde bilgiyi sunmaları veya firma kararları hakkında kredi sunanların istedikleri bilgileri edinebilmesinin, arz ve talep cephesindekiler açısından çok önemli olduğu açıktır. Dolayısıyla mali hak edişler (financial claims), borçluların kararları ve ekonomik sonuçlarla doğrudan ilişkilidir. Kredileri insan vücudunda hayati dolaşımı sağlayan kan damarlarına benzetmek yanlış olmayacaktır.

Hoshi, Kashyap ve Scharfstein (1991, s.29)'in Japon firmaları için yaptıkları bir çalışmada, banka ve firma bilançoları arasında önemli bir etkileşim bulmuşlardır. Japonya'da firmaların çoğu endüstriyel gruplar ile birleştirilmiştir. Endüstriyel gruplara dahil firmalar, endüstriyel grupların "ana bankaları" (main banks) ile olan yakın ilişkiden yararlanmakta, bilgi probleminin üstesinden gelmeye yardımcı olmakta ve böylelikle firmaların dışsal finansman maliyetlerini azaltmaktadır. Endüstriyel gruplar içindeki firmalar tarafından yapılan yatırım harcamaları ile bu grup içinde olmayan firmalar tarafından yapılan harcamalar karşılaştırılmıştır. Bu gruplara dahil firmaların dışsal fonlara ulaşabilme imkanlarının daha kolay olmasından dolayı likidite ve nakit para akımı konusunda herhangi bir problem yaşamadıkları tespit edilmiştir.

Para görüşü²⁸, kredi piyasaları hakkında bazı güçlü varsayımları somutlaştırmaktadır. Mesela parasal görüşte parasal olmayan tüm varlıkların tam ikame edilebildiği varsayılmaktadır. Firmalar içsel ve dışsal fonlarla finansman ihtiyacını karşılayabileceklerdir. Kredi araçları bileşimini etkileyen faktörlerin ekonomi üzerine herhangi bir etkisi olmayacağı söylenmiştir.

²⁸ Para politikası toplam talebi nasıl etkilediği geleneksel yaklaşım olan Keynes- Hicks- Modigliani IS-LM modelinde gösterilmektedir. Merkez bankaları taleple ilgili para arzını değiştirerek harcamaları etkileyebilir. Mesela merkez bankaları toplam talepteki büyümeyi yavaşlatmak için, açık piyasa satışları (open market sales) yapmakta bu yolla bankacılık sisteminden çektikleri rezervler ile para arzını azaltmaktadırlar. Bu orta vadedeki sıkı para politikası, kısa ve uzun vadeli faiz oranlarını yükseltecektir. Yükselen faiz hadleri fonların maliyetini artırarak toplam talebi etkileyecektir. Parasal aktarım mekanizmasının bu standart görüşü " para görüşü (money view)" olarak anılmaktadır.

Parasal görüşte, yatırım ve tahvil fonları gibi ekonomide merkez bankaları tarafından arzı kontrol edilemeyen likit varlıkların var olduğu ifade edilmektedir. Bankaların mevduat arzının azaltılması yoluyla, faiz oranlarının etkilenmesi konusunda Federal Reserve'nin hareketinin sınırlı olduğu ifade edilmektedir.

Teoride para arzındaki değişikliklerin reel faiz oranlarını etkilediği fakat, sabit sermaye malları ve konut alımlarında (housing) uzun dönemli faiz oranlarının etkili olduğu vurgulanmaktadır. Para görüşüne ters olan çoğu çalışmada, sermaye harcamalarının, yatırım harcamalarının ve diğer önemli kategorideki harcamaların faiz oranlarına karşı duyarlılığının oldukça zayıf olduğu belirtilmiştir.

Para politikası aktarım mekanizmalarında, geleneksel likidite kanalının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu alternatif kanal tam bilginin olmadığı "kredi görüşü" " borçlanma görüşü" olarak adlandırılmaktadır. Kredi görüşü, kısa dönemli faiz oranlarını etkilemeye ilave olarak para politikası aracılığıyla etkilenen banka kredilerinin toplam talebi etkilemesidir. Bu görüş 1950'lerin doktrinini oluşturmaktadır (Roosa, 1951; bak ayrıca Bruner ve Meltzer, 1968).

Bu görüşe Bernanke ve Blinder (1988, s.78) de katkıda bulunmuştur. Bernanke ve Blinder geleneksel IS²⁹-LM³⁰ modelini alarak basit varsayımlar eklemiştir: "para" ve "bono" gibi tam ikame edilemeyen iki finansal varlıkla (para ve bono ile) standart bir model ortaya koymuşlardır. " Banka kredileri" olarak adlandırılan üçüncü bir varlık vardır ki bu varlığın diğer iki varlıkla (para ve bono ile) beraber tam ikamesinin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Bu standart modele eklenen üçüncü varlık (banka kredileri) yeni bir para politikası aktarım mekanizması olarak ortaya çıkarmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında, firmalar finansman kaynakları arasında bir tercihte bulunmamışlarsa, banka kredilerindeki bir kesinti firmaların harcamalarını ve diğer hareketlerini etkileyecektir. Bankalar, bazı borçlulara kredi sağlama konusunda özel bir rol yüklendikleri sürece, banka kredilerindeki bir daralma borçluları daha yüksek maliyetli kredi almaya itecek veya kredi taleplerinde kısıntıya gitmelerine neden olacaktır. Sonuç olarak bankaya bağımlı firmalar sermaye projelerini ya erteleyecek ya da iptal

²⁹ LM eğrisi, para piyasasının dengede olduğu faiz oranı-gelir düzeyi bileşimlerini gösteren eğridir.

³⁰ IS eğrisi, mal piyasasının dengede olduğu faiz oranı-gelir düzeyi bileşimlerini gösteren bir eğridir.

edecekler, stoklar azalacak veya ücret bordroları (payrolls) kesilecek ve toplam talep bundan etkilenecektir. Buna benzer etkiler tüketim sektöründe de görülecektir. Bankalara bağımlı olmaları nedeniyle hanehalkları doğrudan ya da dolaylı olarak bazı kredi türleri itibariyle etkileneceklerdir.

Kredi daralması (credit rationing) kredi piyasasında tam bilginin olmaması durumunda harekete geçirilmektedir (Stiglitz ve Weiss, 1981). Kredi kanalı içinde banka kredilerinin ve diğer kredi oluşumlarının tam olarak ikame edilememesi söz konusu olmaktadır.

Bernanke-Blinder, kredi faktörleri aracılığıyla para politikasının ekonomi üzerindeki etkisinin daha da artırılabilirliğini ifade etmişlerdir. Özellikle, para politikasının bilanço büyüklüklerine olan etkisinin derecesi bu noktada önem kazanmaktadır. Mesela genişletici para politikası sonucu düşen faiz oranları ile nakit para akışında bir aksama sonucu firmaların finansal varlık değerleri ve likiditesi artacaktır. Eğer bilançolardaki bu gelişmeler içsel fonları yükseltir ve firmaların ihtiyaçlarını karşılayacak dışsal fonları da geliştirirse, firmaların harcamalarında da artışa neden olacaktır.

Bazı araştırmacılar sıkı para politikası ve banka kredileri arasındaki ilişkiyi araştırmaya çalışmışlardır. Sıkı para politikasının uygulandığı ilk dönemlerde banka kredileri yavaşça yükselmektedir. Fakat Bernanke ve Blinder, politika değişikliğinden sonraki altı – dokuz hafta içinde bankaların menkul kıymetlerini oluşturmaya başladıkları ve işsizlik oranlarındaki bir yükselmeye beraber kredilerini kademeli olarak düşürdükleri sonucuna ulaşmışlardır. Benzer ampirik sonuçlar Nakamura (1988), Romer ve Romer (1990, s.149-198) ve Kashyap ve Stein (1991, s.221-261) tarafından da bulunmuştur. Bernanke ve Blinder bunun temel kredi kanalı yaklaşımıyla uyumlu olduğunu belirtmiş, sıkı para politikasının kredilerde azalmaya neden olduğunu ve harcamaları durgunlaştırdığını ortaya koymuştur. Bernanke ve Blinder kredilerdeki bu tepkinin yavaş seyretmesinin, kredi portföyünün tepkiden hemen etkilenmediği gerçeğinden kaynaklandığını belirtmişlerdir. Kredi arzının düşmesi sonucu kredi talep edenler, alternatif kredi kaynaklarına yöneleceklerdir. Bu noktada banka kredilerinin başka kredi kaynaklarıyla ikame edilebilmesi önem arz etmektedir.

Gertler ve Gilchrist (1992, s.109) küçük firmaların bilanço yapılarının büyük firmalara göre daha zayıf olduklarını belirterek, küçük firmaların

borçlanma maliyetlerinin borçlanma miktarından daha büyük olduğunu iddia etmişlerdir. Küçük firmaların daha riskli olması bankaları küçük firmalara karşı daha fazla teminatlar karşılığında kredi sunmaya itmektedir. Dolayısıyla küçük firmalar daha yüksek kredi maliyetleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Küçük firmaların beklenen ömrünün kısa olması bankanın küçük firmalarla olan ilişkilerini azaltmaktadır. Bu nedenle ilk olarak bankalar kredi kısıtlamasına gittiklerinde, küçük firma kredilerini kesme gibi bir başlangıç yapacaklardır. Fakat geleneksel para görüşünde, sıkı para politikasının küçük ve büyük firmalara olan etkisinin ortaya koyulması oldukça zordur.

Friedman ve Kuttner (1992, s. 472)'e göre talepte beklenen bir düşme, ya para politikası yada diğer sebeplerle gerçekleşmekte, nakit akışının düşmesi ve planlanan yatırımlar için bulunacak finansman imkanlarının daralması firmalar açısından bir finansman açığı doğurmaktadır. Bu finansman açıkları firmaları finansman bonosu piyasasına girmeye itecek ve finansman bono-tahvil getiri farkındaki sıçrayışı belirgin hale getirecektir. Finansman bono-tahvil getiri farkındaki sıçrayış olumsuz ekonomik koşulların sinyali olacaktır.

Sonuç olarak, banka kredisi kanalı; genişletici ve/veya daraltıcı bir para politikası sonucu bankacılık sisteminin firmalar kesimine toplam kredi verme yeteneğinin artması ve/veya azalması şeklinde işlemektedir. Bilanço kanalı ise, bankalardan kredi kullanan firmaların uygulanan para politikası sonucu bilançolarının değişiminden dolayı kredi alma yeteneklerinin farklılaşması yoluyla işlemektedir. Mesela faiz oranlarındaki bir yükselmenin hisse senetlerinin değerini düşürdüğünü varsayalım. Bu hem firmanın net değerini, hem de aldığı kredi karşılığı hisse senedi teminat göstermiş ise, teminatlarının değerini düşürecektir. Böylece alabileceği kredi miktarı azalacaktır (İnan, 2001). Buradan da görüldüğü gibi kredi kanalının tıkanması beraberinde sistemde bir tıkanmayı getirecek büyük bir risk unsuru olacaktır.

Özelde kredi kanalının çalışması için gerekli olan temel koşul, krediler ile diğer borçlanma enstrümanlarının (finansman bonosu, hisse senedi v.b.) bankaların ve firmaların bilançolarında birbirlerinin tam ikameleri olmamasıdır. Bankaların aktiflerinde yer alan kredi stoku ile diğer aktifler – mesela hisse senedi– genellikle firmalar kesiminin pasifinde yer alan

kalemlerdir. Kredi kanalı bu kalemlerin aynı nitelikte olmaması, yani birbirlerinin tam ikamesi olmamaları durumunda çalışır. Para kanalının çalışmamasına karşın kredi kanalının çalışması durumunda, bankalar maksimum düzeyde kredi ve minimum –sadece likidite ihtiyaçları ve toplam alınması planlanan toplam risk düzeyinin elverdiği ölçüde – bono tutmaktadırlar. Daraltıcı para politikaları sonucu yükselen faizler, bankaların kredi arzını düşürmesine neden olmaktadır. Düşen kredi arzı, firmaların alternatif finansman kaynaklarına sahip olmadığını varsaydığımızda milli geliri düşürücü etki yaratmaktadır (İnan, 2001, s. 3-19).

Bir ekonomide fon arz edenler ve fon talep edenler arasındaki etkileşimin önemli olduğu açıktır. Ekonomik açıdan konular farklı farklı ele alınsa da, temelinde olumlu veya olumsuz olarak etkileşim içerisinde oldukları veya birbirlerini etkiledikleri görülmektedir. Durum böyle olunca kredilerin ekonomideki önemi yadsınamaz.

İstikrarlı bir bankacılık sistemi güçlü bir ekonominin önemli unsurlarından birisidir, dolayısıyla yararı sadece banka müşterileri ile sınırlı değildir. Bankacılık sistemi tasarrufların toplanmasına ve bu fonların verimli yatırımlara aktarılmasına aracılık eder. Yeni techizat ve teknolojilere yapılan yatırımlar ekonomik büyüme ve hayat standartının yükseltilmesinde lokomotif görevi yapar. Gerçekten de geçtiğimiz yüzyılda görüldüğü üzere bankacılık sistemi altyapısının oluşturulmasında hükümetlerin nihai amacı ekonomik performansın iyileştirilmesi olmuştur.

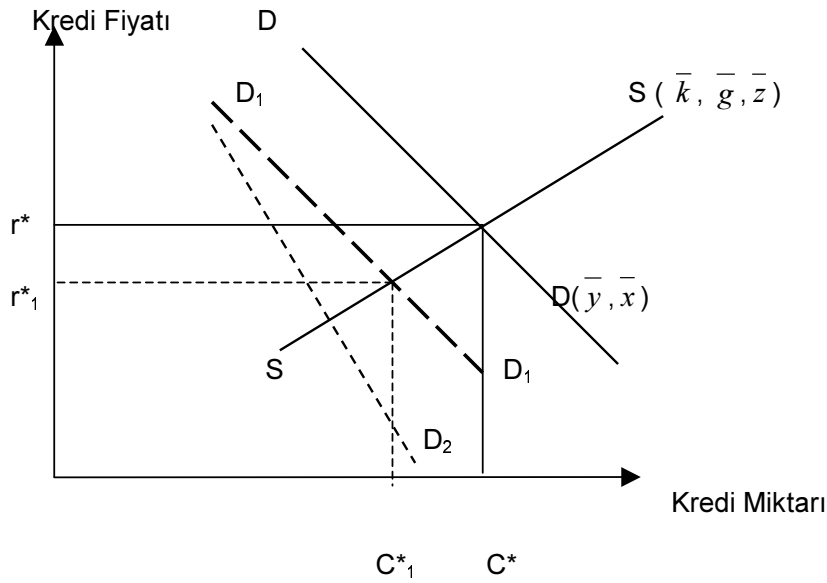
2.2. Kredi Daralması

Bu bölümde kredi arzının birden azalması veya herhangi bir faiz oranında verilen kredinin azalması olarak tanımlanan kredi daralmasının incelemesi amaçlanmaktadır.

2.2.1. Kredi Daralmasına İlişkin Kavramsal Yaklaşımlar

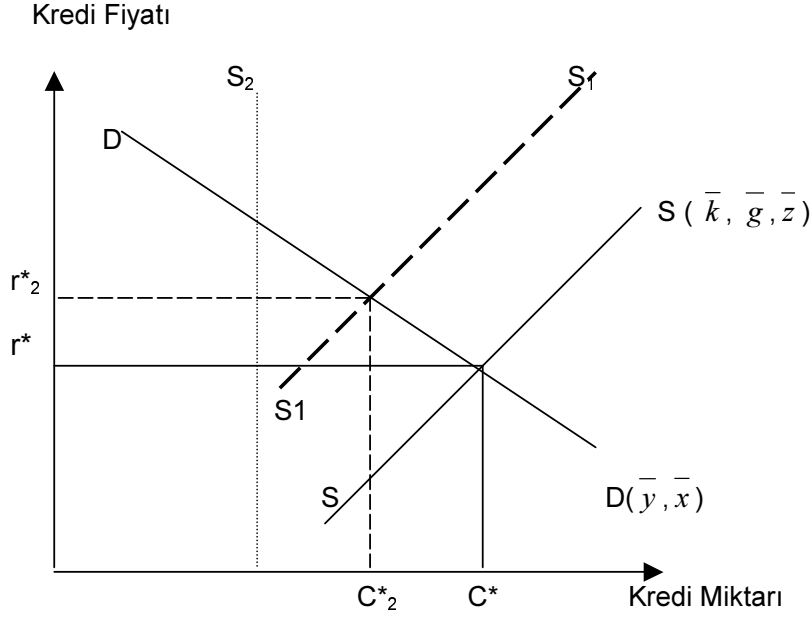
Kredi daralmasının genel kabul görmüş bir tanımı olmamakla birlikte daralma genellikle kredi arzının birden azalması veya herhangi bir faiz oranında verilen kredinin azalması şeklinde tanımlanmaktadır. Kredide

gözlemlenen yavaşlama veya düşme, ya talep yanlı faktörlerden ya da arz yanlı faktörlerden kaynaklanmaktadır. Kredinin fiyatına (yani faizine) veya oranına bakıldığında krediye ilişkin talebin fiyat dışı faktörlere bağlı olarak da düşebileceği ifade edilmektedir. Genel olarak, arz-talep eğrisinden hareket ederek kredi arz ve talep eğrilerinin hareketlerine baktığımızda bilinen birtakım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Bu Şekil 3.2'de gösterilmektedir, tek mal tek fiyatın varsayıldığı piyasa koşulları altında hem maddi teminat, vade, ve karşılıklı yükümlülükler gibi kredi oranlarını, hem de oranlar dışındaki kredi koşullarını içermektedir. Makro ekonomik açıdan bu tip bir kayma, ya ekonomik faaliyetlerdeki veya yapısal faktörlerdeki- vergi kodları, yeni teknolojik ilerleme ve borçluların gelirlerinin krediye oranı gibi bozukluklardan dolayı, kredi talebinin de düşmesi sonucu oluşabilir. Yapısal değişikliklerden kaynaklanan kredi talep kaymalarına rastlanılmayacaktır. Ekonomide konjonktürel zayıflığa neden olan kredi talebindeki kaymalar ise sıradan olacaktır.

Şekil 2.2: Kredi Talep ve Arzı

Kaynak: Akhtar, M.A.,1993-1994.

Şekil 2.3: Kredi Talep ve Arzı

Kaynak: Akhtar, M.A., 1993-1994.

D = başlangıçtaki kredi talep çizelgesi, kredi fiyatından başka (kredi oranı veya fiyatı ve fiyat dışı kredi şartları) bütün faktörlerin sabit olduğu varsayılmıştır (\bar{y} ekonomide toplam talep yerine geçebilecek bir değişken ve \bar{x} ise diğer bütün değişkenleri temsil etmektedir).

S = başlangıçtaki kredi arz eğrisi çizelgesi, kredi fiyatı dışındaki bütün değişkenlerin sabit olduğu varsayılmıştır (\bar{k} sermayeyi temsil etmekte, \bar{g} düzenleyici ve denetleyici kısıtlamaları, \bar{z} ise diğer bütün değişkenleri temsil etmektedir).

C^* = kredideki başlangıç (ilk) denge

r^* = başlangıç kredi fiyatı

S_1 ve S_2 kayış sonrası kredi arz eğrisini temsil ediyorken, D_1 ve D_2 kayış sonrası kredi talep eğrisini göstermektedir.

C^*_1 , C^*_2 , r^*_1 , ve r^*_2 kredi fiyat ve miktarlarındaki yeni dengeyi temsil etmektedir.

Kredi talebindeki aşağı doğru kayma, kredi faiz oranları üzerinde ve diğer kredi şartlarında, arz eğrisinin değişmediği varsayımında aşağıya doğru kayma eğilimine girecek ve yeni kredi şartlarında yeni kredi dengesinin oluşmasına neden olacaktır. Bununla birlikte, kredi talebindeki aşağı yönlü bir kayma yapısal faktörler aracılığıyla gerçekleşirse, talep eğrisi daha dik bir

şekilde oluşacak; kredi talebi, kredi fiyatındaki değişikliklere daha az cevap verebilecektir (Şekil 2.2, D2).

Arz üzerinde kredi yavaşlaması veya düşmesi, talep şartlarında ve geçerli olan faiz oranlarında mevcut kredi istekliliğini azaltabilecektir. Kredi istekliliğini azaltan faktörler kredi verenlerin bilanço durumlarındaki kötü durumla birlikte (zayıf kaliteli varlıklar, yüksek kredi kayıpları, ve bunun gibi) daha yüksek sermaye yeterliliğini ve kredi verenlerce uyulması zorunlu kuralların denetim otoritelerince uygulanmaya konulması ile kredi sunanların hareketlerinin kısıtlanmasını ve borçluların kredi kalitesinin kabul edilmiş riskliliğini veya yükselişini kapsamaktadır. Son faktör, borçluların bilanço pozisyonlarından kaynaklanan değişiklikler sonucu kredi arz eğrisindeki kaymaları takip etmeye dayanmaktadır. Mesela borçluların bilançolarında görülen bozulma sonucu varlık fiyatlarında düşme gözlenecektir.

Dolayısıyla, yeni fonların borç verilmesi güçleşecek veya borçluların mevcut borçlarını geri ödeyebilme kabiliyeti zayıflayacaktır. Borçluların kredi değerliliğindeki düşme ile kredi sunanların kredi isteklilikleri, kredibilitenin düşmesi sonucu üstlenilen riskin artması ile azalacaktır. Arz eğrisinin sola doğru kayması, ödünç verilebilir kredi miktarının azalmış olduğunu ifade etmektedir. Farklı kredibiliteye sahip borçlular açısından arz eğrisinin sola kayması borçlulara farklı şekilde yansıyacaktır. Nitekim kredibilitesi yüksek borçlulara sunulan kredi miktarında herhangi bir değişiklik yokken, kredibilitesi düşük olan borçlulara sunulan kredi miktarı düşecektir. Yani, kredi değerliliği düşen borçlulara sunulan kredi miktarında da bir azalma yaşanacaktır. Bu durumda, arz kayması kredi kalitesi zayıflamış borçlulara kullanılabilir kredilerin azalmış olduğunu yansıtmaktadır. Fakat, kredi değerliliği değişmeden kalan borçlulara sunulan kredilerde herhangi bir değişiklik olmayacaktır.

Borçluların kredi değerliliğindeki düşme, kredi talebi düşüşünü ifade etmektedir. Kredi verme istekliliğindeki her azalış kredi arz eğrisini sola yukarı doğru kaydıracaktır (Şekil 2.3). Bu açıdan, borç alma veya borçlanma, fiyatlar ve oran dışı kredi şartları yoluyla daha da katılaştırılacaktır. Dolayısıyla yeni kredi piyasa dengesi daha yüksek faiz hadlerinde ve genellikle daha kısıtlayıcı kredi şartları altında gerçekleşecektir.

Piyasaların kendi kendine dengeye geldiği ortam düşünülürken kredi verme istekliliğindeki azalış, kredi arz eğrisinin sola doğru kayışı şeklinde gösterilemez. Bunun yerine, kredi sunucuları daha çok fiyat dışı kredi kısıtlaması yoluna başvurabilirler; böylelikle krediler fiyatların değişmesinden çok, faiz oranları ve oran dışı miktar yoluyla kısıtlanabilir. Bu açıdan, kredi sunanlar kredi talep edenlere daha yüksek kredi fiyatlarını yüklemek yoluyla kendilerini riske karşı koruduklarını zannederler. Bu durumda faiz oranlarına karşı duyarsız hale gelen kredi arz eğrisini sola doğru kaydırarak ve dikey olacaktır (Şekil 2.3, S2 eğrisi). Sonuçta, içinde bulunan şartlara bağlı olarak krediler fiyat ve fiyat dışı yollarla kısıtlanacaktır. Ekonomik şartlar altında şekillenen kredi politikası sonucunda kredi koşulları belirlenmektedir. Fiyat dışı kredi kısıtlaması değişik formlarda ortaya çıkabilir.

Daha geniş bir ifadeyle kredi daralması; “geniş bir alana yayılmış, ani, rastgele, kısaca kredi kapanması (credit shutdown)” olarak ifade edilmiştir (Wojnilower, 1993). Makro ekonomik çerçevede, kredi arzı problemleri sonucu gözlemlenen kredi yavaşlamasının veya azalmasının toplam talepteki dönemsel gelişmelerle tam olarak açıklanamayacağı ortadadır. Kredi yavaşlamasında problemlerin tanımlanmasında öncelikle, talep faktörleri ve arz faktörlerinin ifade edilmesi gerekmektedir. Mesela, kredi verme istekliliğindeki ani azalış sonucu, kredi talebindeki bir azalmayla beraber doğal olarak bir düşmenin yaşanacağı ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak arz ve talep faktörleri birbirlerini etkilemekte olup, talep tarafı gelişmelerden arz yanlı kaymaları ayırt etmek oldukça zor olmaktadır. Ekonominin resesyon dönemlerinde kredi şartlarının ve standartlarının ağırlaştığı göze çarpmaktadır. Krediyi sunanların, kredi kullandırımında sadece ekonomik zayıflık derecesini ve borçluların kredi kalitesini değil bilanço pozisyonlarını da göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Her zaman kredi arzının azalmasına karşılık kredi talebinde bir düşme olması beklenemez. Borçluların bilançolarının ve kredi değerliliğinin kredi verenlerin istekliliğinde etkin bir rol oynadığı açıktır. Son zamanlardaki kredi daralmasının arkasında yatan arz ve talep faktörlerinin tanımlanması oldukça zor olmaktadır. Kredi talebi açısından bakıldığında, bankaların gerçek

fonksiyonlarını yerine getirmemesi ve kredi verme istekliliğindeki azalmaların aynı zamanda gerçekleştiğine inanılmaktadır.

2.2.2. Banka Kredilerindeki Daralma ve Kredilerin Ekonomik Önemi Üzerine Amprik Kanıtlar

Banka kredilerinin ekonomik faaliyetlerin finanse edilmesinde önemli bir rol üstlendiği daha önce de belirtilmişti. Finansal liberalizasyonla birlikte, alternatif finansman kaynakları artmıştır. Banka kredilerindeki yeniden düzenlemelerin ve doğrudan kontrollerin kaldırılması likidite kısıtlamasını ortadan kaldıracak ve daha fazla ödünç alınmasını sağlayacaktır. Böylece, banka kredileri için alternatifler mevcut iken, borçlular banka kaynaklı finansmandan diğer kaynaklara doğru kayacaktır. Firma ve hanehalkı borçlarındaki toplam artış, banka kredilerine olan talebi sürdürmeye devam edecektir.

Finansal liberalizasyonun, bankaların finansman harcamalarında önemli bir role sahip olması yanında, ekonomik faaliyetlerde çekirdek bir rol üstlendiği açıktır. İstihbarat bilgilerinin etkin işlerliğe sahip olması, fonların verimli bir şekilde kullanılması ve denetlenmesi çok önemlidir. Aracılar, borçluların varlıklarını çeşitlendiren, borçluların küçük tasarruflarını en verimli şekilde değerlendirerek daha yüksek getiri elde etmelerini sağlayan ve borçlulara daha düşük maliyetli kredi sunmayı teklif eden tarafı oluşturmaktadır.

Finans teorisinde finansal aracılardan, şirket yöneticileri tarafından alınan aşırı riske karşı bir kontrol mekanizması sağlayabileceği ifade edilmiştir. Bütün bu argümanlar finansal aracılardan sistem içerisinde yer almaları gerekliliğini kanıtlamaktadır. Son teoriler, mevduat sahipleri ve bankalar arasında yükselen aracılık problemlerinin çözümlenmesinin bir ifadesi olarak bankaların yükümlülük yapısını ortaya çıkarmıştır. Sebepler ne olursa olsun likit varlıklar sağlayıcısı olarak bankaların rolü, ödeme yapmaya alışkın olmaktır. Bankalar, diğer finansal araçlardan ayrılmaktadır ve belirgin olarak likidite problemlerine karşı özel düzenlemeler ve gözetimdeki değişikliklerle de açıkça korunmaktadır. Bu güvenlik mekanizması, bankalara

diğer sermaye piyasaları ve kredi kaynağı sağlayan diğer araçlar üzerinde bir avantaj sağlamasına neden olmaktadır.

Bernanke ve Lown (1991, s. 205-209) kredi daralmasını, ekonomik kriz dönemlerinde, kredi arzında görülen normal olmayan bir düşme olarak tanımlamaktadır. Ekonomik durgunluk dönemlerinde doğal olarak kredilerde de normal bir düşüşün yaşanacağını fakat, kredilerdeki düşüşün ciddi boyutlarda olması durumunda kredi daralmasının gerçekleşeceğini belirtmişlerdir.

Bernanke ve Lown (1991, s. 210-248) Amerika'da son dönemdeki ekonomik durgunluk ve bundan önce yaşanan beş resesyonda dönemdeki kredi daralmasını karşılaştıran bir analiz yapmışlardır. Buna göre, ticari bankalardaki toplam krediler, bundan önceki beş resesyonda ortalama olarak yüzde 7.1 büyümüş iken, 1990-91 döneminde sadece yüzde 1.7 büyümüştür. Bu sonuç bize kredi daralması olduğunu göstermektedir.

Bernanke ve Lown kredilerdeki bu azalmayı arz ve talep faktörüne bağlamaktadır. Kredi talebi, kredi talep edenlerin bilançolarında görülen zayıflama nedeniyle ve dolayısıyla kredi talep edenlerin kredibilitelerinin (kredi değerliliklerinin) düşmesinden dolayı daha düşüktür. Kredi arzı, bankaların ekonomik durgunluk dönemlerinde sermayelerinde görülen kayıplar ve kredi kayıpları (geri dönmeyen krediler) nedeniyle azalmıştır (Clair ve Yeats, 1991). Bernanke ve Lown analizlerinde talep faktörünün bir hayli önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bernanke ve Lown kredi daralmasını, kredi arzının anormal bir şekilde düşmesi olarak tanımlamış ve talep faktörünün kredilerdeki azalmanın en büyük nedeni olduğunu ve sonuçta kredi daralmasının oluştuğunu vurgulamışlardır.

Kredi daralmasının ikinci tanımlaması, kredilerdeki kısıtlamaya değil, kıtlığın mikro ekonomik temelleri üzerine dayandırılmaktadır. Mevcut piyasa fiyatında, mal talebi arzı aşarsa, kıtlık ortaya çıkacaktır. Arz, fiyatlamadan dolayı kısıtlanacaktır. Fiyat dışı kredi daralması bir kredi daralması tecrübesi olarak piyasada oluşacaktır (Stiglitz ve Weiss, 1981). Owens ve Schreft (1992) kredi daralmasını, fiyat dışı kısıtlamanın bir dönemdeki keskin yükselişi olarak tanımlamışlardır. Owens ve Schreft, kredi daralmalarının,

bağlayıcı faiz oranları tavanları, kredi kontrolleri veya bankaların kredi vermelerini caydırıcı bankacılık düzenlemelerinin bulunduğu bir ortamda oluştuğunu belirtmişlerdir.

Owens ve Schreft, İngiltere'de 1989'da yaşanan yaşanan kredi daralmasına yönelik çalışma sonucunda genel bir kredi daralması olmadığı sonucuna varmış, daralmanın sadece bir sektöre özgü (gayrimenkullere özgü) olduğunu belirtmişlerdir. Owens ve Schreft kredilerdeki daralmayı, belli bir dönemde gerçekleşen kredi talebinin düşmesine bağlamışlardır. Bir dönemde yaşanan kredi daralmasıyla beraber kolaylıkla kredi genişlemesinin de gerçekleşebileceğini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında, belli dönemlerde kredi talep edenler açısından, kredi maliyetinin yüksek olması sonucu kredi talebinde otomatik olarak bir düşme yaşanabileceğini belirtmişlerdir.

Bu farklılıklara rağmen, hem Bernanke-Lown hem de Owens ve Schreft kredi daralmasındaki en önemli faktörün kredi talebine dayandığı konusunda aynı fikirdedirler. Bankaların kredi arzı sınırlandırmalarına neden olarak, sıkı düzenleyici tedbirlerin de söz konusu olduğunu belirtmektedirler. Owens ve Schreft kredi talebindeki düşmeyi gayrimenkullerin varlık değerlerindeki bozulma ile açıklamakta, Bernanke-Lown ise bilanço dengesinin zayıflamasına bağlamaktadır. Bir ülke kredi daralması içinde ise Owens ve Schreft bunu, fiyat dışı daralmanın bir işareti ve genel olmayan bir kredi daralması şeklinde görürken, Bernanke-Lown kredi daralmasının bir göstergesi olan kredi büyümesinde anormal derecede görülen yavaşlama şeklinde ifade etmişlerdir.

Genel olarak talep faktörlerinin banka kredilerindeki düşmenin temel nedeni olduğu ve kredi talep edenlerin banka dışı alternatif finansman kaynaklarına sahip olmaması dolayısıyla kredi arzında ciddi problemlerin yaşandığı belirtilmiştir. Firmalara sunulan banka dışı kredi kaynakları bu noktada daha da önem kazanmaktadır (Pavel ve Rosenblum, 1995). Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaklaşık yüzde 25'i banka dışındaki kaynaklardan kredi sağlamaktadır (Elliehausen ve Wolken, 1990, s.801-817).

Çalışmalardan çıkan genel sonuç, kriz dönemlerinde kredi imkanlarının zayıfladığı ya da daraldığı yönünde gelişmektedir. Bu kısıtlama sadece banka kredilerinden sağlanan fon akışında değil, finansal şirketlerden, ticari kağıtlardan, ipoteklerden ve ticari kredilerden sağlanan fon akışlarında da ciddi bir küçülme şeklinde gerçekleşmiştir.

Diamond (1991) kredi denetçisi olan bankaların özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde sermaye piyasalarına göre kredi talepleri açısından çok önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymuştur. Teorik bulgularda, banka kredilerinin ekonomik faaliyetlerle doğrudan ilişkili olduğu ifade edilmektedir. Samolyk (1991) uluslararası kredi artış oranları ve ülkenin üretim artış oranı arasında istatistiksel olarak pozitif bir nedensellik bulmuştur. Ayrıca Amerika için Cromwell (1990) yerel piyasalardaki banka iflaslarının özellikle küçük firmalar arasında sonradan ortaya çıkacak olan istihdam artışını yavaşlattığını ortaya koymuştur. Bernanke (1983) Amerika'da bankaların aracılık hizmetlerinin durdurulmasının ve 1930'ların başlarındaki banka iflas dalgasının yayılmasının Büyük Depresyona (Great Depression) neden olan faktörlerden biri olduğuna dair kanıtlar sunmuştur.

Blundell-Wignall, Browne ve Manasse (1991)'in yaptıkları en son analizlerden şu sonuçlar çıkmıştır: Banka kredileri Kanada hariç bütün G7 ülkeleri için gösterge değer olmuştur. Banka kredileri, nominal gelirin tahmin edilmesine yardımcı olmakta ve geniş parasal büyüklükler bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Banka kredilerindeki dalgalanmaların üretim artışı ile istatistiksel ilişkiye sahip olduğu ifade edilmiştir.

Diğer bir yaklaşım, özel ve riskten bağımsız devlet borçları arasındaki getiri farklılığının Amerika'daki üretimin tahmin edilmesinde önemli bir payı olduğuna ilişkindir. Bu banka kredileri için iki nedenden dolayı menkul kıymetlerin ikame edilmesinin maliyeti ifade edilmektedir. Birincisi, sıkı para politikası banka kredilerini azaltmaya veya kredi oranlarını yükseltmeye zorlayabilir. Dolayısıyla borçlular, artan fon ihtiyaçlarını sermaye piyasalarından karşılayacaktır. İkinci neden, sermaye piyasalarında aracılık maliyetlerinin giderek artan önemidir. Firmanın durumu veya banka kredileri bundan etkilenecektir.

Amprik kanıtlar bize banka kredileri finansmanının miktarının ekonomik faaliyetleri belirleyebileceği üzerine odaklanmaktadır. Amprik analizlerde, banka kredilerindeki göze çarpan azalışın, borçluların yüksek düzeylerde borçlanarak daha kötü duruma düşmeleri ile kredi talebindeki devresel düşmeden kaynaklandığı belirtilmektedir. Ayrıca belli dönemde bankaların sermaye yeterlilik oranlarının artırılması gerekliliği ve rekabetten koruyucu düzenlemelerin azalması sonucu, varlık kalitesindeki bozulmayla beraber bankalar, kredi sunumu konusunda daha az istekli olmaktadır.

Bir kredi daralması, kredi arzının, yatırım projelerinin karlılığı ve geçerli olan faiz oranları ile beraber tanımlanan aralığın altında kısıtlandığı zaman oluşmaktadır. Kredi akışı, hem kredi arzını hem de kredi talebini etkilemektedir. Kredi hacminde gözlenen bir düşme, kredi verme istekliliğinde bir düşmeyle veya kredi talebinin zayıflamasıyla açıklanmaktadır. Bu konu ile ilgili ampirik çalışmalarda, dengenin sağlanmadığı ekonometrik modeller (disequilibrium econometric models) kredi daralmasının önemini ortaya koymak için kullanılmıştır. Kanada için Laffont ve Garcia (1977)'nin, ABD için Sealy (1979)'nin, Japonya için Ito ve Ueda (1981)'nin ve Almanya ve İsviçre için Kugler (1987)'in sonuçları, piyasadaki banka kredileri için büyük bir dengesizlik durumlarını göstermektedirler. Buna karşılık olarak, Ito ve Ueda (1981)'nin Amerika için, Kugler (1987)'in Amerika ve İngiltere için, ve Blundee-Wignall ve Gizycki (1992)'nin Avustralya için yaptıkları ampirik çalışmalar sonucunda, dengesizliğe ilişkin herhangi bir kanıt gösterilmemiştir. Bernanke ve Lown (1991) Amerika'daki eyalet bazında dataları kullandıklarında, banka sermayesinin bankaların kredi arzını sınırladığını ve dolayısıyla "kredi daralması hipotezi"ni destekleyici sonuçlara ulaştıklarını belirtmişlerdir. Dolayısıyla bu noktada banka öz sermayesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Bernanke ve Lown (1991)'un sözü edilen yaklaşımlarında ve Solttilla ve Vihriälä (1994) 1991 yılında bireysel Finlandiya tasarruf banka verilerinde istatistiksel olarak, kredi artış oranı ve bankaların sermaye yeterlilik rasyoları arasında önemli bir negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Saarenheimo (1995), Finlandiya'daki banka kredilerindeki düşme ve yatırım azalmaları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Analizinde, banka

kredilerindeki ve yatırımdaki düşmenin kredi talebindeki düşmeyi yansıtip yansıtmadığı veya bankaların kredi daralmasına gitmesinden ve firmaların yurt dışından sağladıkları fonların yetersiz olmasından dolayı, yatırımda birden kötüye gidişin olup olmadığı sorularına cevap aramıştır. Saarenheimo (1995)'nin ilk argümanında, zayıf kredi talebinin yalnızca kredi piyasalarındaki durgunluğu açıklamadığını vurgulamaktadır. Saarenheimo'nun ikinci argümanı, firmalar tarafından piyasaya çıkarılan kağıtların banka kredilerindeki düşmeden sonraki bir kaç dönemde de büyümeye devam ettiği gözlemine dayanmaktadır. Bu büyüme firmaların banka kredilerindeki düşmeyi, alternatif finansman kaynaklarıyla ikame edilebilmesini ortaya koymaktadır. Saarenheimo ayrıca, küçük ve orta ölçekli firmaların yetersiz teminatlardan dolayı, banka kredilerinin elde edilmesinde problemlerle karşı karşıya kaldıklarını da ifade etmektedir.

Vesala (1995), değişken regresyon modeli kullanarak, bankacılık endüstrisinde tanımlanan kredi arz ve talep ilişkilerini eş zamanlı olarak tahmin etmiştir. Vesela, Finlandiya mevduat bankalarının 1984 yılının dördüncü ayında ve 1993 yılının onbirinci ayında daha rekabetçi fiyatlandırma alışkanlıklarına ve kredi piyasalarındaki fiyat rekabetinin 1989'un son yarısındaki aşırı sıklığına değinmiştir. 1993 süresince bankaların kredi sınırlarının önceki seviyesinden daha yüksek olduğu ve bankaların artan kredi sınırları aracılığıyla kredi kayıplarının bazılarını geri almaya çalıştıklarını vurgulamıştır.

Vihriälä (1996a), kredi daralmasının bankaların Finlandiya'da yaşanan yavaş iyileşme, sermaye kıtlığı, banka yöneticilerinin riskten hoşlanmamaları ve denetim otoritelerince gerçekleştirilen düzenleyici kısıtlamalar yüzünden gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Sermaye yeterliliğine ilişkin düzenlemelerinin katılaştırılması, banka sermayelerinin tükenmesi ve değişen risk davranışları ve yeniden yapılandırma gibi sonuçlarla birlikte, bankaların kredi verme konusundaki politikalarında daha tutucu davrandıklarını ortaya koymuştur. Bu yüzden, 1991-92'de bankaların, sermaye problemlerine bağlı bir kredi daralması yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Vihriälä (1996b) bir başka çalışmasında, 1990'ların ilk yıllarında, 393 tasarruf ve kooperatif bankasının banka kredilerini analiz etmiş ve sermaye yetersizliğinden dolayı genel bir kredi daralmasına sebep olan bir daralma olmadığına ilişkin bulgulara ulaşmıştır. Buna ek olarak, bazı bankaların, özellikle kooperatif bankalarının, zayıf bir sermaye yeterliliğine sahip olmasıyla birlikte kredi genişlemesini hızlandıracağı açıktır. Özellikle zayıf sermaye tabanına sahip bankaların, daha fazla kar elde etmek güdüsüyle hareket ettiklerini ve herhangi bir maliyet fayda analizi yapmadan kolaylıkla kredi imkanlarını genişletebildiklerini ifade etmiştir. Vihriälä ayrıca, 1991-92 yılında borçluların kalitesinde algılanan zayıflıkla bağlantılı olarak, banka kredilerinde de kısıtlamalara gidildiği sonucuna ulaşmıştır.

Pazarbaşıoğlu (1997) ve Laffont ve Garcia (1977) kredi arz ve talep dengesizlik modelinden hareket ederek, kredi daralmasının gerçekleşip gerçekleşmediğini tahmin etmişlerdir. Finlandiya'da 1991-92 dönemindeki bankacılık krizi sonucunda kredilerde görülen ani düşüşün nedeninin, kredi daralması olarak yorumlanamayacağı sonucuna ulaşılmıştır. Kredilerdeki bu düşüşün borçluların yüksek oranlarda borçlanmasına bağlı olarak, belli bir dönemdeki kredi talebinde görülen düşme şeklinde ifade edilmiştir.

Dengesizlik yaklaşımından hareket eden Ghosh ve Ghosh (1999), 1997-98 Endonezya, Kore ve Tayland'ı içeren Asya krizlerinde kredi kısıtlamasına ilişkin bazı kanıtlar sunmuştur. Fakat özel sektöre sunulan kredi arzının azalması yanında, o dönemde daha önce görülmemiş düzeyde kredi talebinin düştüğü ifade edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, kredi daralmasına ilişkin herhangi bir kanıt bulamamıştır.

Agenor ve diğerleri (2000), Tayland'da banka kredilerinin daralmasına ilişkin olarak yeni bir model tahmin etmiş ve geliştirmiştir. Model, bankaların aşırı rezervleri (banks' excess reserve) için talep fonksiyonuna dayanmaktadır. Model aşırı rezervlerin normal olduğunu kanıtlamıştır. Kredilerdeki yavaşlama, kredi talebinin azalması sonucunda gerçekleşmişse, rezervlerin "istem dışı" birikimi önemli olmaktadır.

Latin Amerika ile ilgili kredi daralmasına yönelik ampirik çalışmalar giderek artmaktadır. Catao (1997) Arjantin'de 1991-96 dönemi aylık verileri

kullandığında şu sonuçlara ulaşmıştır. 1995 yılının ikinci döneminde bankacılık sisteminden önemli oranda kaynak çıkışının gerçekleştiği ve kredi daralmasının gözlemlendiği, bankaların ilerleyen dönemlerde borç verme kapasitesinin iyileştiği görülmüştür. Bu noktada bankaların özellikle kredi talebinin düşmesi sonucunda (özel sektörün yüksek oranlı borçlanmaları ve ekonomik aktivitelerdeki olumsuz beklentiler sonucu) da devlete borç vermeyi seçtikleri ortaya çıkmıştır.

Braun ve Levy-Yeyati (2001) 1996-99 döneminde Arjantin'e yönelik yaptıkları çalışmalarda özellikle küçük bankalarda mevduatlarda görülen düşüşün ardından kredi daralmasının gerçekleştiğini gözlemlemişlerdir. Fakat bu gözlem büyük bankalar için gerçekleşmemiştir. Bu aşamada büyük bankaların, daha riskli varlıklardan daha güvenli varlıklara doğru yöneldiği görülmüştür.

Berróspide ve Dorich (2001), Peru'da 1997-2000 dönemi kredileri analiz etmiştir. 27 ticari bankaların verilerini kullanmış, krediyi arz, talep ve düzenleyici faktörlerin bir fonksiyonu olarak tahmin etmiştir. Talep gayri safi milli hasılanın bir gösterge değeri, arz ise ödünç verilebilir fonların ve bağımsızlığın bir gösterge değeri ve yönetmelikler kaldıraç katsayısı olarak tanımlanmıştır. Sonuçta kredilerdeki yavaşlamanın gayri safi milli hasıladaki yavaşlama ve sıkı düzenleme tedbirleri sonucunda düşen ödünç verilebilir fonların düşmesi ile birlikte gerçekleştiği görülmüştür. Çok ilginç bir sonuç olarak, büyük bankaların arz belirleyicisi olduğuna dair kanıtlar sunulmuştur.

Carrasquilla ve diğerleri (2000) 1998 yılından sonra Kolombiya'da aşırı kredi kısıtlamasının bankaların borç verme isteksizliklerinden dolayı gerçekleştiğini ifade etmiştir. Kredi daralmasındaki baskın faktörün mevduatlardaki düşüş olduğunu kanıtlamıştır.

Gourinchas ve diğerleri (2001)'nin yaptığı çalışmada farklı bir bakış açısı sunmuştur. Gourinchas ve diğerleri (2001), finansal krizlerin yaşandığı dönemlerde özellikle kredi patlamalarının gerçekleştiğini söylemiştir. Latin Amerika'da kredi patlamasının yaşandığını ve bu durumun olası finansal krizlere karşı ekonomiyi hassas bir duruma soktuğunu ifade etmiştir.

2.2.3. Kredi Daralmasına Neden Olan Faktörler

Ekonomik literatürde, banka kredilerindeki yavaşlamanın hem talep hem de arz faktörlerinin etkisiyle gerçekleştiği konusunda ortak fikir oluşmuştur. Genel anlamda, ekonomik büyüme yavaşladığı için, kredi talebi yavaş yavaş düşmektedir.

Kredi talebinin ve bankaların kredi sunum istekliliklerinin azalması sonucunda kredilerde bir düşme gözlenecektir. Genellikle, firma kredi oranları ve banka kredilerindeki büyüme oranı karşılaştırılmaktadır. Fiyat ve miktar değişikliklerinin negatif ilişkisi paralelinde banka kredi arzının talebe bağlı olarak azalmış olduğu vurgulanmaktadır. Bankalar tarafından yapılan bu hareket ekonomik büyümenin yavaşlamasına veya ekonomik durgunluğa işaret etmektedir. Borçlunun kredi değerliliğinin düşmesi sonucunda gelir-borç ilişkisinin daha da belirginleştiği nakit para akışının ve teminat değerlerinin düştüğü ortaya konulmuştur. Buna ek olarak, banka bilançolarının geri dönmeyen krediler nedeniyle bozulduğu görülmüştür.

Özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde bankaların kredi maliyetleri yükselmekte, kredi maliyetlerindeki artış, uygulanan daha ihtiyatlı politikalar sonucu bankaların sermaye ihtiyaçlarını da artırmaktadır. Genel olarak daha fazla sermaye için öz sermayenin maliyetini yükseltmeye gerek yoktur, çünkü yüksek sermayeli bankalar daha düşük borçlanma maliyetiyle yüz yüze kaldıkları için başarısız olma ihtimalleri düşüktür. BIS sermaye yeterlilik kuralları, bankalar açısından gerçekleşen olumsuzlukları dengelemekte ve bankaları belli sermaye standartlarına uymaya zorlamaktadır.

Kredi oranları üzerindeki sermayenin maliyetinin (capital-cost) etkilerinin ölçülmesi oldukça zordur. Bernanke ve Lown (1991), sermaye düzeyinin kredi arzını etkilediğini ortaya koymuşlardır. Bernanke ve Lown (1991) Amerika'da eyaletler arasında gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, bankaların sermaye varlık rasyoları ve kredi büyüme oranları arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır.

Özetle, banka kredilerindeki yavaşlama arz faktörünü ifade etmektedir. Kredi şartlarının çok katı olması veya banka kaynaklarının sınırlı olmasının "kredi daralması" olarak yorumlanması doğru değildir. Kredi

kayıpları ve artan sermaye maliyeti sonucunda bankaların aracılık maliyetlerindeki yükselişin, banka kredi arzında bir sınırlamaya neden olduğu açıktır, çünkü borçlular daha fazla kredi maliyetiyle yüz yüze kalacaklardır. BIS sermaye standartlarınca uyulması zorunlu maliyetler ve bankaların varlık kalitesinin kötüleşmesinden dolayı artan maliyetler geçmiş dönemlerden daha büyük olacaktır. Kredi arzının azalmasında, daha risksiz ve getirili alanlara plasman da etkili olacaktır.

Kredi daralmasında ekonomik ortam oldukça önemlidir. Ekonomik bunalımın yaşandığı dönemlerde krediler, ilke olarak işletmelerin ve tüketicilerin kredi taleplerinin düşmesi dolayısıyla azalmaktadır. Şoklara tepki olarak gelişen zincirleme faktörler, bunalım, daralma ve küçülme olarak reel kesimi, finansal sistemi ve tüm ekonomiyi etkilemektedir ve sistemik risk unsuru teşkil etmektedirler.

Diğer yandan kredi talep edenler, bankaların kredi sunumu konusunda çok muhafazakar davrandıklarını söylemektedirler. Denetim otorileri, bankaların kredi vermelerini teşvik ederek kredi genişlemesini sağlamayı amaçlamakta, fakat bu konuda bankaların güvenli ve ihtiyatlı davranmalarını söylemektedirler. Olaya arz yanından bakıldığında kredi daralmasına, geri dönmeyen kredilerin, sorunlu aktiflerin, banka iflaslarının ve öz sermaye yapısındaki bozulmaların neden olduğu ifade edilmiştir (Robinson, 1990, s. 13-24).

Birçok ekonomist, kredi daralmasını kredi talebinde görülen periyodik bir düşüş olarak tanımlamakta, bankaların kredi verme kabiliyetlerinin azalması ve kredi sağlamanın maliyetinin artmasının kredi daralmasının önemli sebebi olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Talepteki bu düşüşün ardından yapısal değişiklikler yoluyla talebe ivme kazandırılması önerilmektedir. Reel sektöre sunulan başka kredi kaynaklarının olması yanında, bankalar özellikle küçük ve orta ölçekli sanayi sektörüne sağladığı kredilerle en önemli rolü üstlenmeye devam etmektedir (Elliehausen and Wolken, 1990, s.801-817).

Borçluların ödemeye razı oldukları kredi maliyeti ve kredi verenlerin belirlemiş olduğu fiyat dışı kredi şartlarına rağmen fon talebi gerçekleşmekte

ise fon arzının sağlanamaması durumunda kredi daralması gerçekleşecektir. Kredi daralması orta vadeli kredi arzındaki önemli bir kayışı ifade etmektedir. Araçların sermaye pozisyonlarındaki veya mevduat yapısındaki bir bozulma ve bankanın portföy dağılımının yenilenmesi sonucu, banka kredi arz eğrisinin sola doğru kayması söz konusu olacaktır.

Bankalar kredinin genişletilmesi için, hissedarların sermayesine, bankalararası borçlanmalara ve müşteri mevduatlarına sahip olmalıdır ki ihtiyacı olan fonları sağlayabilsin. Sıkı para politikası, bankacılık sistemi rezervlerinin boşaltılması sonucu bankaların sermaye miktarını azaltabilir. Bankalararası fonlardaki azalış, müşterilerin mevduatlarındaki bir yükselişe dengelenmediği takdirde, kredilerde bir azalma görülecektir. Eğer borçlular, planlamalarını bankaların orta vadeli kredilerine bağlı olarak yapmışlarsa, kredilerdeki kesintinin reel harcamalarda bir düşüşe neden olacağı kesindir. Para politikası aktarım mekanizmalarının kredi görüşüne göre, para politikası kanalı kredinin elde edilebilirliğini etkilemekte olduğunu ve fon talebindeki bozulmaların faiz oranlarındaki bir yükselişten bağımsız olarak bozulduğunu ifade etmektedir. Bankalar kredi daralmasıyla birlikte anılan kredi kanalını, kredi miktarının yeniden tahsis edilmesi dolayısıyla uyguladıkları kredi oranının yükseltilmesi yanında diğer kriterleri de kullanarak tıkamaktadırlar.

Kredi kanalı, rezervlerdeki azalış ve sıkı para politikasının etkisi üzerine yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, mali hızlandırıcı görüş (Bernanke ve Gertler, 1995; Bernanke, Gertler ve Gilchrist, 1996) sıkı para politikası sonucunda borçluların bilançolarında görülen zayıflamayı vurgulamaktadır. Çünkü borçluların net sermayesi ekonomik faaliyetlerin yavaşlamasından dolayı (sıkı para politikası dolayısıyla) düşmüştür. Kredi sunanlar, bu gelişmeyle birlikte kredi maliyetlerinin artması dolayısıyla daha yüksek risk primine maruz kalmakta ve denetim maliyetlerinin artması sonucu kredi arz eğrisinin sola doğru kaymasına neden olmaktadır. Borç ödememe olasılıkları ve asimetrik bilgi nedeniyle, dış finansman primi yükselmektedir. Dış finansman primindeki artış, finansal sistemin de bütünü etkilediği sıkı para politikasının birincil etkileri sonucunda, kredinin geri ödenmemesi olasılığının artması ile risklerin daha da artmasına neden olacaktır.

Stiglitz ve Weiss (1981) finansal kriz dönemlerinde, kredi piyasalarında ters seçimin ve ahlaki rizikonun olması durumunda bankalar, kredi talep edenlere ilişkin kısıtlamalarını kredi oranlarının yükseltilmesi yerine daha çok miktar kısıtlaması yoluna giderek gerçekleştirdiklerini belirtmektedirler. Daha yüksek kredi maliyeti, daha güvenilir borçluların kredi piyasasından ayrılmasına neden olacaktır.

Furman ve Stiglitz (1998) borçluların bilançolarının şeffaf olmaması durumunun, daha fazla kredi kısıtlamasına neden olabileceğini tartışmışlardır. Şu ana kadarki finansal krizler, borçluların düşünülenden daha fazla borca girdiklerini ortaya koymuştur, bu ise kredi sunanlara kredi geri dönüşleri üzerine odaklanmaları gerektiğini işaret etmektedir.

Bankaların kredi arzını, hatta diğer kredi arz edenleri de etkileyen birçok neden vardır. Kredi daralmasının literatürde tanımlanan ortak nedenleri aşağıda beş başlık altında incelenmektedir.

2.2.3.1. Banka Sermayesinde Görülen Düşüş

Banka sermayelerinde görülen düşme kritik bir durum ihtiva etmektedir. Ekonomideki konjonktürel dalgalanmalar sonrasında bir kredi daralması yaşanacağı sonucuna ulaşamaz. Ekonomik yavaşlama süresince, kredi talebi düşmekte ve kredi arzı sınırlanmaktadır. Çünkü krediler olduğundan daha riskli olmakta, ekonomik iyileşme sağlandıktan sonra, talep artmakta ve bankalar tekrar kredi vermeye başlamaktadırlar.

Özellikle şiddetli resesyonlarda, bankaların tekrar kredi mekanizmalarını işletebilmeleri güçleşebilir. Resesyonda yaşanan kredi kayıpları, bankaların sermayelerinde görülen azalmalardan daha fazla olacak ve banka iflaslarına neden olabilecektir. Kredi genişlemeleri bankaların sermaye düzeyleriyle sınırlı olacaktır (Clair ve Yeats, 1991; Hancock ve Wilcox, 1992).

Kredi kayıpları sadece banka sermayelerini azaltmayacak aynı zamanda minimum sermaye standartlarını yükseltecektir. Baer ve McElravey (1993) banka sermayelerinin önemine ilişkin yaptıkları bir araştırmada banka

sermayesinin kredi kayıplarının yaşandığı dönemlerde daha da önemli olduğunu ve daha fazla sermayeye ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuşlardır.

Banka sermaye standartları 1980'lerin sonlarında ve 1990'ların başında görece olarak yükselmiştir (Baer ve McElravey, 1993). 1970'lerde banka gözetim otoriteleri her bir banka için minimum sermaye rasyosu belirlemiştir. Bankaların sermaye rasyoları 1970'lerde düşmüştür. 1990'ların ikinci yarısında, banka gözetim otoriteleri uluslararası anlaşmaların bir parçası olarak risk tabanlı sermaye rasyosunu (risk-based capital ratios) geliştirmiştir. Gözetimciler (ya da denetmenler) risk ağırlıklarını varlıkların çeşitli tipleri, bilanço dışı risklerin ve bankaların portfolyölerinde maruz kalacakları kredi riski göz önüne alındığında tutmak zorunda oldukları sermayeyi belirtmişlerdir. Mesela, kısa vadeli hazine kağıtlarının risk ağırlığı sıfırdır ve firma kredileri yüzde yüz risk ağırlığına sahiptir.

Risk ağırlıklı sermaye rasyoları kredinin maliyetini yükseltir. Eğer bu risk tabanlı rasyolar bankaların uymak zorunda oldukları kısıtlamalarsa, artan firma kredilerinin daha da genişlemesi ilave sermaye gerektirecektir. Fakat, kısa vadeli kağıtlarda ilave sermayeye ihtiyaç duyulmayacaktır. Sermaye maliyetli olduğu için, risk tabanlı sistem, ticari kredilerinin teminatlara göre maliyetini artıracak ve ticari kredilerin azalmasına neden olacaktır.

Risk tabanlı sermaye rasyolarına ek olarak, denetim otoriteleri sermaye yeterlilik rasyosu yerine kaldıraç oranı zorunluluğunu getirmişlerdir. Bankalar sermaye standartlarını, denetim otoritelerince belirlenen düzeyde tutmak zorundadır. Bankaların üzerindeki bu baskı, denetim otoritelerinin veya banka yönetiminin daha yüksek sermaye oranını devam ettirmelerine neden olmakta, bankaların yeni kredi imkanlarını genişletmelerini ciddi şekilde sınırlamaktadır.

2.2.3.2. Başarısız Mevduat Kurumlarının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna Devredilmesi

Kredi kayıpları direkt olarak sermayeyi azaltırken, iflas eden bankaların ve yönetimin yeni kararları sermaye talebini yükseltir. Mevduat kurumlarının başarısız olması durumunda, bu kurumların varlıkları tasarruf mevduatı sigorta fonu tarafından devralınır. Tipik olarak tasarruf mevduatı,

geri dönmeyen varlık portföyünü sağlıklı bir yapıya kavuşturduktan sonra kurumu satar. Bir kurumun başarısı, denetim otoriteleri tarafından belirlenen minimum seviyenin altında kalmadan toplam varlıklarını artırabilmesine bağlıdır.

Baer ve McElravey (1993) varlıkların tekrar işler hale getirilmesi için sermaye yeterlilikleri düşük (undercapitalized bank) olan bankaların, sermaye yeterliliği yüksek olan (well-capitalized) bankalara veya yönetime devredilmesi gerektiğini önermişlerdir.

Verimli krediler, banka borçlularına ait bilgilerde uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu bilgiler bankacıların kredi kararlarında etkin hareket etmelerine, daha ihtiyatlı davranmalarına neden olmaktadır. Birçok borçlu ekonomik durgunluk dönemlerinde geri ödemede zorluk çekecektir. Borçluların kimi bu dönemlerde borçlarını ödemek konusunda isteksiz olacak veya herhangi bir özveride bulunmayacaklardır ve dolayısıyla biran önce iflaslarını beyan edeceklerdir. Bu olay, borçlunun kredi kullandığı bankayı da güç durumda bırakacak ve bankanın maliyetlerini artıracaktır. Daha iyi karaktere sahip borçlular ise bu aşamada büyük bir özveride bulunarak borçlarını ödemeye çalışacaklardır.

Ekonomik durgunluk dönemlerinde borçlularla ilgili istihbarat bilgilerinin önemi bir kat daha artmaktadır. Sonuç itibariyle bankaların borçlular hakkında sahip oldukları istihbarat bilgileri, yüksek riskli borçlular ve düşük riskli kredi borçluları arasında bir ayırım yapılması açısından çok önemlidir. Sırf bu sebepten bankaların geri dönmeyen kredilerinde önemli oynamalar olabilir. Finansal piyasaların sağlıklı olması için iflas eden bankaların ve yönetimin iyileştirilmesi gerekmektedir.

2.2.3.3. Banka Denetimini Üstlenen Kurulun Katı Uygulamaları

Banka düzenlemeleri ve buna bağlı gözetim işlevi bankacılık sisteminde istikrarı korumak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Temel anlamda istikrar; "bankaların mevduat toplamak için güvenli bir yer olması ve ihtiyaç duyulduğunda mevduata güvenli erişim sağlanması ve mevduatın geri çekilmesi durumunda hazırlıklı olunması" şeklinde tanımlanabilir. Bankaların ihtiyatlı şekilde portföylerindeki riskleri yönetebilmelerini ve öngörülemeyen

risklerin gerçekleşmesine karşı yeterli sermayeyi bulundurmalarını sağlamak amacıyla getirilen banka düzenlemeleri, finansal sistemde istikrarı sağlamak üzere oluşturulmuş idari alt yapının bir parçasıdır.

Bir bankanın en temel işlevi mevduat toplamak ve kredi vermektir. Teorik olarak, mevduat sahipleri bankaların bilançolarına bakabilmeli, kredi ve portföy risklerini değerlendirebilmeli ve bankanın bir bütün olarak risklerini belirleyebilmelidir. Bankanın risk düzeyinin mevduat sahibi açısından yüksek olması durumunda, mevduat sahibi mevduatını istediğı bir başka bankaya götürebilmelidir.

Mevduat sahipleri, bankaların kredi portföylerinde taşıdıkları riskleri kolaylıkla değerlendiremezler. Çünkü bankalar, özel bir kredi imkanının taşıdığı risk özelliklerinin ayrıntılı olarak anlaşılmasını sağlamak için zaman ve kaynak ayırmak durumundadır. Bankaların bilançolarında gösterdikleri aktifler onların durum bazındaki kararlarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla, mevduat sahipleri bankanın risk profilini açık olarak göremez ve mevduatlarının maruz kalabileceğı riskleri doğru olarak değerlendiremezler. Bu tür belirsizlikler bankacılık sisteminde muhtemel bir istikrarsızlığın kaynağı olabilmektedir.

Bankacılık paniğı söz konusu istikrarsızlığın çıkmasının klasik şeklidir. Mevduat sahiplerinin bir bankadan mevduatlarını çekmeleriyle başlayan sorun, diğer bankalardaki mevduat sahiplerinin de bankalarına olan güvenlerini kolayca sarsabilecektir. Mevduat çekilişlerinin yayılması gerçek bir bankacılık paniğinin çıkmasına yol açabilecektir.

Mevduatların devlet güvencesiyle korunması bankacılık sisteminde istikrarsızlığa yol açabilecek muhtemel sebeplerden birisini önlemekte, ancak istikrarsızlığa yol açacak başka sebep doğurmaktadır. Çünkü mevduat sigortası bankaları portföylerinde yoğun olarak riskli aktif taşımaya teşvik edebilmektedir. Mevduat sigortası uygulanıyorsa mevduat sahipleri bankanın aldığı riskleri taşımadığını düşünür, dolayısıyla mevduat için ödenen faiz oranı üzerinden risk primi talep etmezler. Diğer yandan hisse sahipleri sınırlı sorumluluk aldıklarından bankanın yüksek riskli aktifler üzerinden yüksek

kazançlar elde etme şansını kullanması durumunda maruz kalınacak zarar riskini dikkate almazlar.

Olağan piyasa mekanizmasının işlememesi durumunda düzenleyici otorite, bankaların risklerini uygun şekilde sınırlandırmalarını temin etmek üzere gerekli düzenlemeleri yapmalı ve banka denetimini sağlamalıdır. Kısaca, mevduat sahiplerinin kaçınılmaz olarak kendi bankalarının risk profili hakkında net olmayan görüşlerine rağmen, mevduat sigortası ve bankacılık düzenlemelerinin bir arada uygulanması yoluyla düzenleme otoriteleri bankacılık sistemlerine daha fazla istikrar sağlamış olurlar.

Kanıtlar banka denetçilerinin etkin kredilendirmenin oluşturulmasından yükümlü olduklarını göstermektedir. Bernanke ve Lown (1991) bu konuda net yükümlülüklerin ve kredi kayıpları için ayrılan karşılıkların gelişiminin analiz edilmesi yoluyla açıklanabileceğini ifade etmişlerdir.

Banka gözetmenleri ayrıca kredinin finanse edilmesi ile beklenen maliyetlerin yükselmesinin kredi kararlarını etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Maliyet, zorunlu sermaye maliyeti ve mevduat fonlarının maliyetlerinin birleşimidir. Özetle, düzenleyiciler zayıf kurumlarda kredi büyümesini daraltabilirler. Fakat zayıf kurumların kredi genişlemesini engellemeleri kredi daralmasına neden olmaz.

2.2.3.4. Bankacılar Tarafından Belirlenen Yeni Kredi Standartları

Ekonomik durgunluk dönemlerinde yaşanan banka iflasları (banks failures) bankacıları, risklerini tekrar gözden geçirmeye zorlayıp, risk alma davranışlarını değiştirecektir. Her olumsuzlukta daha fazla sermayeye ihtiyaç duyulacak ve kredi sunumuna ilişkin isteklilik azalacaktır.

Eğer krediler uygun bir biçimde fiyatlandırılırsa bankalar, ekonomik durgunluk dönemlerinde kredi kayıplarını telafi edici uygun sermayeyi toplayabileceklerdir. Kredi sunanlar için kredi talep edenlerin kredi değerliliğinin tespit edilmesi çok önemlidir. Aynı şekilde kredi talep edenlerin istedikleri krediyi kullanabilmeleri, kredi değerliliğinden geçmektedir. Borçlular

için kredi değeri kişisel bir özellik olduğu halde, bankacılar açısından kredi değeri kişisel esaslara ve borçlunun tüm kredi portföyüne bağlıdır.

Bankalar kişisel borçlunun borcunu ödeyememe olasılığının tahmin edilemeyeceğini görmüş fakat kredi portföyünün, ödenmeme oranının tahmin edilmesinde bir gösterge olacağını ifade etmişlerdir.

2.2.3.5. Para Otoritesinin Getirdiği Yük

Her düzenlemenin bir maliyeti ve faydası vardır. Denetim otoritelerinin düzenlemeleri, bankalar için ilave bir maliyeti ifade etmekte ve kredilerin düşmesine neden olmaktadır. Maruz kalınan maliyetin bankalarca ödenmesinin, zorunlu peşin vergi (lump-sum tax) gibi bir olgu olduğu ifade edilmiştir.

Düzenlemeler sonucu maruz kalınan maliyet, kredilerin düşmesine neden olacak ve bankaların sermaye ihtiyacı artacaktır. Olaya bir başka açıdan bakıldığında, bankaların daha düşük gelirli borçlulara kredi vermeleri durumunda, diğer kredi müşterilerine verdikleri kredi miktarında azaltmaya gitmelerine neden olacağı belirtilmiş (Gruben, Neuberger ve Schmidt, 1990, s. 27-46), dolayısıyla toplam kredilerin azalacağı ve hazine kağıtlarının artacağı ifade edilmiştir (Wood, 1991).

Sonuç olarak denetim otoritelerince gerçekleştirilen düzenlemeler sonucu artan maliyetler ile toplam krediler azalabilecektir. Katlanılan maliyetler ile ilgili düzenlemeler sonucu net gelir azalacak ve sermayenin revize edilmesi yavaşlayacaktır. Diğer yandan, düzenlemeler sonucu kredi arzı düşecek ve teminatlardaki yatırımı teşvik edecektir. Kredi portföyünün doğrudan dağılımı sonucu krediler farklı kategorilere konulacaktır. Bu durum toplam kredilerin azalmasına neden olacak, bankaların bilançolarındaki toplam riski artıracak ve bankaların daha fazla risk almalarına neden olacaktır.

2.2.4. Kredi Arz Şoklarının Makro Ekonomik Etkileri

Para politikası aktarım mekanizmalarından kredi kanalının önemli bir rol oynadığının kabul edilmesine rağmen, makro ekonomik olarak kredilerin rolünün açıklanması gerekmektedir. Bankalar ve diğer finansal araçlar kredi yaratılmasında önemli bir role sahiplerse, bankacılık faaliyetlerindeki bozulmaların önemli makro ekonomik etkilere neden olabileceği açıktır. Bankacılığın işlerliğini yitirmesine neden olan faktörler karşımıza farklı şekillerde çıkmaktadır.

Ani mevduat çekilişleri ve banka panikleri, mevduat sigortası kurumunun da mevcut olmadığı bir güvensizlik ortamında mevduat sahipleri, ticari bankalardaki mevduatlarını çekmek amacıyla bankalara hücum edeceklerdir. Bu olay bankacılık sisteminde paniğe yol açacaktır. Depresyon dönemindeki banka paniklerinin önemli makro ekonomik etkilerini inceleyen Friedman ve Schwartz (1963) çalışmalarında banka paniklerinin ulusal para arzında keskin bir düşüşe neden olduğunu belirtmişlerdir³¹. Bernanke (1983) parasal etkileri yanında bankacılık paniklerinin hem toplam harcamalardaki hem de toplam arzdaki ters sonuçlarının, banka kredilerinin akışını bozarak ekonomiye zarar verdiğini ortaya koymuşlardır.

Bernanke ve James (1991) 24 ülke örneğinden hareket ederek banka paniklerinin etkilerini araştırmıştır. Bankacılık paniği yaşayan 11 ülke ile bankacılık kesiminde problemleri olan 13 ülke karşılaştırıldığında, banka panikleri içindeki ülkelerin makro ekonomik açıdan ciddi sonuçlarla karşı karşıya kaldıkları ve üretimde büyük düşmelerin gerçekleştiği görülmüştür. Sonuç olarak, bankacılık panikleri yaşayan ülkelerin, bankacılık panikleri dışındaki ülkelere göre daha ciddi makro ekonomik problemlerle karşı karşıya kaldığı ortaya çıkmıştır.

Ekonomik bunalım dönemlerinde bankalardan ani mevduat çekilişlerinin önemli etkilere sahip olduğu hipotezi vardır. Burada merkez bankalarının politika hedefleri önem kazanmaktadır. Merkez bankasının “son ödünç verme mercii (lender of last resort)” olması ya da parasal büyüklükleri

³¹ Banka panikleri esnasında, kamu mevduatlarının dolaşımı değişmektedir. Bankacılık kesimindeki rezervlerdeki kayıplar sonucunda bankalar mevduatlarında azalma ile aynı anda kamu tarafından ayarlanan dolaşımdaki paranın artması sonucu doğmaktadır. Bu yüzden, Federal Reserve'nin herhangi bir politika aracı ile müdahale edememesi ile bankacılık panikleri toplam para arzını sınırlamaktadır.

kontrol etmeye çalışması ya da bankacılık politikalarını (kredi arzı) gözetmesi gibi rolleri ortaya çıkmaktadır. Bankacılık sistemindeki ve diğer finansal kurumlardaki önemli problemlerin ekonomi üzerindeki etkilerinin olumsuz olacağı kesindir.

Diğer taraftan, devletin gönüllü ya da gönülsüz olarak birtakım yollarla normal banka kredileri işlevlerine karışması sonucu fonların geri çekilmesi (disintermediation), aşırı ihtiyaçlar (jawboning) ve kredi kontrolleri gerçekleşecektir. Eğer bu müdahaleler ciddi boyutlarda ise “kredi daralması” olarak bilinen durum ortaya çıkacaktır.

Kredi daralmasına çok klasik bir örnek 1966’larda Amerika’da banka kredilerinin azaltıldığı dönemi gösterebiliriz. Daralmanın kaynağı her ne olursa olsun, banka kredilerinde önemli derecede bir yavaşlama ve makro ekonomik bir durgunluk (1966) veya resesyon (1969-70) söz konusu olacaktır.

Banka kredilerindeki daralmaların negatif makro ekonomik etkilere sahip olduğu ortadadır. Bankalar tarafından gerçekleştirilen kredi kısıtlamaları sonucu borçlular eğer kredi taleplerini karşılayacak, banka kredilerini ikame edebileceği başka kredi kaynaklarına yönelemezlerse makro ekonomik açıdan ciddi etkiler ortaya çıkacaktır.

Sermaye yeterliliği bankaların kredi verme kabiliyetini etkileyen son derece önemli bir faktördür. Sermaye düzeyinin düşük olması bankaların teminatlarının düşmesine ve düzenleyicilerin yeni kredi standartlarına yönelmesine neden olmaktadır. Bankalardaki sermaye kıtlığının özellikle gayrimenkul kayıpları sonucunda gerçekleştiğine dair deliller vardır. Ayrıca, sıkı sermaye düzenlemeleri sonucu sermaye daralması gerçekleşebilmektedir. Bernanke ve Lown (1991) azalan banka kredi arzının makro ekonomik olarak borçluların finansal problemleri kadar önemli etkileri olduğu sonucuna varmışlardır.

Olaya borçluların bilançoları ve bunun makro ekonomik yansımaları üzerine düşünüldüğünde farklı durumların ortaya çıktığı görülmektedir. Finansal zorlukların bankaların bilançolarını etkilediği, bu durumun ekonomik performansı da etkilediği ortaya çıkmıştır.

Fisher (1933) borçların ödenmemesinin (debt-deflation) 1929 depresyonun önemli bir nedeni olduğunu belirtmiştir. Fisher'in borçların ödenmemesi kavramı genel olarak anlaşılammıştır. Tahmin edilemeyen deflasyonun borçluları daha kötü duruma soktuğu ayrıca kredi verenlerin durumunu daha iyileştirdiği için "sadece" yeniden bir gelir dağılımının söz konusu olduğunu belirtmiştir. Bazı Keynesyenler borçluların kreditorlerden daha fazla tüketim eğilimine sahip olmaları durumunda, borçlulardan kreditorlere olan yeniden dağıtımın toplam talebi azaltabileceğini ifade etmektedirler. Fakat bu varsayım ne teorik olarak ne de ampirik olarak açık değildir.

Borcun ödenmemesi, borçluların dışsal finansmana olan ihtiyacını arttırmaktadır ve bu olay borçluların kredi değerliliğini azaltmaktadır. Bir borç-deflasyonu potansiyel yatırımcıların krediye ulaşabilmelerini dolayısıyla toplam harcamaları azaltmaktadır. Bu yüzden bazı sermaye yatırım olanakları borç deflasyonu yolu ile ekonomiden kesilmektedir.

1980'lerde yaşanan bunalımda, reel sektörün borçlarının artması iki soruyu gündeme getirmektedir. 1) Niçin gerçekleşmiştir? 2) ekonomik etkileri nelerdir? Reel sektörün borçlarının artmasının nedenleri tamamen farklıdır. Borçlardaki büyümenin nedeni iyimser düşünceyle şöyle açıklanabilir: firmalar gelecekte kazançlarının büyümesi için borçların artmasını haklı çıkarmaktadırlar.

Resesyon zamanlarında firmaların satışlarında ve karlarında genel bir düşme gözlenmektedir. Özellikle bu dönemlerde firmalar yüksek borç oranlarına sahip olacak, açıkları gittikçe büyüyecek ve nakit akışı sıkışacaktır. Resesyon dönemlerinde varlık değerlerinin azalması sonucu kredi ihtiyacı olan bütün firmaların bilançoları kötüleşmiştir. Nakit akışı açıkları firmaların harcamalarını durgunlaştırmaya eğilimli olmaktadır. Harcamalardaki bu azalmanın resesyonları daha da kötüleştirebileceği ve aynı zamanda finansal zorluklar içindeki diğer firmaları da zor duruma düşürebileceği ifade edilmiştir.

Politika açısından bakıldığında ekonomik maliyetlerin ve kullanılan kredi veya fonların faydalarının firma düzeyinde ve bütün ekonomi düzeyinde

farklılıklara sahip olduğunun ortaya konması oldukça önemlidir. Ekonomik canlanmalar aşırı kredi genişlemelerine, ekonomik durgunluklar ise finansal daralmalara neden olabilmektedir. Mekanizma farklı bir şekilde tanımlandığı halde finansal faktörlerin ekonomik resesyon dönemlerinde oldukça önemli olduğu ortadadır. Mesela Bernanke ve Gertler (1995) başlangıçtaki mali olmayan şokların bilançolara yayılan etkisi olarak tanımlanan “finansal hızlandırıcı (financial accelerator)” etkisini analiz etmişlerdir. Başlangıçtaki negatif şokların firmaların üretkenliğini, harcamalarını etkilediğini, likiditelerini zayıflattığını ve bilançolarını gittikçe kötüleştirirerek resesyonu daha da şiddetlendirdiğini ortaya koymuştur.

Literatürde, bankaların kişisel tasarruf sahiplerinden veya alternatif kurumlardan daha elverişli kredi yaratabilmesi üzerine odaklanılmıştır. Amprik olarak bankaların ve benzer kurumların, kredinin yaratılma aşamasında özel bir rol oynadıklarına dair kanıtlar vardır. Bazı çalışmalar banka kredilerinin küçük ve yeni işletmeler açısından önemi üzerinde durmaktadırlar.

Makro ekonomik analizde , aracılık işlemi literatürde şu şekilde ifade edilmektedir: Bankalar ve diğer araçlar, kredi yaratma işleminde herhangi bir yerden borç alamayan tüketici sınıfına kredi sağlayabilmek gibi özel bir rol üstleniyorlarsa -ki Fama (1980)³² modeline karşıt olarak- o zaman kredi kanalı miktarını tüm bankacılık sistemi yoluyla azaltacak faktörler önemli makro ekonomik etkilere neden olacaktır. Bu etkiler, ya bankaya bağımlı borçluların harcamalarını azaltmasına ya da ekonomideki tasarrufların net geri dönüşlerinin düşmesine veya her iki durumun aynı anda gerçekleşmesine neden olacaktır. Ani mevduat çekilişleri, banka panikleri, banka kredileri üzerindeki hükümet kısıtlamaları (mesela kredi kontrolleri)

³² Kredi yaratmanın özünde bilgilerin toplanması ve aktarılması yatmaktadır. Bundan dolayı, tam rekabetçi piyasa ve tam bilgi varsayımlarında ekonominin teorisyenleri genel olarak, finansal sistemin ve kredi yaratmanın ekonomideki rolünün gittikçe azaldığı üzerine bir yorum yapmışlardır. Bu konuda etkili bir yorum getiren çalışma Franco Modigliani ve Miller (1958)'ya aittir. Modigliani ve Miller tam rekabetçi piyasa varsayımı altında (vergi etkileri gibi karışık bazı faktörler dikkate alınmamıştır) firmaların sermaye yapılarının (kredilerin birleşimi ve öz sermaye) ekonomik olarak önemsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Ana nokta, tam rekabet piyasalarında tam bilgi ile birlikte gerçek ekonomik kararlar (nasıl üreteceği, ne üreteceği) sadece tüketici tercihlerine bağlı olmamakta, kullanılabilir veya elde edilebilir teknolojilere ve girdilere bağlı olmaktadır.

Diğer tam piyasa koşullarına dayalı teorik analizde (complete-markets theoretical analysis), Fama (1980), Modigliani ve Miller'in finansal sistem konusundaki noktaları geniş çerçevede ele almışlardır. Fama (1980), finansal sistemi bir “peçe(veil)” olarak tanımlamıştır. Bu görüşte dikkat çeken nokta, büyük bankaların ekonomi üzerinde reel etkilerinin olmadığıdır. Fama'nın modeli banka iflaslarıyla birlikte düşünüldüğünde, mevduat geri çekilmelerinin sadece kamu tercihleriyle paralel olarak şekillendiği ve önemli ekonomik etkiye sahip olmadığı görüşüne dayanmaktadır.

yoluyla artan kaynak maliyetleri (mesela düzenleyiciler dolayısıyla katlanılan maliyet) kredi arzının daralmasına neden olacaktır. Sistemdeki bankacılık kesiminde azalan mevduatlar, para politikasını etkisizleştirecektir.

Eğer sermaye kıtlığı ekonomik olarak istenilen düzeyin altına düşürülmüşse, kamu politikaları açısından iki şey ortaya çıkacaktır. İlk olarak banka kredileri kısılursa, kredi talep edenler kredi talebini daha yüksek maliyetlere maruz kalarak alabilecekler ya da kredi taleplerini kısacaklardır. Kredi talep edenler açısından üstlenilen ilave yük, ekonomide uzun dönemde bazı olumsuzluklara neden olacaktır. Krediler, küçük işletmeler, gelişen ekonomiler ve yenilikler açısından önemli bir rol oynamaktadır. Küçük borç sahiplerinin banka kredilerindeki azalmadan dolayı finansal açıdan sıkıntıya düşmelerine, bu da ekonomiye önemli katkı payı olan küçük işletmelerin katkı paylarının düşmesine neden olacaktır.

İkinci olarak sermaye kıtlığından dolayı özellikle banka kredilerinin azaltılması ekonomik aktiviteyi bozabilmektedir. Sınırlı işletme sermayesi dolayısıyla azaltılan krediler sonucu firmalar, işçilere sundukları kaynakları, yatırımları ve çıktıları kısa ve uzun dönemde azaltacaktır.

Banka kredi maliyetlerindeki dalgalanmaların ekonomik etkilerini açıklayan basit bir teorik model Bernanke ve Blinder (1988)'de bulunabilir. Banka kredi maliyetlerindeki bir yükseliş IS eğrisini kaydırma etkisi yaratacak, krediler azalacak ve kredi oranları artacaktır. Artan kredi maliyetlerinin bir nedene bağlı olmaması bu yaklaşımın önemli bir özelliğidir. Artan kredi maliyetleri, banka müşterilerinin düşük kredi riski, ihtiyatla artan sermaye rasyosu veya kredi kayıpları gibi aracılık maliyetleri etkileyen bir şoktan dolayı olabilir.

Önemli noktalardan birisi, banka kredilerinin diğer alternatif kredi kaynaklarıyla ikame edilebilme ölçüsüdür. Eğer banka kredileri daha pahalıysa, kredi borçluları daha yüksek kredi maliyetleriyle karşı karşıya kalacaktır. Kısa dönemde borçlular, banka kredilerinin alternatiflerini kullanmak gibi maliyetlerle karşı karşıya kalacaklardır. Sermayenin, alternatif kredi sağlayanlarca tekrar oluşturulması maliyetli olacaktır. Özellikle firmanın

zayıf durumu, kredi verenler ve yatırımcılar üzerine ilave riskler yükleyecektir. Firmalar ve kredi sunanlar ilave riski üstlenmek istemeyeceklerdir.

Diğer önemli bir soru da, kredi arzındaki daralmanın makro ekonomik önemi üzerinedir. Banka kredi müşterileri için kredi maliyeti yüksekse, bunun toplam etkisi küçük olabilir. Parasal büyüklüklerdeki zayıflık, özellikle kredi kısıtlamalarında ilave gevşek politikalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

Banka kredilerindeki azalmanın toplam talep üzerine etkileri, banka kredilerinin diğer varlıklarla ikame edilememesi şartı altında basit IS-LM çerçevesinde açıklanabilir. Bir IS-LM ve yatay ekseninde güvenlik faiz oranları (safe real interest rate) olduğunda, banka kredilerindeki dışsal bir azalış (mesela özsermaye kısıtlığından kaynaklanan) ekonomiye negatif bir IS şokudur. Bankaların kredi vermedeki istekliliklerinin dışsal bir nedenden dolayı düşmesi, bankaya bağımlı kredi talep edenleri daha maliyetli kredi kaynaklarına itecektir. Yatırımlarda düşüş dolayısıyla kredi talep edenlerin yatırım talebi verilen herhangi bir güvenlik faiz oranında düşmekte, IS eğrisi aşağıya kaymaktadır. Diğer değişikliklerin olmaması durumunda IS eğrisinin aşağı doğru hareketi makro ekonomik açıdan daraltıcı bir etkidir.

Analize iki önemli nokta eklenebilir. İlk olarak Bernanke ve Blinder (1988), sadece banka kredilerinin diğer varlıklarla ikamesinin verimsiz olduğu sonucunu açıklamaktadır. Joseph Stiglitz ve Andrew Weiss (1981), krediyi kısmının gereksiz olduğunu ifade etmişlerdir. Kredi veya gruplara verilen kredileri kısıtlamanın, makro ekonomik anlamda kredi daralması olmadığı sonucuna varmışlardır.

İkinci olarak, Bernanke-Blinder modelinde açıklanan IS eğrisinin etkisi, kredi talep edenlere sunulan faiz oranları ve efektif kredi maliyeti arasında bir farklılaşma olduğunda artar. Bankacılık sektöründeki problemlerden dolayı artan aracılık maliyetlerinden ya da kredi talep edenlerin bilanço zayıflıklarından (ki bu kredi talep edenler açısından kredinin talep edilmesi çok zordur) kaynaklanan problemlerin önemli olmadığı ifade edilmiştir. Bu yüzden, kredilerdeki son düşüşlerin kredi talep edenlerin finansal problemlerinden çok bankaların finansal problemlerinden

kaynaklandığı ifade edilmiştir. Kredilerdeki düşüş bankacılık sistemindeki zayıflıktan kaynaklanmaktadır.

Sermaye daralması sonucunu doğuran banka kredilerindeki azalma kredi talep edenleri doğrudan, makro ekonomiyi ise dolaylı olarak etkilemektedir. Banka kredilerindeki azalmanın etkisi banka kredi arzının azalmasına, kredilerin diğer alternatif kredi imkanlarıyla ikame edilebilmesine, kredi talep edenler açısından çıktının, işsizliğin ve yatırım payının hesaplanmasına ve toplam talepteki bir değişikliğin ekonomik sonuçlarına bağlı olacaktır.

2.2.5. Banka Kredilerindeki Değişikliklerin Para Politikası Açısından Değerlendirilmesi

Hanehalkları ve firmaların, mal ve hizmet piyasalarındaki davranışlarına (örneğin tüketim harcamaları veya ticari yatırımların büyüklüğü) ilişkin belirsizlik ne kadar fazla ise, bir miktar değişkenini (para arzı, rezerv arzı vb.) hedefleme stratejisi o kadar avantajlı olacaktır. Tersine hanehalkı ve firmaların finansal piyasalardaki davranışlara (mevduat/diğer varlık tutma tercihi, borçlanma arzusu, bankaların ödünç verme konusundaki isteklilikleri) ilişkin belirsizlik ne kadar fazla ise, bir fiyat değişkenine (faiz oranı) istikrar kazandırmak o kadar uygun olacaktır. Para politikasına yönelik geleneksel “para yaklaşımı”nın hareket noktası, hanehalkı ve firmaların bankaların çıkardığı ve karşılığında rezerv tutmakla yükümlü oldukları paraya yönelik talepleridir. Monopol konumundaki merkez bankası rezerv arzını düşürdüğünde, bankaların da hanehalkı ve firmalara arz ettikleri para miktarını azaltmaları gerekmektedir. Hanehalkı ve firmalar miktarı azalmış olan parayı tutmak amacıyla rekabet edecekleri için, menkul kıymet satarak para yaratma yönündeki bireysel çabalar sistemde daha fazla para yaratılmasını sağlayamayacak, yalnızca menkul kıymet fiyatlarının aşağıya düşmesi yani faiz oranlarının yükselmesi sonucunu doğuracaktır. (Telatar, 2002).

Para politikası “kredi yaklaşımı” finansal ve finansal olmayan piyasalar arasındaki ilişkinin farklı boyutu üzerinde durmakla beraber ortak bir sonuca ulaşmaktadır. Yaklaşımda, hanehalkları ve firmaların kredi talepleri

karşısında, bankaların sadece para yaratabildikleri ölçüde kredi verebildikleri ifade edilmektedir. Yani, banka bilançolarındaki aktif pasif toplamalarının her zaman eşit olması gerekmektedir. Bankaların kredi vermeden önce para yaratmaları ve daha fazla para yaratılmasının ise daha fazla rezerv tutulması anlamına gelmesi dolayısıyla, merkez bankasının rezerv arzı konusundaki monopol pozisyonu can alıcı bir önem taşımaktadır. Merkez bankası rezerv arzını kısıtığında, bankaların da verdikleri krediyi azaltmaları gerekir ki, bu durumda kredi piyasası daha yüksek bir faiz oranında dengeye gelecektir.

Bankaların kredi verme yönündeki isteksizlikleri para politikası açısından olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Bernanke ve Blinder (1988) modelinde, normal şartlar altında parasal genişlemenin toplam talebi arttırarak hem LM eğrisini hem de IS eğrisini (banka kredilerinin teşvik edilmesi yoluyla) kaydıracığı iddia edilmiştir; eğer bankalar kredi vermeyi reddederlerse sadece geleneksel LM eğrisi mekanizması çalışacaktır.

Kredi daralmasının para politikasını etkisizleştirmesi yanında, bu yetersizliğe karşı kullanılacak politikaların nasıl olması gerektiğine dair çözümlenmelere ulaşılmasını da zorlaştıracaktır. Genel olarak, kredi daralması süresince hem parasal büyüklükler hem de açık piyasa faiz oranları ekonomide öngörülen normal düzeylerden daha düşük olacaktır. Parasal büyüklükler normal düzeyinden daha düşük olabilecek (M2'de yavaşlama görülecektir) çünkü finansal araçların fonları artırmak için parasal büyüklüklerin bir parçası olan yükümlülük yönetimini kullanmasını daha da anlamsız kılacaktır. Daha önce tartışıldığı gibi faiz oranları normal seviyesinden daha düşük olabilecektir. Çünkü bir kredi daralması negatif IS şoku olmaktadır. Finansal aracılık sektöründe yaşanan problemler, tasarruflar için verimli faiz oranı düşüşünü azaltacaktır. Parasal göstergelerle beraber bu problemlerin herbiri resesyonlarda gözlenebilir.

Özellikle ekonomik büyümenin zayıf olduğu ülkelerde bankaların kredi verme istekliliklerinin düşmesi ile borçluların alternatif finansman kaynaklarına ulaşamaması veya artan kredi maliyetlerinden dolayı ekonominin akışkanlığında ciddi aksamalar olacaktır.

Bernanke ve Blinder (1988), bankaların kredi arzlarındaki kısıtlamanın IS eğrisini sola doğru kaydıracağını ve bu durumun yarattığı dengesizliğin gevşek para politikası ile giderilebileceğini ifade etmişlerdir. Daha düşük faiz oranları banka kredilerine olan talebi arttıracaktır. Fakat, bunun yerine banka dışı kredi kaynaklarına ulaşan çeşitli sektörlerde harcama kompozisyonuna bağlı olarak kredi taleplerinde farklılık görülecektir (dolayısıyla belli sektörlerde banka kredilerine olan ihtiyaç daha fazladır). Para otoriteleri özellikle şok öncesinde toplam talebin artırılması yoluyla üretimi arttırmayı hedeflemektedir.

Faiz oranlarının düşük olması zaman içinde politika değişikliğine maruz kalabilir. Böyle bir politikanın gerçekleştirilmesindeki zorluk yanında, kredi arzındaki kaymayı telafi edecek gösterge faiz oranının ne olduğunun belirlenmesi oldukça zordur. Kredi arzlarındaki değişiklikler “reel” bir şok olduğu için (banka aracılık maliyetlerinin etkilenmesi), parasal büyüklük ile doğrudan ilişkili olmakta düşük bir parasal genişlemeyi kapsamaktadır. Aracılık maliyetlerindeki bir yükseliş banka bilançolarının büyümesini durdurabilir. Bankalar varlıklarıyla aynı çizgide olması gereken yükümlülüklerini de korumak için mevduatlara uygulanan faiz oranlarını azaltabilirler. Mevduat fırsat maliyetlerindeki bir yükseliş, paranın dolaşım hızındaki bir yükselişi gerektirmektedir. Çünkü paranın daha düşük büyüme oranı, nominal harcamalar için belirlenmiş bir hedef ile uyumlu olması anlamına gelmektedir.

Böyle bir stratejinin mevcut durumda mantıklı olmadığı açıktır, fakat banka kredilerindeki yavaşlamanın geniş parasal büyüklüklerin düşmesi ve bunların dolaşım hızında görülen olağanüstü düşüş ile aynı zamanda gerçekleşmiş olduğu açıktır. Bu gelişmeler mevduatlara ödenen faiz oranlarındaki düşmelerle açıklanamaz.

Sonuç olarak, geniş parasal büyüklükler seti, banka kredi şokları nedeniyle para politikasını yönetmek için güvenilir işaretleri vermeyebilir. Para talebi fonksiyonları, büyük bir olasılıkla mevduatların fırsat maliyetlerini ölçmez. Fiyat dışı faktörler daha önemli olmaya başlamıştır. Para talebi ile banka kredi arzı arasındaki ilişki net değildir.

Para politikasının optimal şekilde uygulanmasında yaşanan güçlüklerin, banka kredilerinde bir yavaşlamaya neden olduğu açıktır. Ekonomik büyüme borç yükümlülükleriyle beraber kaynakları bir sınıra getirmek için yavaşça çalışacaktır ve finansal derinliğin olmaması nedeniyle gittikçe kötüye giden ekonomi sonucunda ılımlı büyümenin ciddi şekilde sarsılması söz konusu olacaktır.

Bu hususlar, banka kredilerindeki azalmayı dengelemek için para politikasının kullanılmasının teşvik edildiğini düşündürmektedir. Politika, orta dönemli hedeflerini korumalıdır ve talep üzerindeki kredi arzı problemlerinin etkilerini dengelemeye çalışmalıdır. Paranın dolanım hızındaki kaymalarla, enflasyonist baskıların artmasına ve aşırı uyarılmasına izin verilmezse, önceki hedeflerin yanında parasal ve kredi büyüklüklerinin büyüme oranlarını teşvik edici çabaları, riske yol açacaktır. Benzer şekilde, makro ekonomik koşulları, bankaların avantajı için değiştirmeye kalkışmak, bir amaca ulaşmaktan çok zarar verici olacak ve zorlukların devamına neden olacaktır.

Bir faiz oranı yoluyla vurgulanan potansiyel riskler banka kredi arzı açısından bir şoka neden olabilir, para otoriteleri banka kredi maliyetini direkt etkileyecek alternatif araçlar düşünmek zorundadır. Mevcut durum, bankaların kredi arzını doğrudan etkileyen politika çabaları olarak ifade edilen banka kredi hareketlerindeki oynamanın banka kredilerinin diğer kredi kaynaklarıyla ikame edilememesi gibi her zaman süreklilik arz etmeyen durumların mevcut olmasıdır. Fakat, kredi piyasalarının veya bankaların fiyat veya miktar düzenlemelerinin zorla kabul ettirilmesine çalışmak hiç de yararlı değildir. Maliyetler muhtemel makro ekonomik kazançlardan daha önemlidir.

Zorunlu karşılıkların azaltılması, kredi arzındaki maliyetlere dayalı kısıtlamayı (cost-based contraction) dengelemek için kullanılabilir. Bu amaçla, Amerika'da 1990'da ve Fransa'da Kasım 1991'de zorunlu karşılıklarda azaltma yoluna gidilmiştir.

Parasal ve öngörüye dayalı politikalar arasında, kredi arzı, öngörü standartları, bankaların varlık kalitesine gösterilen itina ile beraber, önemli bir bütünleşmeye gidildiği görülmektedir. Öngörüye dayalı olarak kullanılan insiyatifler makro ekonomik olarak kredi genişlemesi üzerinde önemli etkilere

sahip olabilir ve para politikasını gevşetebilir veya bankaların finansal durumlarını daha da kötüleştirebilir. Para politikası uygulamaları açısından gündemde birçok soru vardır.

Bu sorulardan birisi, para politikasının verimli çalışması için bankaların sağlıklı olmasının önemi ile ilgilidir. Güçlü sermaye yapısına sahip ve karlı bankacılık sistemleri, zayıf veya güçsüz bankacılıktan daha iyidir. Yeterince sermayeye sahip olmayan bankalar kredi kayıpları yaşarlar. Düşük sermayeli bankalar kredi kayıpları sonucu yıpranan sermayelerinin sınırlarını artırmak için daha hızlı tepki verebilirler, çünkü sermaye maliyetleri ve teminatlandırılmamış krediler hızla yükselir. Bu en azından bankaların neden kredi arzı problemlerinin olduğunu açıklar ki BIS standartlarının dışında sermaye sınırına sahip Amerika, Fransa ve Japonya'da kredi arzı problemleri söz konusudur. Bu yüzden BIS sermaye standartları bankaları sağlıklı bir yapıya kavuşturduğundan para politikasının çalışmasını destekleyici bir unsur olarak önerilmektedir. Başka bir ifadeyle, standartları yükseltici bu kurallarda da bir risk unsuru vardır, çünkü bankaların piyasa geçerliliği, kayıplar dolayısıyla kolaylıkla kaybedilebilmektedir.

Finansal aracılıktaki son zamanlardaki değişiklikler bazı zamanlarda farkedilemeyen sistemik başarısızlık tehlikesini ortaya koyacaktır. Geleneksel olarak para politikasında parasal kısıtlama, banka iflaslarının yaşanması ile aynı anda gerçekleşmiştir. Fakat Goodhart (1988) büyük endüstriyel ülkelerde faaliyette bulunan bankaların tehlikesini ortaya koyarken, ekonomik resesyon dönemlerinde bankalardan paraya kaçış değil, bankalar arasında fonların kaçışını tartışmaya çalışmıştır. Bu yüzden risk para arzı değil fakat, iflas eden bankaların müşterilerine olan kredi arzındaki yavaşlama şeklinde konuyu ifade etmiştir. Diğer kredilerin banka kredileriyle ikame edilememesi, bankanın başarısızlığının aracılık hizmetlerinin kesintiye uğramasına neden olarak ciddi kayıplar doğurabileceği ifade edilmektedir.

Öngörüye dayalı politikalarının görünürdeki yönü BIS sermaye kurallarının kredi maliyeti üzerindeki önemli etkisidir. Daha önce de belirtildiği gibi bu kurallar bankaların aracılık maliyetlerini yükseltmekte, ekonomiyi ve kredi arzını etkilemektedir.

Genel olarak finansal düzenleme (financial regulation) diğer kredi sunanlara ve sermaye (ikincil piyasalara) piyasalarına göre bankaların rekabet edebilirliğinin bir göstergesi olmaktadır. Bankalar borçlular hakkında bilgi edinebilme yeteneğiyle oluşturdukları sağlıklı bir istihbarat yeteneğine sahip olma konusunda tektir. Bankaların sahip oldukları bu istihbarat bilgileri, kredi kaynaklarının etkin bir şekilde dağıtılmasında, kredi politikasının oluşturulmasında ve bankanın genel politikasıyla bu kredi politikalarının uyumlaştırılarak etkin bir şekilde kullanılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bankacılık sisteminin ekonomiye sağladığı katkının iyileştirilmesi yoluyla toplam üretimde önemli pozitif etkiler yaratılmasına imkan tanınmaktadır. Sonuç olarak, öngörüye dayalı politikalar bankacılık sisteminin istikrarı üzerindeki etkilerinin dışında ekonomik istikrar için de son derece önemli etkilere sahiptir.

Bankaların, kredi talep edenlerin kredi riskini değerlendirebilmesi ve denetleyebilmesi açısından teklifi, finansal aracılıkta önemli bir role sahip olduklarını göstermektedir. Son zamanlarda belli dönemlerde görülen kredi kayıpları ve borçluların kalitesinde görülen bozulmalar ve uymak zorunda kalınan daha yüksek sermaye rasyoları yüzünden bankaların kredilerin görelî fiyatını yükseltme yani kredinin maliyetini artırma yoluna gittikleri görülmüştür. Banka kredilerinin belli birtakım özellikleri dolayısıyla ve banka kredilerinin diğer kredi kaynaklarıyla ikame edilmesinin kısa dönemde maliyetli olması ya da mümkün olamaması nedeniyle toplam talebi sarsıcı veya kırılmalıyı arttırıcı önemli bir etki yaratmıştır.

İlke olarak, talep etkileri para politikasına daha fazla yer verilmek suretiyle etkisiz hale getirilebilir. Fakat böyle bir politikada engel ölçme konusundadır, çünkü bankaların kredi kısıtlaması geniş parasal büyüklüklerin gösterge değerini azaltabilir. Kesin alternatif göstergeler haricinde banka kredi arzını karşılamak için sürdürülen gevşek para politikası, yanlış kredi kararlarını teşvik edici veya enflasyonist baskıları tekrar uyandırıcı riskleri yaratacaktır.

2.2.5.1 Merkez Bankası Bilançoları ile Banka Bilançoları Etkileşimi

Merkez bankalarının ekonomide ve finansal sistemde dengesizlikler ortaya çıktığında uyguladıkları para politikalarında fiyat istikrarı hedefinden finansal sistem istikrarına bir geçiş olmasının kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Bu durum, Merkez Bankaları bilançoları ve banka bilançolarındaki etkileşimin uygulanan para politikaları sonucunda şekillenmesi nedeniyle son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha da önemlisi, merkez bankaları bilançoları, banka bilançoları ve firma bilançoları arasında gerçekleşen bir etkileşimin varlığının, finansal istikrarı şekillendirici bir faktör olduğu gayet açıktır.

Bu bağlamda para arzının belirlenmesi için iki temel yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Bunlar “parasal taban modeli” ve “fon akış modeli (flow of funds)” dir. Bu modellerin incelenmesi özellikle bilançoları etkileşim içerisinde olan finansal ve finansal olmayan kurumların uygulanan politikalar paralelinde nasıl etkilendikleri ve sistemi nasıl etkilediklerinin analiz edilebilmesi için önemli olmaktadır.

Parasal taban modelinde, parasal tabanın kaynakları merkez bankasının bankalar ve banka dışı kesimle olan işlemleridir. Bu çerçevede; bütçe açıkları, ödemeler dengesi fazla veya açıkları ve açık piyasa işlemleri sayılabilir. Banka dışı kesim ve bankaların kendi aralarındaki işlemler, örneğin bankalararası piyasadan borçlanmalar, toplam rezerv miktarını değiştirmez. Ancak, bankalar ve banka dışı kesimin işlemlerinin merkez bankasıyla yapılması durumunda rezerv miktarı değişecektir. Örneğin bankaların mevduat talepleri karşısında mevduat faizleri yükselecek ve banka dışı kesimin nakiti mevduata dönüştürmesine veya kamu menkul kıymetlerini satarak mevduata yatırmaya neden olacaktır. Eğer merkez bankası faizleri sabit tutmak isterse, piyasadaki kamu menkul kıymetleri satış taleplerinin tamamını piyasa faizinden karşılamak zorundadır. Aksi takdirde, hazine bonosu ve devlet tahvili fiyatları düşecek ve faizler yükselecektir. Yani merkez bankası faiz haddini belirlerse, parasal tabanı ve mevduat düzeyini kontrol edemez (Günel, 1999, s.133).

Parasal taban yaklaşımına göre, para arzının kontrolü yetkililerin para tabanını tam olarak kontrol edebilmelerine ve bankalar ile banka dışı kesimin

davranışını önceden kestirebilmelerine bağlıdır. Para tabanı emisyon, bankaların zorunlu karşılıkları ve serbest mevduattan oluşmaktadır. Bu durumda para arzı, banka dışı özel sektörün elindeki nakit para ve bankacılık sistemindeki mevduatlardan oluşur.

Kamu açıkları ile parasal taban arasındaki ilişkiyi inceleyebilmek için “fon akışı modeli” ne bakmak makro ekonomik anlamda etkilerin incelenebilmesi açısından önemlidir. Parasal aktarımların para arzı üzerindeki etkisini inceleyen fon akışı modeline kredi büyüklükleri yaklaşımı da denir. Bu modelle ilgili olarak Cuthbertson’un (1989) yaklaşımı esas alınacaktır. Diğer yandan Türkiye üzerine ampirik bir çalışma yapan ve fon akış modelini esas alan Fry’ın (1978) yaklaşımı da dikkate alınacaktır. Aslında her iki yaklaşımda da para arzındaki değişiklikler dış varlıklardaki ve iç kredilerdeki genişlemeye bağlıdır. Yani para arzındaki genişleme, kamu kesimi borçlanma gereğinin finansmanı ile yakından ilişkilidir.

Cuthbertson’a (1989) göre fon akışı yaklaşımında, ticari bankaların bilançoları, bütçe açığının finansmanı ve para arzının tanımı yer almaktadır. Bu yaklaşımda kaynaklar değil, krediler ön plana çıkmakta ve para arzı buna göre belirlenmektedir. Bankaların bilançolarında, mevduat yükümlülüklerine karşılık banka dışı kesime ve kamu kesimine verdikleri kredilerden oluşan varlıklar mevcuttur.

Kamu kesimi borçlanma gereği, banka dışı kesime borçlarının satışı ve dışardan sağlanan dövizlerin satışı ile finanse edilir. Bu durumda, bankacılık sektörü kamunun finansman ihtiyacında artık (residual) kaynaktır. Kamunun net harcamaları başlangıçta bankaların bilançolarında bir artışa neden olur ve bunlar daha sonra bankalar tarafından yüksek getirili kamu menkul kıymetlerine dönüştürülür (Günel, 1999).

Dolayısıyla para arzı, mali gelişmeler, banka dışı kesime kamu menkul kıymetleri satışı, döviz piyasası işlemleri ve merkez bankasının faiz hadleri aracılığıyla bankaların özel sektöre verdiği kredileri kontrolünden etkilenmektedir (Cuthbertson, 1989). Fry’ın (1978) Türkiye’deki para arzı sürecini ele alan çalışmasında para arzındaki değişikliklerin, net dış varlıklar, özel sektöre açılan yurtiçi krediler ve net diğer kalemlerdeki değişimlere eşittir.

Özellikle dalgalı kur rejimlerinde parasal otoritelerin ellerindeki en önemli kontrol aracı kısa vadeli faiz oranlarıdır. Kısa vadeli faiz oranları bankaların kredi oranlarını, kredi taleplerini dolayısıyla da mevduatları ve para arzını etkilemektedir. İşte bu noktada kredi arzı, kredi talebi ve para otoritesi cephesindekilerin bilançolarının etkileşimi karşımıza çıkmaktadır.

Bankaların rezerv ihtiyaçlarını, toptan mevduat faiz oranlarını artırmak suretiyle rezerv talep etmek yerine, rezerv dışı varlıklarını ayarlayarak karşıladıkları varsayılırsa, bu durum şöyle açıklanabilir. Eğer merkez bankaları para arzını azaltmak istiyorlarsa, kısa vadeli varlıkları, örneğin hazine bonolarını, banka dışı kesime satarak mevduatları ve bankaların merkez bankası nezdindeki mevduatlarını azaltırlar. Dolayısıyla, faiz oranı yükselir. Bankaların nakit bulmak için kısa vadeli varlıklarını banka dışı kesime sattığında, varlıkların fiyatları düşer sonuç olarak da kısa vadeli faiz oranları daha fazla yükselir. Eğer bankalar yeterli düzeyde nakit sağlayamazlarsa, merkez bankası kaynaklarından bir cezai faiz ödeyerek reeskont penceresinden borçlanmak zorunda kalırlar. Sonuçta, bankaların verdikleri kredilerin faizlerini yükseltir ve kredi talebinin yanısıra para arzının da daralmasına neden olur (Jackson, 1990 ve Cuthbertson, 1989, s.113-141).

Fon akışı yaklaşımı bir portföy analizi içermektedir ve “yeni bankacılık görüşü” ile paralellik arz etmektedir. Buradaki etki mekanizması kredi talebindeki değişikliklerle kendini göstermektedir. Bu yaklaşıma, “kredi piyasası yaklaşımı” denilmesinin nedeni budur. Bu yaklaşımda para arzındaki değişimler ya iç kredilerdeki ya da döviz rezervlerindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Fon akış modelinde parasal tabanın yanı sıra, bankaların tuttuğu kamu borcu ve bankaların banka dışı kesime verdiği kredilerin de önemli bir yeri vardır. Para otoritesinin para arzını kontrol etmesi için bu ilişkileri dikkate alması gerekmektedir (Cuthbertson, 1989).

Birçok finansal aracı kuruluş ve çok çeşitli finansal varlıkların olduğu ekonomilerde, paranın tanımı, para yaratma mekanizması ve merkez bankalarının para arzını kontrol yeteneği gibi konular son derece önemli olmaktadır. Para arzı ve nominal gelir arasındaki ilişki, finansal piyasalardaki hızlı değişimler ve finansal yenilikler de göz önüne alındığında, parasal

otoritelerin nominal geliri, para arzını kontrol ederek mi, yoksa finansal varlıkların miktarını, faiz haddi ve döviz kurunu belirleyerek mi kontrol altında tutmaları gerektiği sorunu ortaya çıkmaktadır (Papademos ve Modigliani, 1990, s.400).

Sonuçta para arzını oluşturan unsurlar, aslında merkez bankası ve bankacılık sistemi bilançolarının birleştirilmesi ile oluşturulan konsolide bilançodan elde edilmektedir. Genel olarak merkez bankaları bilançosunun basitleştirilmiş halinin aktif ve pasif tarafları parasal tabana (B) eşittir.

$$B = NFA + NDC = CI + RR + FR$$

Burada, NFA net dış varlıklar, NDC net iç krediler, CI emisyon, RR zorunlu karşılıklar, FR serbest tevdiat hesaplarını göstermektedir.

TABLO 2.1: MERKEZ BANKALARI BİLANÇOSU

VARLIKLAR	YÜKÜMLÜLÜKLER
KREDİLER	EMİSYON (E)
Kamu(KK _{MB})	BANKA REZERVLERİ (BR)
Özel (ÖK _{MB})	
NET DIŞ VARLIKLAR (NDV _{MB})	

Bankacılık sisteminin bilanço eşitliği ise şöyle gösterilebilir:

$$NFA + VC + RR + FR + NDC = D$$

Burada, VC banka kasalarını, D toplam vadesiz mevduatı ifade etmektedir.

TABLO 2.2: TİCARİ BANKACILIK SİSTEMİ

VARLIKLAR	YÜKÜMLÜLÜKLER
BANKA REZERVLERİ (BR)	TL MEVDUATLAR (TLM)
KREDİLER	YP MEVDUATLAR (DTH)
Kamu (KK _{TBS})	
Özel (ÖK _{TBS})	
NET DIŞ VARLIKLAR(NDV _{TBS})	

Yukarıdaki iki bilançoya birleştirip sadeleştirince mali kesimin konsolide bilançosunu elde edebiliriz ki, bu bilançonun hem aktif hem de pasif tarafı bize dar anlamda para arzını (Ms) verir.

TABLO 2.3: BANKACILIK SİSTEMİ

VARLIKLAR	YÜKÜMLÜLÜKLER
KREDİLER	TL MEVDUATLAR (TLM)
KAMU ($KK_{TBS} + KK_{MB}$)	YP MEVDUATLAR (DTH)
ÖZEL ($\ddot{O}K_{TBS} + \ddot{O}K_{MB}$)	DOLAŞIMDAKİ TL (CC)
NET DIŞ VARLIKLAR($NDV_{TBS} + NDV_{MB}$)	

$$M_s = NFA + NDC = CC + D$$

Bu denklemde CC dolaşımdaki parayı ifade etmektedir. Dar anlamda para arzından hareketle diğer para arzları tanımlanmaktadır.

Merkez bankaları bilançosu, banka bilançoları ve firma bilançoları arasındaki etkileşimi örnekleyelim. Merkez bankasının zorunlu karşılık oranlarını arttırdığını varsayalım. Zorunlu karşılık oranlarının artırılması, bankacılık sisteminin kazanç elde etmek için kullanabileceği kaynak miktarını azaltacağı için kredi hacmini, kredi faiz oranlarını ve dolayısıyla ekonomik faaliyeti etkileyecektir. Zorunlu karşılık oranının artması bankacılık kesiminin maliyetini arttıracaktır. Bu durum, bankacılık sektörünün kredi plasmanlarının ve kredi sunumunun azalmasına neden olacaktır. Firmalar artık daha az kredi kullanabilecekler, ekonomide yatırım hacmi ve toplam üretim de azalacaktır.

Yine teoride Jackson (1990) ve Cutberson (1989)'un belirttiği gibi kısa vadeli faiz oranlarının yükselmesi durumunda, bankalar nakit bulmak için kısa vadeli varlıklarını banka dışı kesime sattığında, varlık fiyatları düşmekte kısa vadeli faiz oranları daha da yükselmektedir. Bankalar yeterli miktarda nakit sağlayamadıkları durumda, merkez bankasından reeskont penceresinden borçlanarak ilave fon maliyeti üstlenmek zorunda kalacaktır. Sonuçta bankalar kredi faizlerini yükseltecektir. Bu durum kredi talebinin de daralması sonucunu doğurarak, para arzının da daralmasına neden olacaktır.

Sonuç olarak, daha önce belirtilen kredi daralmasının nedenlerine ilişkin faktörlerden herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda, mali sistem içerisindeki aktörlerin bilançoları bundan etkilenmekte ve para politikası uygulamaları buna göre şekillenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SİSTEMİ VE KREDİ DARALMASI

Çalışmamızın bu bölümünde, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin kredi arz ve talep cephesinden incelenmesi amaçlanmaktadır. Olaya tek cepheden bakılması konunun her yönüyle ve bir bütün olarak değerlendirilmesini engelleyeceğinden seçilmiş bazı istatistiksel veriler ve grafikler kullanarak bu dönemdeki gelişmeleri bir bütün olarak ortaya koymaya çalışacağız. Kriz esnasında kredi arz ve talebi nasıl ve niçin aynı anda etkilenmiştir? Bu olumsuz durumun, ekonomik konjonktüre de bağlı olarak aynı zamanda gerçekleşmesi etkileşimin birbirine bağlılığını ve yayılma etkisini ortaya koymaktadır. Ekonomide birtakım olayların zincirleme olarak birbirini takip ettiği daha önce de vurgulanmıştı. Burada esas olarak ortaya konulmak istenen nokta kriz esnasında kredi talebi olmamasından dolayı mı, yoksa bankaların kredi arzını sınırlamaları nedeniyle mi bir kredi daralmasının yaşandığını tespit etmektir. Dolayısıyla bu bölümde öncelikle kredi arzı daha sonra da kredi talebi cephesine bakılıp birtakım sonuçlar ortaya konulacaktır.

3.1. Türk Bankacılık Sisteminin Kredi Politikaları ile Kredilerin Yapısının Değerlendirilmesi³³

Türk bankacılık sistemi hemen hemen tüm ülkelerde gözlendiği gibi oligopolistik³⁴ bir yapıdadır. Oligopolcü piyasa içerisinde firmalar çok sayıda küçük alıcılara satış gerçekleştirmektedir. Sistemde çok sayıda banka

³³ Bu bölümün hazırlanmasında BDDK , TBB ve TCMB istatistikî verileri ve raporlarından yararlanılmıştır.

³⁴ Oligopol piyasalarında nispeten az firma vardır. Bu firmalar fiyatı veri almayacak kadar yeterli güce sahiptir. Ancak piyasa talep eğrisini kendi talep eğrisi olarak görmeyecek kadar da rakiplerine bağımlıdır. Bu durumda piyasaya giriş, ne çok kolay ne de imkansızdır. Birçok endüstride üçle oniki arasında az sayıda firma endüstriye hakimdir ve yeni gelenler piyasada çok zor yer bulurlar (Parasız, 1998).

bulunmasına karşın az sayıda banka, mevduat ve kredi pazarlarında önemli paya sahip bulunmaktadır.

Türkiye’de fon akımlarının önemli bir bölümü bankacılık kesimi üzerinden yapılmaktadır. Son yıllarda banka dışı mali kuruluşların sayı ve büyüklüğü artma eğiliminde olmakla birlikte, bankacılık sektörü toplam mali sektör aktifleri içinde %75 civarında paya sahip bulunmaktadır. Banka dışı diğer mali kuruluşların önemli bir kısmının bankaların işbirlikleri olduğu dikkate alındığında mali sektörde bankaların ağırlığının daha da yüksek olduğu görülmektedir.

Türk mali sistemi 1980 yılından başlayarak uygulamaya konulan liberal politikalar sonucunda önemli ölçüde yapısal değişikliğe uğramış, dinamizm kazanmıştır. Selektif kredi politikalarının kaldırılması, mevduat ve kredi faizlerine serbesti tanınması ve liberal kambiyo düzenlemelerin etkisiyle, banka sayısı, istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir genişleme süreci yaşamıştır. Bu kapsamda 1980 yılında 43 olan banka sayısı 1990 yılında 64’e, 1999 yılında ise en yüksek değeri olan 81’e yükselmiştir.

TABLO 3.1: TÜRKİYE’DE DÖNEMLER İTİBARIYLA BANKA SAYISI

	1980	1990	1994	1997	1998	1999	2000	2001	2002 (*)
Ticari Bankalar	31	54	55	59	60	62	61	46	41
Kamu	8	7	6	5	4	4	4	3	3
Özel	19	25	29	35	36	31	28	22	21
Yabancı	4	22	20	18	18	19	18	15	15
TMSF	-	-	-	1	2	8	11	6	2
Kalk.ve Yat.Bank.	6	10	12	13	15	19	18	15	14
Kamu	4	3	3	3	3	3	3	3	3
Özel	2	4	6	7	9	13	12	9	8
Yabancı	-	3	3	3	3	3	3	3	3
TOPLAM	37	64	67	72	75	81	79	61	55

Kaynak:BDDK, Türkiye Bankalar Birliği

(*): 11 Kasım 2002 itibarıyla.

Bankacılık sektörü mali aracılık fonksiyonunu; makro ekonomik istikrarsızlık, yüksek kamu açıkları, kamu bankalarının sistemi çarpıtıcı etkileri, risk algılama ve yönetiminin zayıflaması gibi nedenlerle etkin bir şekilde yerine getirememiştir.

1990'lı yıllarda yaşanan yüksek ve değişken enflasyon, büyüme hızındaki dalgalanmalar ve sermaye hareketlerinin kırılğan yapısı geleceğe yönelik belirsizlikleri artırmak suretiyle ekonomik birimlerin kısa vadeli bakış açısıyla hareket etmelerine ve Türk Lirasına olan güveni zayıflatarak para ikamesinin hızlanmasına yol açmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak bankaların kaynaklarının vadesi önemli ölçüde kısalmış ve döviz cinsinden yükümlülüklerin toplam kaynaklar içindeki payı belirgin bir biçimde artmıştır (Tablo 3.2).

TABLO 3.2: BANKACILIK SİSTEMİNİN FİNANSAL BÜYÜKLÜKLERİNDEKİ GELİŞMELER (Milyon Dolar)

	1980	1990	1994	1999	2000	2001	2002(*)
Toplam Aktifler	18,631.0	58,171.0	52,672.0	133,533.0	154,947.0	115,020.0	115,493.0
Toplam Krediler	10,011.0	27,342.0	20,566.0	40,206.0	50,919.0	28,329.0	25,228.0
Menkul Değerler Cüzdanı	1,201.0	5,997.0	5,985.0	22,955.0	17,850.0	11,703.0	11,363.0
Takipteki Alacaklar	-	338.0	368.0	1,640.0	2,173.0	2,973.0	3,189.0
Mevduat (Bankalararası Mevd.Dahil)	9,132.0	32,564.0	33,223.0	89,361.0	101,884.0	80,960.0	74,882.0
TL	14.0	24,864.0	15,574.0	45,019.0	54,953.0	32,623.0	31,010.0
YP	-	7,700.0	17,469.0	44,342.0	46,931.0	48,337.0	43,872.0
Özkaynaklar+Kar	1,028.0	5,903.0	4,495.0	7,839.0	10,719.0	8,250.0	13,209.0

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

(*): 2002 yılına ait veriler BDDK Bankacılık Sektörüne İlişkin Mali Tablolar'dan alınmış olup Eylül 2002'yi kapsamaktadır.

Yüksek kamu kesimi açıklarındaki artış ve bu açıkların yüksek reel faizler ile yurtiçi piyasalardan finansmanı bankaların reel ekonomiye kaynak sağlamaktan uzaklaşarak kamu açıklarını finanse etmeye yönelmelerine yol açmıştır. Yüksek reel faizlerin ortaya çıkardığı arbitraj imkanı bankacılık kesiminin yurtdışından borçlanarak kamu açıklarını finanse etmelerini cazip hale getirmiş, bu durum bankacılık sektörünün döviz açık pozisyonlarının artması ile sonuçlanmıştır. Bu eğilim sonucunda, devlet iç borçlanma senetlerinin mevduat bankalarının toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında %10'dan Haziran 2001'de % 20'ye, Eylül 2001'de %22'ye çıkmıştır. Devlet iç borçlanma senetlerine sağlanan vergi avantajları ile disponibiliteye ilişkin yasal düzenlemeler de bankaların DİBS portföylerindeki artışta etkili olmuştur.

Kamu bankaları görev zararlarının zamanında ödenmemesi, ekonomik etkinliğe ters düşen müdahaleler, asli fonksiyonların dışında verilen görevler sonucunda bu bankaların mali bünyeleri önemli ölçüde bozulmuştur. Kamu bankalarının finansman ihtiyaçlarını kısa vade ve yüksek maliyetle piyasadan karşılamaları bir yandan zararların gittikçe artmasına, diğer yandan da mali sektörde istikrarsızlık unsuru olmalarına yol açmıştır. Bu durum piyasalarda faiz oranlarının yüksek seviyelerde seyretmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, kamu bankaları bankacılık işlevini yerine getiremez hale gelmiş ve bu bankalar Türkiye'deki toplam mevduatın Aralık 2001 yılında %40'ını toplarken, aynı yılda krediler içindeki payları %27 olarak gerçekleşmiştir.

Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında kamu açıklarının finansmanını kolaylaştırmayı gözeten makro ekonomik politikalar bankacılık sektörünün bu riskleri algılamasını ve yönetimini ikinci plana düşürmüştür. Mevduat sigorta sisteminden kaynaklanan ve sistemden çıkışa ilişkin sorunlar ile gözetim ve denetim kurumlarının idari ve mali özerkliğe sahip olmaması da risk yönetimindeki zayıflıklarda etkili olmuştur³⁵.

Bu sürecin bir sonucu olarak Türk Bankacılık Sistemi, özkaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi (kredi yoğunlaşması, grup bankacılığı ve risklerinin yoğunluğu, kredi ve karşılıklar arasındaki uyumsuzluk), piyasa risklerine aşırı duyarlılık ve kırılganlık (vade uyumsuzluğu, açık pozisyon), yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsal yönetim, saydamlık eksikliği gibi yapısal zayıflıklarla karşı karşıya kalmıştır.

³⁵ Türkiye'de bankacılık alanındaki yasal ve kurumsal düzenlemelerin değişen koşullara ve uluslararası standartlardaki gelişmelere uyumu konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu çerçevede, Haziran 1999'da yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu önemli bir dönüm noktasını ifade etmektedir. Bu kanun ile uluslararası uygulamalara paralel olarak bankacılık sektörünün düzenleme, gözetim ve denetimi idarî ve malî özerkliğe sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu'na devredilmiştir. 19 Aralık 1999 tarihli 4491 sayılı yasa ile, bankalarda ilgili olarak kuruluşun tasfiyeye kadar olan süreçte alınması gereken kararların tamamı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulunun yetkisine bırakılmış, BDDK'nın özerk statüsü sağlanmıştır. Bankacılık sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu kamu birimleri Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bünyesinde birleştirilerek Kurum 31 Ağustos 2000 tarihinden itibaren fiilen çalışmaya başlamıştır.

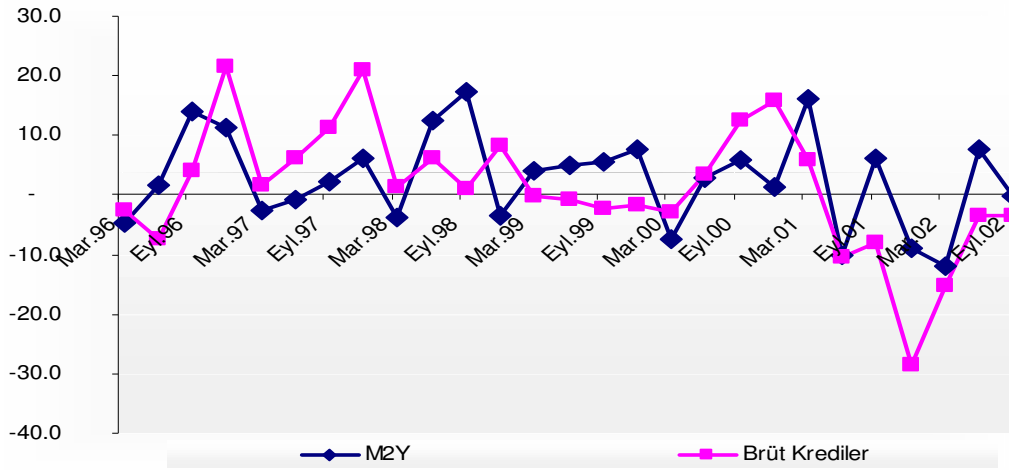
3.1.1. Türkiye'deki Kredi Piyasaları ve Türk Bankacılık Sisteminin Kredi Kullandırımında Tabi Olduğu Sınırlamalar

Tezin ikinci bölümünde, kredi daralmasına ilişkin literatür incelenmişti. Pazarbaşıoğlu (1997) kredi daralmasını bankaların kredi verme istekliliğindeki bir düşüş olarak değerlendirmektedir. Woo (1999) ise, banka sermayelerindeki düşmeye bağlı olarak kredi arz eğrisinin sola doğru kaymasıyla kredi arzının düştüğünü ifade etmiştir. Yine Syron (1991), kredi daralmasını sermaye daralması olarak tanımlamıştır. Ghosh ve Ghosh (1999), kredi daralmasının kredi arz ve talep dengesinde oluşan kredi faiz oranından sapılması durumunda ortaya çıktığını belirtmiştir. O halde Türkiye'de bir kredi daralması yaşanmış mıdır? Kredi daralmasının söz konusu olup olmadığı ekonomik, finansal ve makro göstergeler incelenerek açıklanmaya çalışılacaktır.

Kredi gelişiminin makro ekonomik koşullara bağlı olarak şekillendiği söylenebilir. Dolayısıyla ekonomik ortamdaki dalgalanmalar ve kredilerdeki dalgalanmalar arasında nasıl bir ilişkinin olduğunun ortaya konulması bu çerçevede son derece önemlidir. Üretim ve krediler arasındaki ilişkinin önemine dair yapılan ampirik çalışmalarda merkez bankalarının hedeflerinin belirlenmesinde, bu ilişkinin önemli olduğu ortaya çıkmıştır. Hatta Friedman (1993), kredi hacmi ve GSYİH arasındaki ilişkinin nominal GSYİH ve para arasındaki ilişkiden daha anlamlı olduğunu ifade etmiştir. Dornbusch ve Fischer (1994)'e göre Federal Reserve'in ara hedeflerinin belirlenmesinde belirtilen değişkenlerden birisi olarak krediler gösterilmiştir. Bu ilişkinin bu derecede önemli olduğunu belirttikten sonra, ekonomik büyüme veya küçülme ve kredilerdeki düşme veya büyüme arasındaki ilişkiyi belirtelim. Aynı şekilde, krediler, para arzı (M2Y) ve reel GSYİH arasındaki ilişkiyi Türkiye açısından ele alalım (Grafik 3.1).

Daha önce tezin Merkez bankası bilançoları ve banka bilançoları etkileşimi başlıklı kısımda parasal büyüklükler, merkez bankası politika uygulamaları ve banka bilançoları arasındaki etkileşimden bahsedilmişti. Dolayısıyla uygulanan para politikaları ve kredi kanalının işlemesi noktasında önemli bir ekonomik akım mekanizması oluşmaktadır. Para arzının kontrolü, parasal otoritenin para tabanını tam olarak kontrol edebilmesine ve bankalar

ile banka dışı kesimin davranışını önceden kestirebilmesine bağlıdır. Cuthbertson (1989)'un fon akışı yaklaşımında belirttiği gibi, para arzındaki değişimler ya iç kredilerdeki ya da döviz rezervlerindeki değişimlerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bu yaklaşımda para tabanının yanısıra, bankaların tuttuğu kamu borcu ve bankaların banka dışı kesime verdiği krediler de son derece önemlidir. Para otoritesinin para arzını kontrol etmesi için bu ilişkileri dikkate alması gerekmektedir.

Grafik 3.1: Reel Krediler ve M2Y (Yüzde Değişme)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr> , <http://www.tcmb.gov.tr>

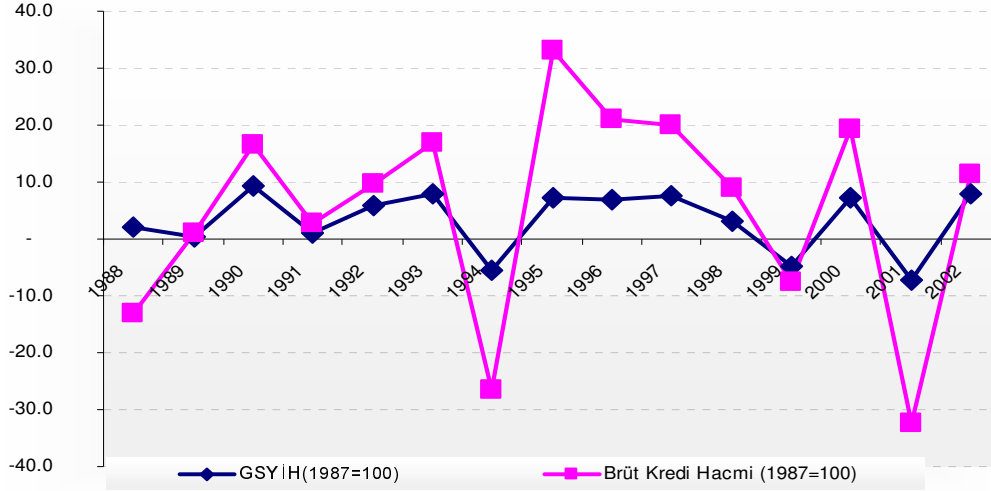
Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir. Brüt Kredi rakamları kredi ve tahsili gecikmiş alacaklar toplamından oluşmaktadır.

Grafik 3.1'den de görüldüğü gibi reel M2Y ve kredi hacmi gelişimi paralel seyir göstermektedir. Döviz tevdiat hesaplarını da içeren M2Y bankacılık sektörünün elde ettiği kaynakların bir bölümünü göstermektedir. Özellikle 2001 yılının birinci ve ikinci çeyreğinde hem reel M2Y hem de reel kredilerdeki düşüş bu teoriyi destekler konumdadır.

Şubat 2001 krizinin ardından likit kalmak isteyen bankalar, kredi hacmini daraltmışlardır. Zaten reel kredi faiz oranlarının yüksek olması kredi maliyetlerinin artmasına neden olmuş bu dönemde bankacılık sistemi daha az maliyetli fakat daha yüksek getirili hazine bonoları ve devlet tahviline yönelmiştir.

Türkiye'nin 1988-2002 dönemi arasındaki reel kredi hacmi ve gayri safi yurt içi hasıladaki genel eğilime bakarak krediler ve büyüme arasındaki

ilişkiyi görebiliriz. Bankaların artan kredi verme potansiyeli beraberinde ters seçim veya asimetrik bilgi problemini ortaya çıkaracaktır. Ancak kredi kanalının etkin işlemesi sonucu kredi genişlemesi yaşanmakta dolayısıyla toplam üretim artmakta ve ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

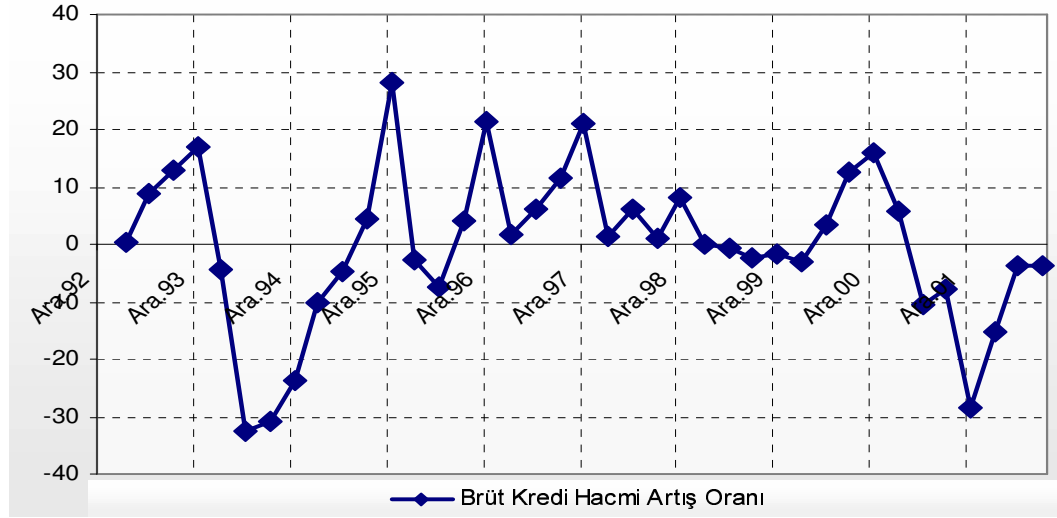
Grafik 3.2: Reel Kredi Hacmi ve GSYİH (Yüzde Değişme)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>, <http://www.die.gov.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Grafik 3.2'den de görüldüğü gibi özellikle krizlerin yaşandığı ve ekonomik büyüme veya küçülmenin yaşandığı dönemlerde kredi hacmindeki değişimin de GSYİH'daki değişimle paralel yönde hareket etmesi GSYİH ve krediler arasındaki ilişkinin kuvvetli olduğunun bir göstergesidir.

Sonuç olarak toplam üretim hacminin genişleyerek büyümeye katkı sağlaması için fon arz edenler ve fon talep edenler arasındaki fon akımının sağlanması, verimli alanlara aktarılması, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyecektir.

Grafik 3.3: Kredi Hacmi Reel Artış Oranı (Yüzde Değişim)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Özellikle Ağustos 1999'da talep ve üretim potansiyelinin en yoğun olduğu Marmara Bölgesi'nde yaşanan doğal afet nedeniyle, Grafik 3.3'den de görüldüğü gibi Eylül 1999 ve Haziran 2000 döneminde kredi hacminde de bir durağanlığın olduğu izlenmektedir. Aralık 1999'da Hükümet sürdürülmesi olanaksız görünen iç borcun daha da artmasını durdurmak ve enflasyonu aşağıya çekmek amacıyla, IMF ve Dünya Bankası destekli ve döviz çıpası içeren "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonu Düşürme Programını"³⁶ başlatmıştı. Bu tarihi takip eden dokuz ay boyunca kamu oyunun güvenini de kazanan bu programın uygulanmasında herhangi bir problem yokmuş gibi görünmekteydi. Zaten Grafik 3.3'den de görüldüğü gibi, 2000 yılının ikinci çeyreğinde kredi hacminde görülen genişleme tamamen uygulanan program çerçevesindeki iyimserlik havasından kaynaklanmaktadır. Söz konusu programda; enflasyonist beklentileri kontrol altında tutmak için kur, güven veren bir çıpa olarak kullanılmış ve neticede faiz oranları birden bire hızlı bir düşüş göstermiştir. Döviz kurunun önceden açıklanmasına bağlı olarak

³⁶ 1999 yılının Aralık ayında uygulamaya konulan, döviz kuruna dayalı olan "Döviz Kuruna Dayalı Enflasyonu Düşürme Programının" orta vadeli amaçları; üç yıllık bir sürenin sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmek, reel faiz oranlarını makul bir düzeye düşürmek, ekonomideki kaynakların daha etkin olarak kullanımını sağlamak ve ekonominin büyüme potansiyelini artırmak olarak belirlenmiştir. Programda, sıkı maliye politikası ile faiz dışı fazlanın artırılması, yapısal reformlar ve özelleştirmenin hızlandırılması, enflasyon hedefi ile uyumlu gelirler politikası ve kur sepeti artış oranının enflasyon hedefine bağlı olarak önceden belirlenmesi, temel dayanak noktaları olmuştur.

bankaların bir bölümünün; yükümlülüklerini döviz cinsinden, kullandırılmalarını ise Türk lirası cinsinden yapması ve böylece bankacılık sektörünün açık pozisyonunu arttırarak paçalda fonlama maliyetlerini aşağıya çekmeleri ve faiz dışı denge ve özelleştirmeye ilişkin olumlu beklentiler 2000 yılında faiz oranlarının hızlı bir şekilde düşmesine neden olmuştur. Fakat, bu iyimserlik Kasım 2000³⁷'de yaşanan krizle birlikte kötüye gitmiş, kredi hacminde görülen düşüş de bu kötüye gidişi desteklemiştir. Kriz dönemlerinde (Nisan 1994, Kasım 2000 ve Şubat 2001) kredi hacminde keskin düşüşler yaşanmıştır. Kredi hacmi, kredi arz ve talebindeki daralmanın etkisiyle reel olarak %17.3 daralmıştır. Aktif kalitesi ciddi şekilde bozulan bankalar açısından kredi kullandırılabilir verimli firmaların azalmış ve ekonomideki daralma ile kredi maliyetlerindeki artışa bağlı olarak kredi talebinde gerilemeler olmuştur. Bu dönemde likit kalmayı tercih eden bankaların, kredilerin geri dönmesinde karşılaştıkları güçlükler neticesinde kullanılabilir fonlarında görülen azalma risklerin realize olması ile üstlendikleri zararlar da yükselmiştir. Bankaların yurtiçi ve yurt dışı kaynak yaratma imkanlarının daralması da kaynak bulma maliyetlerini arttırmıştır. Kredi arzındaki daralma, kredi talep cephesini olumsuz etkileyerek kredi geri dönüşlerinde güçlükler yaşanmasına neden olmuştur. Kredi gelişiminin makro ekonomik koşullara bağlı olarak şekillendiği söylenebilir.

Özellikle krizlerde görülen sert düşüşlerin nedenlerini genel olarak şöyle sıralayabiliriz: 1990'lı yıllardan bu yana kamu finansman ihtiyacındaki artışın iç borçlanma yoluyla finanse edilmeye çalışılması, bankacılık sektörünün bilanço yapısını da değiştirmiş ve kısa vadeli mevduatla fonlanan uzun vadeli kredilerin yanısıra, devlet iç borçlanma senetleri de bankaların plasman alternatifleri arasında önemli bir yer tutmaya başlamıştır. 2000

³⁷ Döviz kuruna dayalı istikrar programının yürürlüğe konmasından sonra büyük miktarda sermaye girişi yaşanmıştır. Bu girişlerin büyük bölümü bankaların ve özel sektörün dışarıdan aldığı borçlardan oluşmakta iken, doğrudan yabancı yatırımların katkısı sınırlı olmuştur. Bu gelişmeler, üzerinde çok tartışılan ve çipalı döviz kurunun dövizle borçlanmak isteyenlere üstü kapalı bir şekilde garanti vereceğini öne süren moral zarar sorunun da belli ölçüde destekliyordu. Yetkililer çıpayı sürdürmek için genellikle bunun değişmesi ihtimali olmadığı konusunda ısrar etmektedirler. Bu şekilde hükümet, özel sektöre döviz kuru değişiklikleriyle ilgili bir garanti vermektedir. Bu durumda sermaye girişi olmakta, ancak ekonomi dıştan gelen şoklara karşı daha savunmasız hale gelmektedir. Sermaye girişlerinde meydana gelen artış, bankaların elindeki borç verilebilir fon miktarını artırarak bankaların borç verme dalgası yaratmasına neden olmaktadır. Kredi artışları, en az üç nedenden ötürü bankaların varlık kalitesindeki düşüşe katkıda bulunarak mali açıdan zayıflığa neden olmaktadır. Birincisi bankaların borç verme kapasiteleri sınırlıdır, ikincisi düzenleme kuruluşlarının denetleme kapasiteleri ve kaynakları sınırlıdır, üçüncüsü beklenen getirileri varyanslarına oranla yüksek olan "iyi" projelerin sayısı azdır. Bankaların istikrara kavuşturulması ve döviz çıpasının korunması birbirine çatışan amaçlar olduğu için zayıf ve yeterince denetlenmeyen bankacılık sektörü, sabit döviz kuru rejimlerinin çökmesine neden olan temel etkenler olmaktadır (Serdengeçti, 2002).

yılında yürürlüğe konulan ekonomik istikrar programı ile gelen olumlu hava neticesinde özellikle tüketici kredilerindeki artışla tetiklenen kredilerdeki canlanma, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleriyle faiz, kredi ve kur riskinin realize olması sonucunda banka bilançoları kötüleşmiştir. Dolayısıyla;

- bazı bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna(TMSF) devri ve bu bankaların kredilerinin gerçek mahiyette Tahsili Gecikmiş Alacak(TGA) olarak sınıflandırılması,
- TMSF'ye devredilen bankalara ait problemlili alacakların bir bölümünün TMSF Tahsilat Dairesine devredilmesi,
- yeniden sermayelendirme kapsamındaki bankalara yapılan üçlü denetimler sonucunda kredilerin daha gerçekçi sınıflandırıldığıının BDDK tarafından açıklanması,
- yeniden yapılandırma programı kapsamında Kamu bankalarının kredi ve TGA'larını gerçekçi bir şekilde sınıflandırmaları,

neticesinde kredilerin payı daha da gerilemiştir.

1997 yılı ilk çeyreğinden itibaren 2000 yılının ikinci çeyreğine kadar kredi hacmi artış oranında ciddi bir durgunluğun yaşandığı Grafik 3.3'den de açıkça görüldüğü ifade edilmişti. 2000 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kredi hacmindeki şişmenin hemen ardından, 2001 yılının ikinci çeyreğinden itibaren kredi hacminde ciddi azalış gözlenmiştir. Buna göre özellikle 2001 yılının birinci üç aylık dönemi itibariyle Türkiye'de kredi çöküşü olduğunu söyleyebiliriz.

Burada önemli olan diğer bir konu da, bankalar bankacılık işlemleri yaparken, düzenlemelere de dikkat etmektedirler. Özellikle kredi kullandırımında gerek Bankalar kanununda, gerek Sermaye Yeterliliği Yönetmeliği'nde³⁸ kısıtlamalar vardır. Yukarıda değinilen finans sektöründe yaşanan olumsuz gelişmeler ve hükümet politikaları paralelinde gerçekleşen tercihlerin yanı sıra, söz konusu düzenlemeler nedeniyle de, kaynak kullanım kapasitesinin artması paralelinde, kredi kullandırımında artış gözlemlenememekte, hatta gerilemeler söz konusu olmaktadır.

³⁸ 31.01.2002 tarih ve 24657 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan "Bankaların Sermaye Yeterliliği'nin ölçülmesine ve değerlendirilmesine ilişkin yönetmelik.

Nitekim, 474 Sayılı Kanun ile değişik 4389 Sayılı Bankalar Kanunu'nun, 11. maddesinde yer alan düzenleme de, genel kredi sınırlarını, yani kredi kullandırımındaki kısıtlamaları ortaya koymaktadır.

“...2.a) Bir banka gerçek veya tüzel bir kişiye doğrudan veya dolaylı olarak öz kaynaklarının yüzde yirmi beşinden fazla kredi veremez, aval ve kefaletlerini kabul edemez. Bir adi ortaklık tarafından kullanılmak üzere verilecek krediler, sorumlulukları oranında ortaklara verilmiş kredi sayılır.

b) Bir gerçek ya da tüzelkişiyeye doğrudan veya dolaylı olarak banka öz kaynaklarının yüzde onundan daha fazla bir oranda verilen krediler ile kabul edilen aval ve kefaletler büyük kredi sayılır ve kabul edilen aval ve kefaletler hariç olmak üzere bunların toplamı öz kaynakların sekiz katını aşamaz.”

Diğer yandan, Türkiye’de 1989’dan bu yana Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) tarafından getirilen esaslar çerçevesinde sermaye yeterliliği oranı kullanılmaktadır. Bankalar Kanunu ve ilgili düzenlemeler kapsamında değiştirilen özkaynak tanımı ile ilişkilendirilen ve komplike tekniklerle hesap edilen piyasa riskini de içeren sermaye yeterliliği rasyosu, içerik açısından BIS’e paralel olup, Avrupa Birliği açısından bakıldığında da geniş kapsamlı ve yeterli olduğu görülmektedir.

Bu çerçevede, sermaye yerliliği standart oranı, 31.01.2002 tarih ve 24657 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan “Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik” te yer alan esaslara göre konsolide ve konsolide olmayan bazda hesaplanmaktadır. Sermaye yeterliliği standart oranının bankalarca konsolide olmayan ve konsolide bazda asgari %8 olarak tutturulması ve idame ettirilmesi şarttır.

Söz konusu Yönetmelikte, kredi riskine esas teşkil edebilecek varlıklar, gayrinakdi krediler ve yükümlülükler sermaye yeterliliği oranının hesaplanmasına çeşitli oranlardaki risk ağırlıklarına göre sınıflandırılarak katılırken, bankanın alım satım amaçlı olarak tuttuğu menkul kıymetler ile borçlanmayı temsil eden menkul değerlerden oluşan finansal araçlar dikkate alınmamaktadır.

Sermaye Yeterliliği Yönetmeliği’nden de görüleceği üzere, kredilerin risk ağırlıklı varlıklar içinde yer alması nedeniyle bankaların kredi

kullandırımında düzenlemeleri de dikkate alarak hareket ettikleri açıktır. Sermaye Yeterliliği Rasyosu'nun hesaplanma şekli aşağıda görüldüğü gibidir³⁹.

$$\text{Sermaye Yeterliliği Standart Oranı}^{40} = \frac{\text{Özkaynaklar}}{\text{Risk Ağırlıklı Varlıklar} + \text{Gayrinakdi Krediler ve Yükümlülükler}} \times 100$$

Yüzde 8 olan sermaye yeterliliği rasyosunu tutturmaları gerekliliği nedeniyle de bankalar, risk ağırlıklı varlıklar içerisinde yer almayan DİBS'lere yönelmiş ve kredi kullandırımını kısıtlamışlardır.

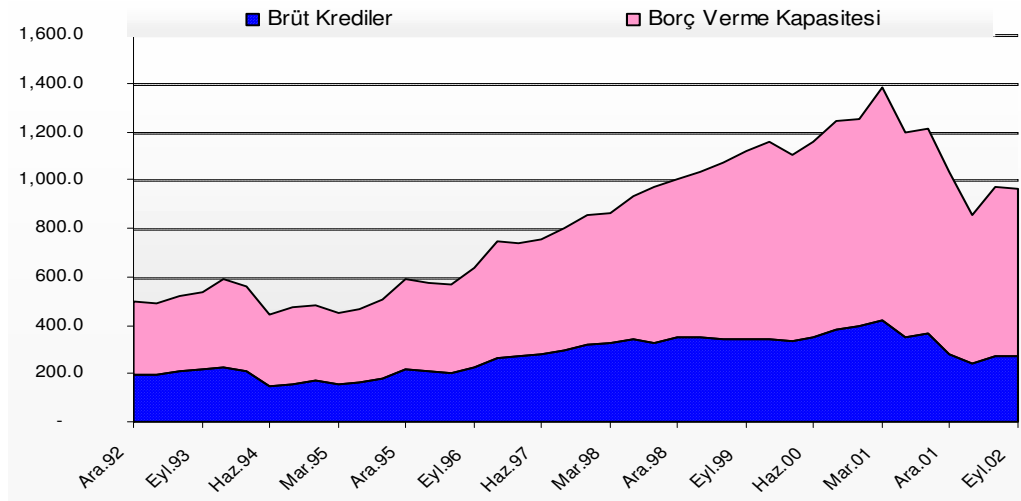
Bununla birlikte, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu tarafından kabul edilen ve 10.02.2001 tarih ve 24314 1.Mükerrer Sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin 4 üncü ve 5 inci maddeleriyle, bankaların piyasa riskine maruz tutarlarını konsolide ve konsolide olmayan esaslara göre hesaplamaları hüküm altına alınmıştır. Söz konusu Yönetmeliğin Geçici 1 inci maddesiyle, konsolide olmayan esasa göre hesaplanan piyasa riskine maruz tutarın 01.01.2002 tarihinden, konsolide esasa göre hesaplanan piyasa riskine maruz tutarın ise 01.07.2002 tarihinden itibaren sermaye yeterliliği standart rasyosuna dahil edilmesi esası getirilmiştir. Yönetmeliğin amacı, sermaye yeterliliği standart rasyosunun hesaplanmasına ilişkin esas ve usulleri belirlemek suretiyle mevcut ve potansiyel riskler nedeniyle oluşacak zarara karşı bankaların yeterli sermaye bulundurmalarını sağlamaktır. Buna göre bankalar kredi riskleri karşılığı tutmakta oldukları sermayenin yanısıra üstlendikleri piyasa riskleri karşılığında sermaye tutmakla yükümlü kılınmıştır.

Diğer taraftan bankaların kullandırabileceği fonlarda görülen daralma, bankacılık sistemindeki yasal düzenlemelerden kaynaklanan kısıtlar ve ekonomik koşullardan hareket edilerek kolayca açıklanabilmektedir. Ancak

³⁹ EK: 1'de "Sermaye Yeterliliği Analiz Formu Risk Ağırlıklı Aktifler, Gayrinakdi Krediler Ve Yükümlülükler" tablosundan risk ağırlıklı aktiflere ilişkin detay kalemler incelenebilmektedir.

⁴⁰ Ek: 2'de konsolide Edilmemiş Mali Tablolar Esas Alınarak Düzenlenen Sermaye Yeterlilik Analiz Formu'ndan sermaye yeterlilik oranının hesaplanma yöntemi daha ayrıntılı olarak incelenmektedir.

literatürde söz konusu daralma, borç verme kapasitesi yaklaşımı kullanılarak da ifade edilmeye çalışılmaktadır. Buradan hareketle, Grafik 3.4 Türkiye'deki reel krediler ve borç verme kapasitesi (bankaların kullandırabileceği fonlar toplamı) verilmektedir⁴¹. Bu çalışmada Catão (1997)'nin Arjantin için yapmış olduğu bir araştırmadan yola çıkarak, Türk bankacılık sistemindeki likidite durumu gösterilmeye çalışılmıştır. Burada özellikle Türkiye gibi sığ piyasalara sahip az gelişmiş ülkelerdeki bankacılık sisteminin borç verme kapasitesine⁴² bağlı olan yurt içi kredilerin son derece önemli olduğu üzerinde durmaktadır.

Grafik 3.4: Reel Krediler ve Borç Verme Kapasitesi (Milyar TL)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: Krediler ve Borç Verme Kapasitesi 1987 yılı TEFE endeksi esas alınarak reelleştirilmiştir. 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Grafik 3.4'e ilişkin genel bir çıkarsama yapılabilir: Eylül 1995'den itibaren bankaların borç verme kapasitesi(bankaların kullandırabileceği fonlar) ile kredi sunumu arasındaki makas açılmaya başlamaktadır. Söz konusu makas Haziran 1998'den itibaren borç verme kapasitesinin artmaya devam etmesine rağmen kredi sunumunda görülmeye başlayan yavaşlamayla birlikte daha da hızla açılmaya devam etmektedir. 1998'de

⁴¹ Catão (1997)'nin Arjantin için yapmış olduğu çalışma örneğinden hareket ederek, Türkiye'de şekillenen borç verme kapasitesi (bankaların kullandırabileceği fonlar toplamı) kabaca hesaplanmaya çalışılmıştır.

⁴² Catão (1997) Bankacılık Sistemi Borç Verme Kapasitesi'ni şöyle tanımlıyor.

Bankacılık Sistemi Borç Verme Kapasitesi= (Toplam Mevduatlar+ Banka Öz sermayesi) – (Nakit Değerler (cash-in-vault) + Yasal Karşılıklar).

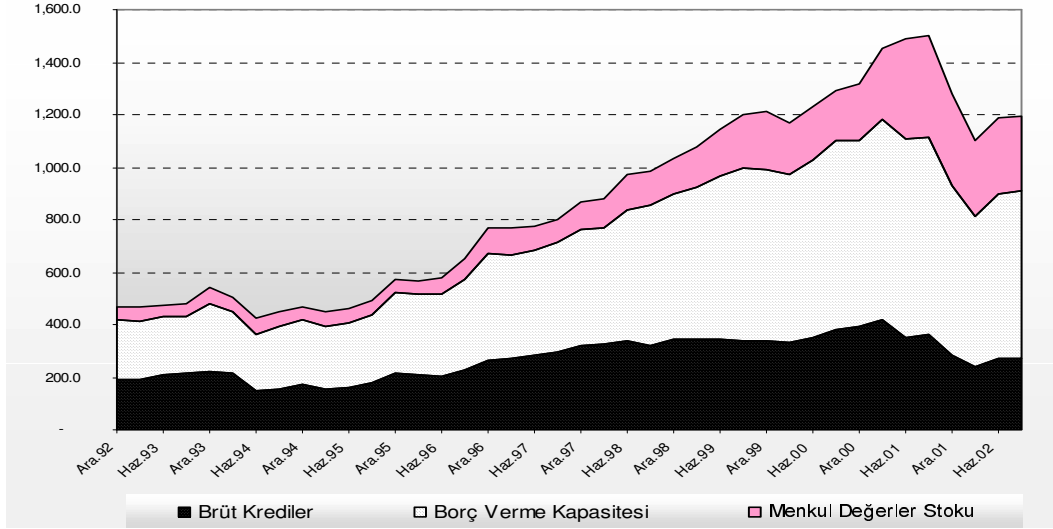
Toplam Mevduatlar içine Mevduat Dışı Kaynaklar(Interbank, TCMB, Yurtiçi Bankalar, Yurtdışı Bankalar ve Diğer) da ilave edilmiştir.

patlak veren 1998 ve 1999 yıllarında bir finansal kriz yaşanmadıysa da, bankacılık sektörü, gerek uluslararası finans piyasasındaki olumsuz gelişmelerin, gerekse yurtiçindeki resesyonun etkilerine maruz kalmıştır.

Özellikle kriz dönemlerinde (1998, 2000 ve 2001) likit kalmak isteyen bankalar, kredi sunumunu da yavaşlatarak, yüksek reel faiz ortamında, portföylerini getirisi daha yüksek hazine bonosu ve devlet tahviline yönlendirmişlerdir. Yaşanan Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonucu, bankaların taşıdıkları riskleri realize olmuştur. Tahsili gecikmiş alacakların krizlerle birlikte ani yükseliş kaydetmesi aktiflerin donuk hale gelmesi ve likidite edilememesi ile, bankalar likidite sıkışıklığı yaşamışlar ve bu aşamadan sonra likit kalmaya yönelip, kredi vermede daha ihtiyatlı davranmaya başlamışlardır. Kredi kullandırımında ihtiyatlı davranılmasının yanı sıra, bankaların yurtiçi ve yurtdışı kaynak bulma imkanlarının zorlaşması nedeniyle kaynak maliyetleri artmış ve söz konusu maliyeti kredi faizlerine yansıtmaları nedeniyle de kredi talebinde de gerileme görülmüştür. Bu durumda, kredilerde hem arz hem de talep yönlü bir daralma söz konusu olmuştur. Diğer yandan, kriz sonrası faiz ve kurların artış göstermesi ile cazip hale gelen, daha risksiz ve daha yüksek getirisi olduğu düşünülen DİBS'lere yönelik ve bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sonucunda kamu ve fon bankalarına nakit ve DİBS olarak kaynak aktarılması, sektör bilançosunda DİBS portföyünün, kredilerin önüne geçmesinde ve önemli paya sahip olmasında etkili olmuştur.

Bankacılık sistemi borç verme kapasitesi, özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizini de kapsayan dönemlerde yüksek olduğu fakat kredi sunumunun azaldığı görülmektedir. Kredilerdeki bu azalışa karşılık olarak özellikle bankacılık sektörünün menkul değerler stoğunda ciddi bir artış trendi vardır. Bu bankacılık sektörünün reel kesime kredi vermek yerine, portföyünü devlet tahvili ve hazine bonosu gibi menkul kıymetlerle ağırlıklandırma gibi bir seçim yapmış olduğunu bize açıkça göstermektedir. Bunu açıkça Grafik 3.5'ten görebiliriz. Özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001'den sonra aşırı yükselen faiz oranları nedeniyle bankaların aktifleri içerisindeki menkul kıymet stokunu arttırdıkları açıkça görülmektedir. Grafikten de görüldüğü gibi

özellikle 2001 döneminde menkul kıymet stokunda görülen ani yükselişin bir nedeni de bu dönemde yeniden yapılandırma programı kapsamında Kamu ve TMSF bankalarına verilen devlet iç borçlanma senetleridir.

Grafik 3.5: Reel Bankacılık Sistemi Brüt Krediler, Borç Verme Kapasitesi ve Menkul Değerler Stoku (Milyar TL)

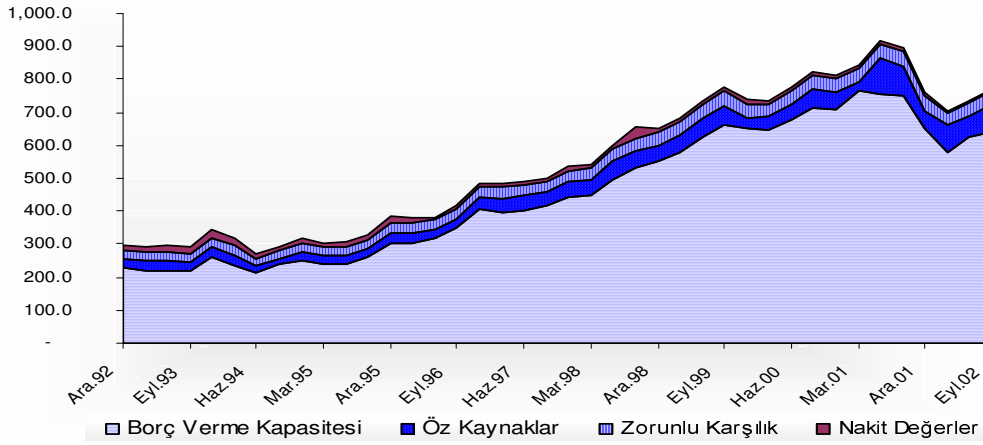
Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Bankaların borç verme kapasitesi (Grafik 3.4 ve Grafik 3.6), ekonomideki kredi arzını belirleyici önemli bir unsur olan borç verme isteğine bağlı olacaktır. Fakat bankaların borç verme isteği sadece borç verme kapasitesi oranına göre değil, faiz oranları ve kredi riskine göre de belirlenecektir. Bunu bankacılık sisteminin yüklenmek zorunda olduğu yükümlülükler takip edecektir.

Türkiye'deki bankacılık sistemindeki borç verme kapasitesi ve yükümlülüklerini Grafik 3.6'da görebiliriz. Bu şekilden bankaların yükümlülüklerinin kredi sunumunu engelleyecek ölçüde olmadığı kolaylıkla söylenebilir. Dolayısıyla buradan da, ekonomik konjonktüre bağlı olarak bankaların özellikle kriz dönemlerinde daha fazla riske maruz kalarak kredi

vermek yerine, yüksek faiz oranlarının cazibesiyle menkul kıymete yönelmeyi tercih ettikleri söylenebilir.

Grafik 3.6: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Borç Verme Kapasitesi, Nakit Değerleri, Öz Kaynakları ve Zorunlu Karşılık Gelişimi (Milyar TL)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Diğer taraftan taşınan risklerin realize olması sonucu oluşan zararların da etkisiyle, özkaynakların hızla erimesi paralelinde, bankaların kullandıkları kredilerle ilgili limitleri de daralmıştır. Kamu, borçlanmasını çoğunlukla bankacılık sektörü üzerinden sürdürmeye devam etmiştir. Krizlerden sonra yüksek faiz ve kurlar, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sonucunda kamu ve fon bankalarına nakit ve devlet iç borçlanma senedi olarak aktarılan kaynaklar nedeniyle kamunun borçlanma ihtiyacı daha da artmıştır. Bankaların daha risksiz ve daha yüksek getirili olmaları nedeniyle plasmanlarını bu yöne kaydırmış olması kamunun borçlanmalarının önemli bir kısmını bankacılık sektörü üzerinden karşılamasına yol açmıştır.

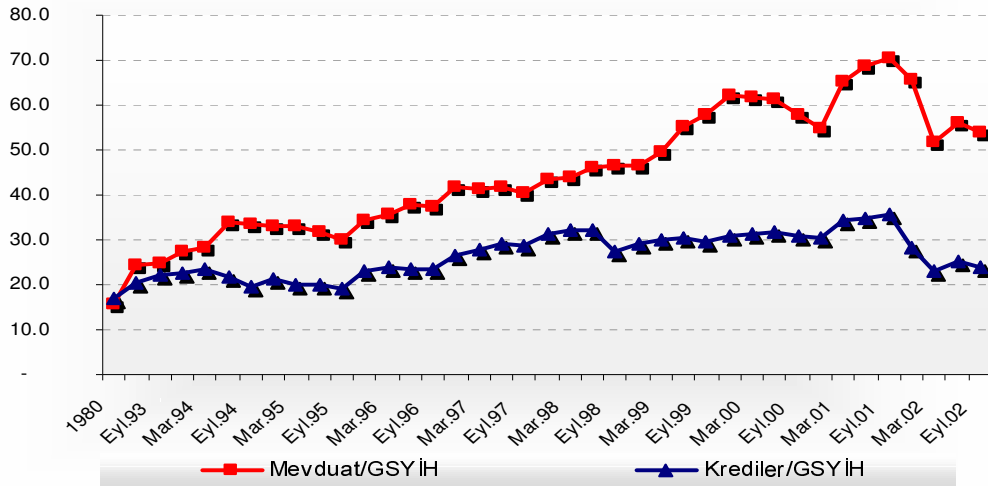
Kredi büyüme oranındaki düşüş literatürde de ifade edildiği üzere bize üç faktörü yansıtmaktadır. İlk olarak sermaye yeterlilik rasyosu artışı⁴³ ve mevduatların çekilmesi (azalan mevduatlar) dolayısıyla bankacılık sistemi borç verme kapasitesi düşebilir. İkinci olarak, ekonomik koşulların zayıflığı

⁴³ Sermaye yeterlilik rasyosu oranının artması ile bankaların tutmak zorunda oldukları sermaye miktarı da artacaktır. Dolayısıyla banka daha fazla sermaye tutarak kredilere ayrılan miktarı azaltacaktır. Önceden daha düşük sermaye yeterlilik rasyosu ile kullanabileceği fon miktarı daha fazla iken, sermaye yeterlilik rasyosundaki bir artış ile kullanılabilir fon miktarı da azaltacaktır.

nedeniyle yükselen faizler, kredi vermeyi daha riskli yapacağı için bankaların kredi verme istekliliği düşebilir. Üçüncü olarak ise, toplam talep zayıflığı çerçevesinde kredilerin düşmesi söz konusu olabilir.

Diğer taraftan kredi daralmasının tespitine yönelik olarak literatürde de belirlenmiş bazı rasyolara bakmak anlamlı olacaktır. Grafik 3.7'de görüldüğü gibi, mevduatın GSYİH'ya oranı, uygulanan pozitif reel faiz politikasının da etkisiyle 80'li yıllar boyunca artış kaydetmiştir. Ancak 80'li yılların sonu ve 90'lı yılların başlarından itibaren bankaların kaynak yapısı içinde mevduatın payı azalmaya başlamıştır. Uzun yıllar boyunca yaşanan yüksek faiz, kronik enflasyon kısır döngüsü ile makroekonomik dengeler bozulurken, özellikle 1990'lı yıllarda benimsenen finansal serbestleşme sonrası, istikrarsız büyüme sürecine girilmiştir.

1990'lı yıllarda yüksek kamu borçlanma ihtiyacının gittikçe artan bir şekilde iç borçlanma ile finanse edilmesi, kısır yurt içi sermaye piyasaları üzerinde baskı yaratarak risk priminin yükselmesine neden olmuştur. Yürütülen yurt içi kaynaklı borçlanma ve yönetilen kur politikası sonucu, bankalar yüksek kar sağlayan devlet iç borçlanma senetlerine ve açık pozisyona yönelmiş, klasik bankacılık faaliyetlerinden uzaklaşmışlardır. Bu durum 1994 krizinden sonra değişmiş, 1994 yılından itibaren Mevduat/GSYİH oranı tekrar artış trendi içine girmiştir. Öte yandan 2000 yılına gelindiğinde Mevduat/GSYİH oranı 1980 yılına göre yaklaşık dört kat artmış iken, Krediler/GSYİH oranı ancak iki kat artabilmiştir.

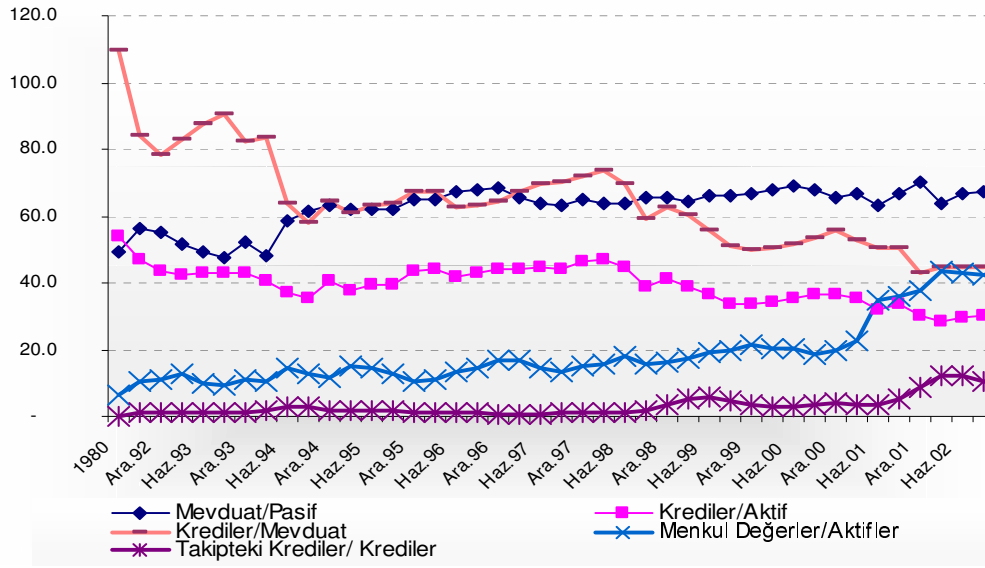

Grafik 3.7. Mevduat ve Kredilerin(Net) GSYİH İçindeki Payı (Yüzde)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Buradan hareketle bankacılık sistemindeki belli rasyolara genel olarak Grafik 3.7 ve Grafik 3.8'de bakarak kredi daralmasına yönelik tespitler yapılmaya çalışılacaktır. Ekonomideki tasarrufların yatırımlara dönüşme performansı açısından bir gösterge olarak kabul edilen Krediler/Mevduat oranına bakıldığında, yıllar içinde dalgalı bir seyir gösterdiği ve 1980'li yılların başlarına göre düşüş kaydettiği gözlenmektedir. Bu durum sistem genelinde toplanan mevduatın gittikçe daha az oranda krediye dönüştüğünü göstermektedir. Diğer yandan diğer konularda da sürekli değiştiğimiz gibi büyümenin negatif olarak gerçekleştiği 1994, 1999 ve 2001 yıllarında Krediler/Mevduat oranının sert düşüşler gösterdiği görülmektedir.

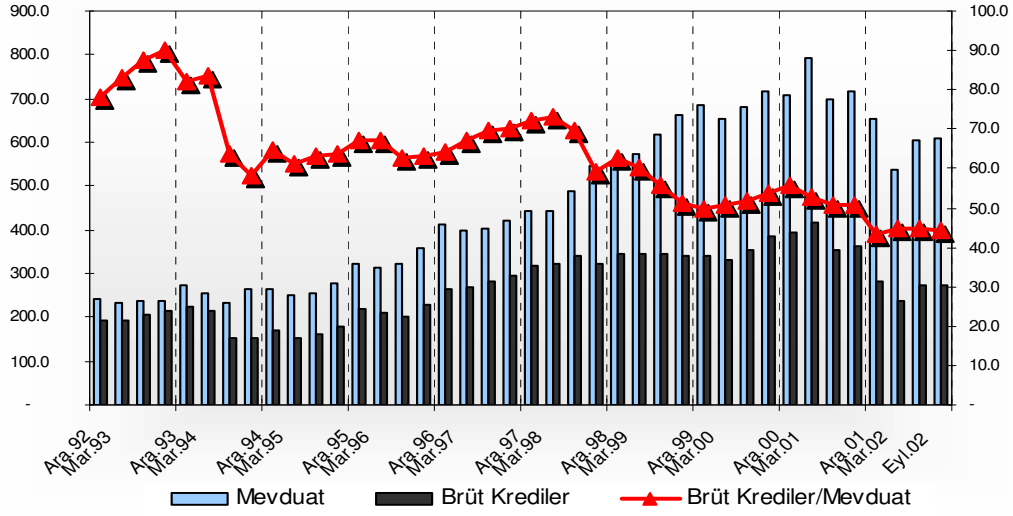
Grafik 3.8: Mevduat, Krediler ve Menkul Kıymet Stokundaki Gelişmeler (1980-2001, Yüzde)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibarıyla.

Krizlerin yaşandığı ve belirsizliğin arttığı bu dönemlerde bankalar, kredi ve faiz riskinden korunmak amacıyla likit kalma yolunu seçmektedir. Peki durum böyle olduğunda menkul değerler stoğundaki gelişme ne yöndedir? Menkul değerler stoğu/ Aktif oranının oldukça yükseldiği görülmektedir. Özellikle kriz dönemlerindeki aşırı yüksek reel faizler nedeniyle bankalar hazine bonusu ve devlet tahvillerine yönelmektedir. Grafikten de görüldüğü gibi Aralık 1992-2001 döneminde Krediler/Mevduat oranı sürekli düşüş trendindeyken, Menkul kıymetler stoğu/Aktifler artış trendindedir. Bunda yüksek reel faiz oranlarının etkisi göz ardı edilemez. Bankaların kredi verme yönündeki isteksizlikleri mevduatın krediye dönüşüm oranını azaltırken, menkul kıymet stokunun aktifler içindeki ağırlığını da arttırmıştır.

Bu rasyolardan bazıları, özellikle kredi daralması konusuna daha fazla açıklık kazandıracağından, ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Buna paralel olarak tasarrufların yatırıma dönüşme performansı açısından bir gösterge olarak kabul edilen Krediler/Mevduat oranına bakıldığında, söz konusu oranın yıllar içinde dalgalı bir seyir izlediği Grafik 3.9'dan da görülmektedir.

Grafik 3.9: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Kredi Hacmi ve Mevduatın Dönemsel Gelişimi (Milyar TL)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Aynı şekilde krediler ve mevduattaki gelişmeler ve mevduatın kredilere dönüşümü sürekli düşmektedir. 2001 yılında grupların krediler ve mevduat içindeki paylarında da belirgin bir değişim gözlenmiştir. Aralık 2000-2001 döneminde özellikle kamu ve TMSF bankalarından özel bankalar grubuna önemli oranda bir mevduat geçişi söz konusudur. Benzer eğilim grupların krediler içindeki payında da gözlenmektedir.

Tablo 3.3'den de görüldüğü gibi grup bazında Krediler/ Mevduat (sektördeki mevduat toplamı içerisindeki grup kredilerinin payı) oranındaki düşüşün nedenleri daha önceki kısımlarda da bahsedildiği gibi yapılan kredi düzeltmeleri ve krediye plase edilen miktarın gittikçe azalmasından kaynaklanmıştır.

TABLO 3.3: GRUP BAZINDA KREDİ/MEVDUAT GELİŞİMİ(Yüzde)

Kredi/ Mevduat (Yüzde)	Ara.92	Ara.95	Ara.99	Ara.00	Ara.01	Eyl.02
Kamu Bankaları	33.4	26.5	13.9	15.2	10.5	9.3
Özel Bankalar	33.9	31.9	25.7	28.9	25.2	26.8
TMSF Bankaları	-	-	4.1	5.5	1.3	2.6
Yabancı Bankalar	2.4	1.3	1.3	1.4	1.2	1.5
Kalkınma ve Yat. Bankaları	8.6	7.6	4.8	4.7	4.9	4.2
SEKTÖR TOPLAMI	78.3	67.3	49.8	55.7	43.1	44.4

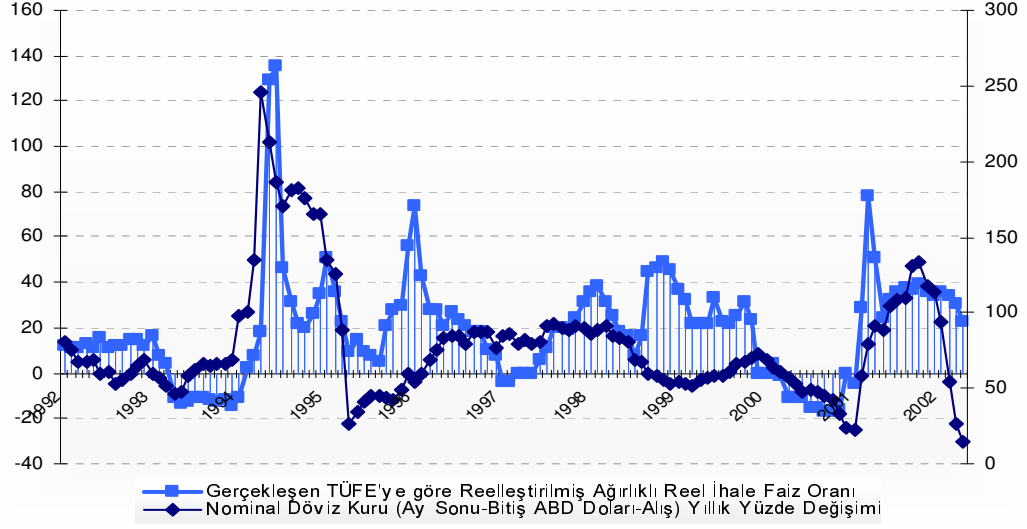
Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Aralık 2001 yılında Kredi/Mevduat oranı kamu bankalarında % 15.2, özel bankalarda % 28.9 olarak gerçekleşmiştir. Aralık 2002'de aynı oran kamu bankalarında %10.5, özel bankalarda %25.2 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yıl sonunda % 50 olan mevduat bankalarının kredi/mevduat oranı, 2001 yılı Aralık ayında % 41'e düşmüştür. Tablodan da görüldüğü gibi kamu bankalarının kredi/mevduat oranında belirgin bir azalış görülmektedir. Bu gelişmede, kredilerin bir bölümünün takipteki alacaklar kalemine geçmesi etkili olmuştur⁴⁴.

Diğer taraftan, krizlerin yaşandığı dönemlerde bankaların kredi açmalarının daha riskli olması ve kredilerden daha cazip yüksek reel faiz oranları bankaları devlet tahvili ve hazine bonolarına yöneltmektedir. O halde menkul kıymet stokundaki gelişmeler gerçekten de bu görüşle paralel midir?

Bu soruya cevap verebilmek için öncelikle gerçekleşen TÜFE'ye göre ağırlıklı reel ihale faiz oranının seyrine bakılması faydalı olacaktır. Reel faiz oranlarının özellikle kriz dönemlerinde yüksek seyrettiği Grafik 3.10'dan da açıkça görülmektedir. 1998 Rusya krizinin yansımaları tüm dünyada hissedildiği gibi finansal piyasalara da yansımıştır. Yine reel faiz oranları yüksek seviyesini muhafaza etmiştir. Kısmen 2000 yılında uygulanan kur politikasına bağlı olarak reel faiz oranları düşüyor gibi görünse de krizin sinyali olarak karşımıza çıkmaktadır. Hemen arkasından patlak veren krizle birlikte reel faiz oranları aşırı yüksek seyretmiştir.

⁴⁴ 2001 yılında yeniden yapılandırma kapsamında, kamu bankaları sorunlu hale gelen kredilerini takipteki alacaklar hesabına aktarma ve gerekli karşılıkları ayırma konularında da ihtiyatlı bir uygulama içine girmişlerdir.

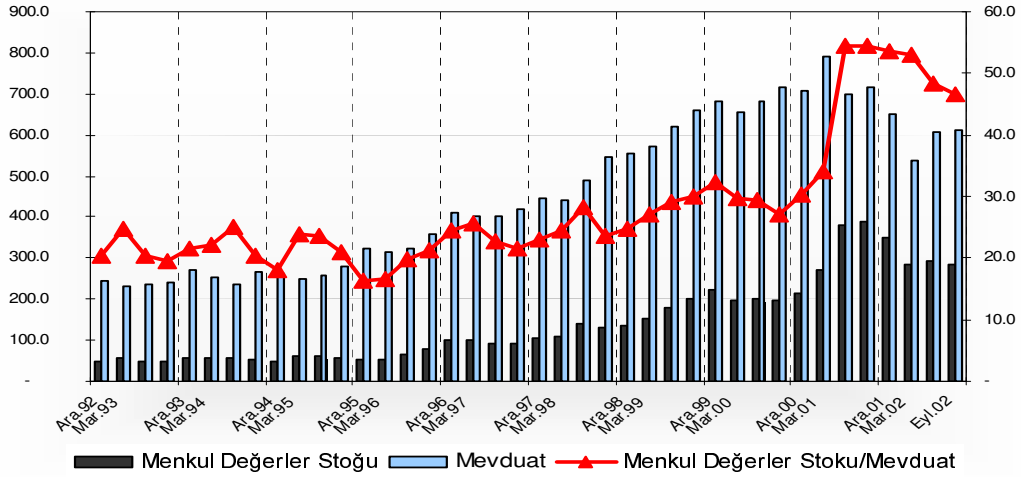
Grafik 3.10: 1992- 2002 Yılları Arası Nominal Döviz Kuru Yıllık Değişimi ve Reel İhale Faizi

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>.

Reel faiz oranlarının yüksek seyrettiği seviyelerde bankaların menkul kıymet stoklarında ciddi artışlar olmuştur. Mevduatın içerisindeki menkul kıymet stoğunun payı artarken bankaların yüksek reel faizli hazine bonoları ve tahvillere yönelmeleri Grafik 3.10'dan da açıkça görülmektedir. Burada özellikle şu önemli noktaya değinmekte fayda vardır. Yükselen reel faiz, reel ekonominin hem gerilemesine, hem de gerileyeceği beklentisine neden olabilmektedir. Ekonomi bu yüksek faize dayanamaz düşüncesiyle ülkenin risk primi yükselmekte, yabancı fon girişi azalmakta, yabancı fon çıkışı da artmaktadır. Bu durum döviz kurunu yükseltmekte bir finansal hızlandırıcı etkisiyle yatırımları engellemekte, kredi maliyetlerini arttırmakta ve sistemik risk tehlikesini açığa çıkarmaktadır.

Yüksek reel faizin yüksek devalüasyon riskini açığa çıkarmasının beraberinde şöyle bir bilanço etkisi ortaya çıkmaktadır. Krizin getirdiği dövize saldırı, devalüasyon ve daralma eğilimi ile şirket bilanço yapıları da bozulacaktır. Reel faizler arttıkça hem borçlanma maliyeti yükselecek, hem de ekonomi daha da daralacaktır. Böyle bir ekonomiye hem borçlanma şeklinde, hem de doğrudan yatırım şeklindeki dış kaynak girişi daha da azalacak ve bu da devalüasyon oranını yükseltecektir. Dolayısıyla bir yandan

faiz ve kur artışı birlikte seyretmekte iken, diğer yandan da ekonomi küçülmektedir.

Grafik 3.11: Menkul Değerler Stoku ve Mevduatın Gelişimi (Reel Yüzde)

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Grafik 3.11'de ifade edildiği gibi, artan reel faizler paralelinde menkul kıymetler stokunun mevduatlar içerisindeki payının arttığı açıkça görülmektedir. Bu bize bankacılık sektörünün devleti finanse ettiği anlamına gelmektedir. Kasım 2000 ve Şubat 2001 dönemlerinde görülen ani artış ise, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması sonucunda hazine tarafından kamu ve fon bankalarına aktarılan DİBS'lerden kaynaklanmaktadır.

Gruplar itibariyle menkul değerlere plasmanların toplam aktifler içindeki payı incelendiğinde, yabancı bankalar dışındaki tüm gruplarda artış söz konusudur. Menkul değerler cüzdanı ve bağlı menkul değerler kalemlerindeki artışın en önemli nedeni bankaların repo işlemlerine konu menkul kıymetlerinin Şubat ayından itibaren bilanço içinde ve bağlı menkul değerler kalemi altında gösterilmesine başlanmasıdır.

Menkul değerler cüzdanı, mali piyasalarda istikrarın sağlanması ve bankacılık sisteminin güçlendirilmesi amacıyla kamu bankaları ve TMSF kapsamındaki bankalara verilen nakit dışı kağıtlar nedeniyle 2001 yılı Mayıs ayında 2002 yılının Ocak ayına kadar geçen dönemde bankaların konsolide bilançosunun aktif kısmında en yüksek paya sahip kalem olmuştur. 2002

yılına Şubat ayından itibaren ise bağlı menkul değerler cüzdanı, bankaların aktifleri arasında en büyük paya sahip olmuştur. 2002 yılı Şubat ayında kamu bankalarının özel tertip DİBS'lerinin yeniden yapılandırılması sonucu menkul değerler cüzdanından bağlı menkul değerler kalemine transfer olması, toplam menkul değerleri değiştirmemiş, ancak menkul değerler cüzdanı ve bağlı menkul değerler kalemlerinin kompozisyonunu değiştirmiştir.

TABLO 3.4: GRUPLAR BAZINDA MENKUL DEĞERLER STOKU/AKTİF GELİŞİMİ

(Yüzde Pay)	Kamu Bankaları		TMSF Bankaları		Özel Bankalar		Yabancı Bankalar	
	Ara.92	Ara.95	Ara.92	Ara.95	Ara.92	Ara.95	Ara.92	Ara.95
MDC+Bağlı Menk.Değ.	12.7	10.3	-	-	10.6	11.5	14.7	12.8
<i>Menkul Değ. Cüzd.</i>	12.7	10.3	-	-	10.6	11.5	14.7	12.8
<i>Bağlı Men. Değ.</i>	-	-	-	-	-	-	-	-

(Yüzde Pay)	Kamu Bankaları		TMSF Bankaları		Özel Bankalar		Yabancı Bankalar	
	Ara.98	Ara.99	Ara.98	Ara.99	Ara.98	Ara.99	Ara.98	Ara.99
MDC+Bağlı Menk.Değ.	11	12.2	14.8	22.4	20	27.5	23.9	32.8
<i>Menkul Değ. Cüzd.</i>	10.7	10.7	10.9	22.4	16.7	20.9	23.2	31.3
<i>Bağlı Men. Değ.</i>	0.3	1.5	3.9	5.0	3.3	6.6	0.7	1.5

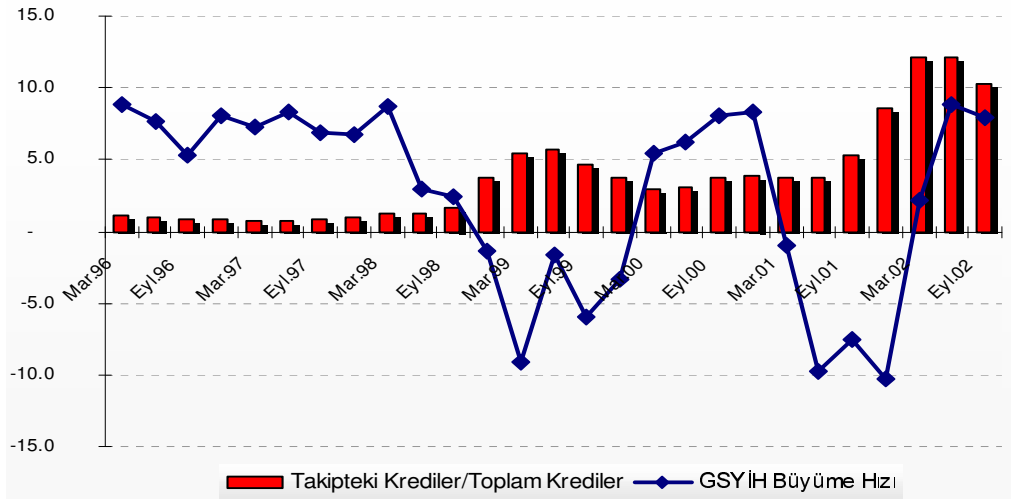
(Yüzde Pay)	Kamu Bankaları		TMSF Bankaları		Özel Bankalar		Yabancı Bankalar	
	Ara.00	Ara.01	Ara.00	Ara.01	Ara.00	Ara.01	Ara.00	Ara.01
MDC+Bağlı Menk.Değ.	8.9	53.5	52.5	56.9	18.4	26.4	24.2	22.7
<i>Menkul Değ. Cüzd.</i>	6.2	5.45	43.1	55.5	10.1	10.4	19.8	9.1
<i>Bağlı Men. Değ.</i>	2.8	48.0	9.4	1.4	8.3	16	4.4	13.6

Kaynak: <http://www.bddk.org.tr>, <http://tbb.org.tr>.

Sonuç olarak, 2000 ve 2001 yılları Aralık döneminde kamu bankalarının menkul değerlere plasmanlarındaki artış görev zararı alacaklarının tasfiyesi amacıyla verilen DİBS'lerden, TMSF bankalarındaki artış ise bu bankaların mali yapılarını güçlendirmek amacıyla Hazine tarafından ihraç edilen DİBS'lerden kaynaklanmıştır. Özel bankalar grubunda ise menkul değerlere plasmanın bileşiminde önemli bir değişim gözlenmiş ve bu dönemde toplam aktifler içinde menkul değerler cüzdanının payı gerilerken, bağlı menkul değerlerin payı artış göstermiştir. Bu gelişmede, özel bankaların takas işlemi sonrası almış oldukları DİBS'lerin bağlı menkul

değerler kaleminde yer alması ve değerlendirme esaslarının 2001 yılında yeniden düzenlenmesi etkili olmuştur.

Kredi daralmasını açıklamaya yönelik olarak diğer tespitlerimiz şunlar olacaktır. Bankacılık kesiminin kredi arzını etkileyen ve kredi daralmasının bir göstergesi olarak kabul edilen takipteki kredilerin toplam kredilere oranı özellikle Şubat 2001 krizinden sonra önemli boyutlara ulaşmıştır (Grafik 3.12). 1998 yılında Rusya'da yaşanan kriz, 1999 yılında yaşanan küçülme ve ardından 2000 ve 2001 krizleri de bunda etkili olmuştur. Takipteki kredilerdeki artış trendi, kredi talep edenlerin bilançolarının da bozulduğunu bize göstermektedir. Bu durum bankacılık sistemi riskini de arttırmaktadır.

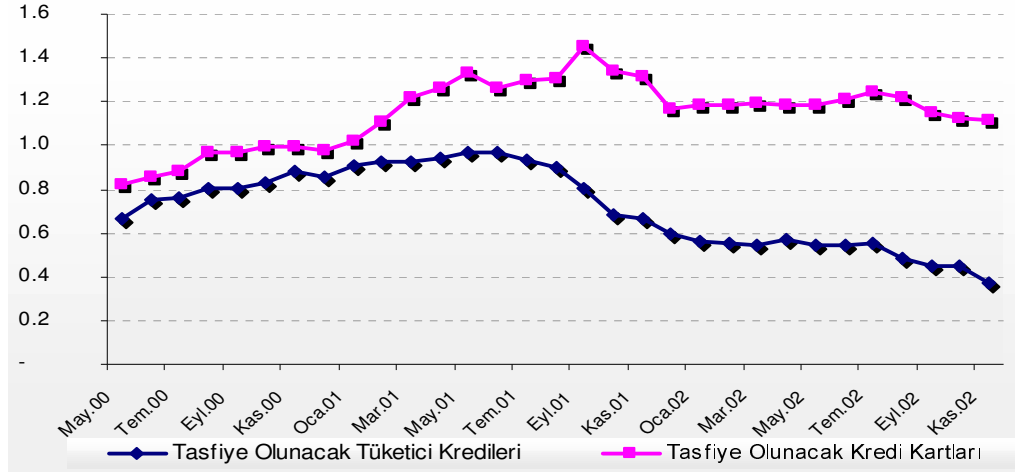

Grafik 3.12: Takipteki Krediler/Toplam Krediler(Net) ve GSYİH Büyüme Hızı (Yüzde)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>.

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Dolayısıyla bu aşamada tasfiye olunacak kredi kartları ve tüketici kredilerine bakarak, krizlerin hanehalkı bilançoları üzerindeki etkilerini görebiliriz. Grafik 3.13'de görüldüğü üzere, özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizini kapsayan dönemde hem tasfiye olunacak tüketici kredileri hem de tasfiye olunacak kredi kartlarında sürekli bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bu bize kredi talebi cephesinde bulunan hanehalkının bilançolarının kötüleştiğinin bir göstergesi olabilir.

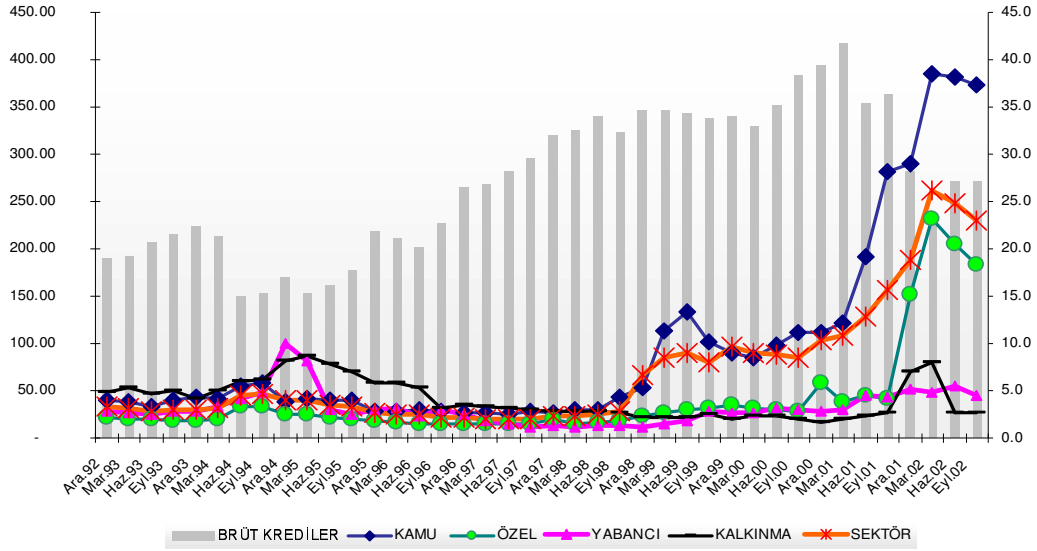
Grafik 3.13: Mevduat Bankalarının Takipteki Reel Tüketici Kredileri ve Kredi Kartları (Milyar TL)

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>

Geri dönmeyen kredilerdeki artış hem bankacılık sisteminin yeniden kredi vermesini zorlaştırmakta hem de ekonomideki üretken kapasitenin daralmasına neden olarak kredi talebini azaltmaktadır. Kriz döneminde iç talepteki daralmadan kaynaklanan üretim fazlasının ihracata yönlendirilmesi yoluyla reel sektör, üretim yerine mevcut stoklarını eritmeye başlamıştır. Özellikle kredi talep edenler açısından faiz ve döviz kuru öngörülemezdir. Kaynak maliyetleri ve kredi risklerindeki artıştan dolayı bankaların kredi müşterilerine teklif ettikleri yüksek faiz oranları nedeniyle reel sektörde faaliyet gösteren firmaların ve hane halkının kredi kullanmaya istekli olmamaları kredi talebini olumsuz etkilemiştir. Reel ücretlerdeki gerileme, istihdamdaki daralma ve tüketici kredi faiz oranının çok fazla artmasından dolayı geri dönmeyen tüketici kredilerinde önemli bir artış olmuştur. Geri dönmeyen tüketici kredilerindeki artışın nedenlerinden birisi de kredilerin verilme aşamasında bankaların yeterince inceleme ve araştırma yapmadan kredi verdiklerini belirtmek gerekir.

Bankacılık kesiminin kredi arzını etkileyen önemli faktörlerden birisi de geri dönmeyen kredilerdeki artış olduğunu ifade etmiştik. Dolayısıyla Grafik 3.14'den de görüldüğü gibi, kriz öncesi dönemde 1998 yılından sonra Rusya kriziyle birlikte, Ağustos 1999 depreminden dolayı kredilerin takibe

dönüşüm oranlarında büyük artışlar olmuş ve banka bilançolarını (ve dolayısıyla reel sektör bilançolarını⁴⁵) olumsuz etkilemiştir. 2000 yılındaki olumlu gelişmelerle birlikte geri dönmeyen kredilerde azalma olmuş ancak Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin ardından kredi faiz oranlarındaki ve döviz kurundaki artış ve ekonomik durgunlukla birlikte yeniden artmıştır.

Grafik 3.14: Türk Bankacılık Sisteminin Reel Kredi Hacmi (Milyar TL) ve Grup Bazında Kredilerin Takibe Dönüşüm Oranı (Yüzde Değişim)

Kaynak: <http://www.tbb.org.tr>

Not: 2002 yılı verileri, Eylül itibariyledir.

Diğer yandan Grafik 3.14'de reel kredi hacmi, grup bazında takibe dönüşüm oranına ([brüt takipteki alacaklar/ (krediler+brüt takipteki alacaklar)]) bakmak kredi arz cephesinde hatta kredi talep cephesinde de gerçekleşen genel görünümü vermek açısından oldukça önemlidir. 2001 yılında reel faiz oranlarının önemli ölçüde artması, ekonomik aktivitenin genel olarak daralması ve şirketler kesiminin bilanço yapısındaki bozulma bankaların kredi plasmanlarının gerilemesine yol açmıştır. Nitekim, brüt (krediler+takipteki alacaklar) olarak değerlendirildiğinde Aralık 2001 döneminde kredi hacmindeki reel daralma bir önceki yıl sonuna göre % 28 oranında gerçekleşmiştir. Kredi portföyünün daralmasında bu dönemde kamu

⁴⁵ Reel sektör bilançolarına etkiler, bazı rasyolar yardımıyla tezin "Kredi Daralmasının Kredi Talep Cephesi" kısmında incelenmektedir.

ve fon bankalarında takibe düşen alacakların önemli oranda yükselmesi de etkili olmuştur.

Gruplar itibariyle incelendiğinde Haziran 2001-Eylül 2002 döneminde, kamu ve fon bankalarının kredi portföyü reel olarak önemli oranda gerilerken, özel bankaların kredi portföyündeki azalma sınırlı kalmış, yabancı ve kalkınma- yatırım bankalarının kredi hacmi ise reel olarak artmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda, kredilerin takibe dönüşüm oranı 2000 yılında % 10.4 iken, 2001 yılı Aralık ayında yüzde 18'e çıkmıştır. TMSF bünyesine katılan banka sayısındaki artış, bu bankaların takipteki alacak oranlarının yüksek olmasının da etkisiyle kredilerin takibe dönüşüm oranlarını arttırmıştır. 2001 yılı Aralık ayı itibariyle kamu bankalarının açmış oldukları kredilerin takibe dönüşüm oranı %29 ile grup bazındaki en yüksek oranı temsil etmektedir. Özel bankalarda bu oran aynı dönem itibariyle %15 olarak gerçekleşmiştir.

Doğal olarak, kriz dönemlerinde kredi talep cephesinin bilançosunun da kötüleşmesi dolayısıyla tasfiye olunacak alacaklarda artış kaydedilmiştir. Sonuç olarak, ekonominin durgunluğa girdiği dönemlerde geri dönmeyen krediler artmakta, ekonomik aktivitenin canlandığı genişleme dönemlerinde ise azalmaktadır. Bankaların genişleme dönemlerinde aldıkları yanlış kredi kararları ancak dönem sonunda ve ekonomik olarak yavaşlamayla birlikte görünür hale gelmektedir.

Bankaların kredi davranışları esas itibariyle risk algılamalarına dayanmaktadır. Genişleme dönemlerinde bankalar iyimserlik havasına girmekte ve aldıkları kredi kararlarıyla ilgili olarak üstlendikleri riskleri olduğundan daha az görebilmektedirler. Böyle aşırı iyimserliğin hakim olduğu dönemlerde bankaların gerçekte maruz kaldıkları risk düzeyi, algıladıkları risk düzeyinin üstünde olduğundan, banka bilançolarında, o an için görülmeyen ancak potansiyel olarak banka bilançolarını tehdit eden ciddi anlamda bir kredi riski oluşmaktadır.

Ekonomi büyürken geri dönmeyen kredilerin görece düşük, karlılık düzeyinin ise yüksek olması dolayısıyla banka bilançoları sağlıklı görülmektedir. Ekonomik dalgalanmalarla birlikte bankacılık sisteminin

üstlenmiş olduğu kredi riskleri realize olmaya başlamakta ve geri dönmeyen krediler artmaktadır. Bu artışa paralel olarak bankalar daha fazla karşılık ayırmak zorunda bırakılmaktadır. Bankalar bu durumda birtakım kredilerini ya geri çağıracaklar ya da yeni kredi kararları alırken daha ihtiyatlı davranacak ya da kredi arzını daraltacaklardır. Dolayısıyla dönem başı olarak üstlenilen risklerin dönem sonu olarak realize olması sonucunda bankalar ellerindeki kaynakların bir kısmını karşılık olarak tutmak zorunda kaldıklarından ekonomideki kredi hacmi daha da daralmakta ve ekonomik bunalım süreci derinleşmektedir.

Sektördeki yapısal bozukluklar yanında ekonomik istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik ortamı, tasarrufların döviz cinsinden tutulmasına neden olurken, mali araçlara olan arz ve talebin, ekonomik derinliğin gerektirdiği ölçülere ulaşmasını engellemiştir. Dolayısıyla, mali sistemde yabancı paranın varlığı artarken, sisteme yüksek faiz oranlı, kısa vadeye dayalı ve sığ bir yapı hakim olmuştur.

Bir başka önemli gelişme de, bankaların sabit faizli Hazine kağıtlarına olan büyük ilgisi olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 2000 yılı içinde bankaların hem likidite, hem faiz, hem de döviz kuru risklerinde artışlar kaydedilmiştir. Kasım 2000'de yaşanan ve Türkiye'den büyük miktarda sermaye çıkışını ve hazine bonosu faizlerinde ani bir yükselmeyi getiren kriz sonucunda bankalar ciddi finansman sorunları yaşamış ve bankacılık sektöründe önemli ölçüde sermaye kayıpları yaşanmıştır.

Kur çapasına dayalı enflasyon düşürme programı sayesinde, ileriye doğru risklerin doğru ölçülememesinin de etkisiyle, faizlerde hızlı bir gerileme ve diğer ülke deneyimlerine paralel olarak bir kredi genişlemesi yaşanmıştır. İstikrar programının etkisiyle değişen bilanço yapısıyla birlikte, aktif-pasif arasında vade ve para cinsinden uyumsuzluk sorunları belirginleşmiştir. Türk bankacılık sisteminin Şubat krizine, uygulanan sabit kur politikasının etkisiyle 15.2 milyar Amerikan Doları seviyesinde açık pozisyonla yakalanması, yaşanan hızlı devalüasyonun etkisini büyütüştür. Kriz esnasında yükselen faiz oranları, bilanço vade uyumsuzluğuyla, bankacılık sektörü (Özkaynak+Kar)/Aktif oranının Aralık 2000'de %6.9'dan, Mart 2001'de %3.5'e gerilemesine neden olmuştur.

Şubat 2001 krizi sonucunda dövizde sabit kurdan vazgeçilmesi ile bankacılık sektörü temel olarak üç etkiye maruz kalmıştır. Bunlardan ilki faizlerde yaşanan ani yükselme ile gerçekleşen maliyet artışları olmuştur. Ayrıca bankaların ellerinde bulunan büyük miktardaki kamu kağıtlarının piyasa değerlerinde gerçekleşen düşüğe paralel olarak kaydedilen zararlardaki artışlar, bankaların mali yapılarını ciddi şekilde olumsuz etkilemiştir. Tüm bunlarla birlikte, reel sektörde yaşanan daralma süreci de bankaların geri dönmeyen kredilerinde artışa neden olmuştur.

Tüm açıklamalar ve bu konuda yapılan çalışmalar doğrultusunda birtakım sonuçlara ulaşmak mümkündür. Türkiye’de bankaların büyük bir çoğunluğu holding sahiplerine aittir ve kendi grup şirketlerine karlılık gözetmeden kredi vermişlerdir. Bu noktada firmalar cephesinden holdingler ve iştiraklerine ilişkin ayrıntılı bir çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Yüksek enflasyondan korunmak için mevduatların ve kredilerin büyük bir çoğunluğu yabancı para cinsindedir ve kısa vadeli. Bu durum hem bankaları ve hem de firmaları döviz kurundaki ve faiz oranlarındaki artışlar karşısında kırılgan hale getirmektedir. Finansal piyasalar yeterince gelişmediği ve derinleşmediği için küçük ve orta ölçekli firmaların büyük çoğunluğu kendi kendisini finanse etmek zorundadır. Reel faiz oranlarının yüksek olması yüzünden firmaları reel üretim kapasitesini ve istihdamı artıracak yatırımlar yapmak yerine kamu kağıtları almayı tercih etmiştir. Kamu bankaları ise kaynakların belirli sektörlerle kanallı edilmesi için kullanılmış ve gizli kamu açıklarının büyümesine neden olmuştur (Civcir 2003, s. 2-20).

Bütün gelişmekte olan ülke örneklerine bakıldığında benzer sonuçlar karşımıza çıkmaktadır. Meksika’da yaşanan kredi daralmasının birkaç nedeni vardır. Bankaların kullandığı geri dönmeyen kredilerin artması bankaların borç verme kapasitesini düşürmüş, yeni verimli projeleri finanse edecek fonları azaltmıştır. Diğer yandan geri dönmeyen kredilerin artması bankaların sermayesini azaltmıştır. 1995 yılının sonunda yaşanan Meksika krizi ardından Arjantin’de de finansal kriz ortaya çıkmıştır. Yüksel reel faiz oranları bankacılık sisteminin riskini artırarak bankaların kredi verme istekliliğini azaltmıştır. Bankaların risk ağırlığı sıfır olan, yüksek reel faizli hazine

bonolarına yönelmeleri, asli görevleri olan kredi verme fonksiyonundan uzaklaşmalarına neden olmuştur. Aynı dönemde ilginç bir nokta da (Türkiye’de de yaşandığı gibi) Meksika krizi nedeniyle yaşanan kredi daralması ve gayri safi yurt içi hasılda %8 küçülme yaşanmasıdır.

Agung ve diğerleri (2001) Endonezya’da yaşanan krizin özellikle kredi arz ve talep cephesine yansımalarını, yaptıkları anket çalışması sonucunda önemli bulgularla ortaya koymuşlardır. Agung ve diğerleri (2001)’nin yaptığı çalışmanın kredi arz tarafına ilişkin anket sonuçları, aslında Türkiye’de bankacılık kesiminde yaşananlara paralel gelişmeleri yansıtmaktadır. Kriz esnasında bankaların kredi müşterilerinin kredibilitelerinin düşmesi kredi kalitesini düşürmüştür. Sonuçta geri dönmeyen krediler artmıştır. Ayrıca bankacılık sektörüne yönelik yasal düzenlemeler, sermaye yeterlilik rasyosu, yasal borçlanma limiti ve zorunlu karşılıkları da kredi daralmasının nedenleri⁴⁶ olarak belirtilmiştir. Özellikle kriz dönemlerinde riskten kaçınma güdüsüyle bankaların likit kalmak istedikleri ifade edilmiştir.

3.2. Kredi Daralmasının Kredi Talep Cephesi

Ekonomide reel sektör, finans kesiminin dışında, her türlü mal ve hizmet üreten, istihdam (emek gücü) ve dış kaynak kullanarak faaliyetlerini sürdüren kesim olarak tanımlanabilir.

Ekonomi için olumlu özelliklerine karşın reel sektör, ciddi bir dış kaynak sıkıntısı çekmekte, ülkenin finansman kaynaklarından çok düşük düzeyde yararlanmaktadır. Ülkede çığ gibi büyüyen iç borçlanma ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1992-2002 yılları arasında %32 gibi çok yüksek reel faizle iç borçlanmaya gidilmesi sonucu, Türkiye’de finansal sistemin en önemli ayağını oluşturan bankacılık sisteminin finansman kaynakları, üretim yapan reel sektöre değil, borç faizini ödemek için borçlanan devlete aktarılmıştır. Sonuçta yüksek reel faiz oranları ile çalışma şansı çok düşük olan reel sektör, bankacılık sistemi finansman kaynaklarının çok düşük bir kısmından yararlanmıştır.

⁴⁶ Tezin kredi daralmasının nedenleri başlığı altında bu konuya değinilmiştir.

Bazı ülke örneklerine bakıldığında reel sektörün katma değerinin ve kredilerden aldıkları payın ülkenin toplam üretimi ve yatırımı açısından son derece önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

TABLO 3.5: ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE KÜÇÜK İŞLETMELERLE İLGİLİ EKONOMİK GÖSTERGELER

	ABD	ALMANYA	HINDİSTAN	JAPONYA	İNGİLTERE	G.KORE	FRANSA	İTALYA	TÜRKİYE
<i>Küçük İşletmelerin Toplam İşletmelere Oranı</i>	97.2	99.8	98.6	99.4	96.0	97.8	99.9	97.0	98.8
<i>Küçük İşletmelerin Yatırım Payı (%)</i>	38.0	44.0	27.8	40.0	29.5	35.7	45.0	36.9	6.5
<i>Küçük İşletmelerin Üretim Payı (%)</i>	36.2	49.0	50.0	52.0	25.1	34.5	54.0	53.0	37.7
<i>Küçük İşletmelerin İhracat Payı</i>	32.0	31.1	40.0	38.0	22.2	20.2	23.0		8.0
<i>Küçük İşletmelerin Kredi Payı (%)</i>	42.7	35.0	15.3	50.0	27.2	46.8	48.0	-	3-4

Kaynak: <http://www.kosgeb.gov.tr>

Tablo 3.5'den de görüldüğü gibi yatırım, üretim, ihracat payı ve kredi payı arasında bir ilişki gözlemlenmektedir. O halde reel sektörün ihtiyacı olan finansmanın sağlanamaması, reel sektörün toplam üretimdeki payı dikkate alındığında, ekonomide ciddi problemlere yol açacaktır.

KOBİ'ler, hemen hemen tüm ekonomilerde, yüksek oranda gelir yaratma kapasiteleri ve istihdama olan büyük katkıları nedeniyle, haklı bir itibar görmektedirler. Fakat burada üzerinde durulmak istenen konu, KOBİ'lerin iktisadi gelişme ve büyümenin kritik boyutunu teşkil etmesine rağmen finansman sağlama sıkıntısına maruz kalıp kalmadıkları ve finansman sıkıntısını neden yaşadıklarını ortaya koymaktır. A. Hakan Atik'in (2003) yapmış olduğu bir çalışmada bankaların, dikkate değer ölçüde aktifleri büyük firmalara borç verme yönünde bir eğilime sahip oldukları söylenmektedir. Aynı çalışmaya göre KOBİ girişimcilerinin muhasebe, belgelendirme gibi diğer finans konularında yetersiz kalışı, bankalar ve diğer potansiyel kredi kaynakları için, bu işletmelerin kredi değerliliğinin tespitini, nakit akımlarına ulaşmayı güçleştirmekte; dolayısıyla finansmanı engelleyici bir rol oynamaktadır.

Merkez Bankası Sektör Bilançoları verilerinden hareket ederek incelenen firmaların özellikle ekonomik bunalım dönemlerinde kredi bulmakta

zorluk çekip çekmediklerini konsolide bilançolarından bakarak tahmin etmeye çalışacağız. Veriler Avrupa Birliği (AB) standartlarına göre sınıflandırılan küçük, orta ve büyük boy işletmeleri kapsamakta olup incelenen firma sayısı her dönem farklılık gösterebilmektedir. Öncelikle konsolide firma bilançolarından birtakım oranlar seçilerek, kriz dönemlerinde firmaların finansman bulma sıkıntısı içine düşüp düşmediği, rasyolar yardımıyla analiz edilmeye çalışılacaktır.

TABLO 3.6: 1993-2001 YILLARI ARASINDA İMALAT SANAYİNDE FAALİYET GÖSTEREN FİRMALAR

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
ÖLÇEK DAĞILIMI İSTİHDAMA GÖRE									
İNCELENEBİR FİRMA SAYISI	4,083	3,939	4,298	4,543	4,222	3,408	3,507	3,532	3,658
KÜÇÜK (Çalışan Sayısı<50)	1,328	1,896	2,083	2,164	1,879	1,325	1,389	1,365	1,564
ORTA (50<= Çalışan Sayısı<=500)	1,410	1,767	1,907	2,037	1,997	1,728	1,791	1,819	1,754
BÜYÜK (Çalışan Sayısı >500)	227	276	308	342	346	355	327	348	340
NAKİ KREDİLER/TOPLAM KREDİLER	19.6	22.7	22.3	23.3	20.9	21.8	24.3	21.2	29.0
GAYRİ NAKİ KREDİLER/TOPLAM KREDİLER	16.6	20.8	19.4	16.8	13.5	13.9	17.9	14.3	20.8
TASFİYE OLUNACAK ALAC./TOPLAM KREDİLER	2.4	0.2	0.3	0.2	0.8	0.1	0.6	0.4	4.8
TAHVİL/TOPLAM KREDİLER	0.4	0.1	0.0	0.0	0.0	0.0	-	-	-
FİNANSMAN BONOSU/TOPLAM KREDİLER	0.2	0.0	0.0	0.0	0.0	-	-	-	-

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>

(*) Nakdi krediler, gayri nakdi krediler ve tasfiye olunacak alacaklar 1987 yılı TEFE alınarak reelleştirilmiştir.

Yukarıda görülen Tablo 3.6 Merkez Bankası sektör bilanço verilerinden derlenmiştir. İmalat sanayindeki faaliyet gösteren firmaların özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizi esnasında bankalardan kullandığı kredi miktarlarının toplam krediler içindeki oranı, artan finansman ihtiyacına bağlı olarak 2000 yılı sonunda reel anlamda %21.2'den, 2001 yılı sonunda %29'a çıkmıştır. Aynı dönemlerde gayri nakdi kredilerin toplam krediler içindeki payı, %14.3'den %20.8'e çıkmıştır. Tasfiye olunacak alacakların toplam krediler içindeki payı ise, 2000 döneminde %0.4'den 2001 yılına gelindiğinde %4.8'e çıkmıştır. Burada özellikle firmaların çıkarmış oldukları tahvil ve finansman bonolarının ise gözardı edilebilecek kadar düşük

düzeyde olduğu görülmektedir. Bu bize, firmaların banka dışı kaynaklardan finansman bulma alternatiflerinin oldukça sınırlı ve finansal piyasaların sığ olduğunu ifade etmektedir. Durum böyle olduğunda reel sektörün bankalardan finansman sağlaması son derece önemlidir.

Dikkat edilirse 1998-2001 dönemleri arasında incelenen firma sayıları hemen hemen aynı olmasına rağmen hem nakit hem de gayri nakdi ve tasfiye olunacak kredilerin toplam krediler içindeki oranında ciddi bir artış olduğu görülmektedir. Dolayısıyla özellikle bu dönemde reel sektörün finansal sıkıntı içerisinde olduğu verilerden açıkça görülmektedir. Ekonomik kriz nedeniyle zor duruma düşen reel sektörün içinde bulunduğu durumu kısmen yansıtmaktadır. Peki bu sıkıntı gerçekten bankalardan finansman imkanının tükenmesi nedeniyle mi gerçekleşmiştir, yoksa kredi talebi mi kesintiye uğramıştır? Buna kısmen rasyolar yardımıyla cevap vermeye çalışacağız.

TABLO 3.7: 1989-2001 DÖNEMİ İMALAT SEKTÖRÜ MALİ YAPI ORANLARI

<i>KREDİ TALEP TARAFI</i>	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
<i>İNCELENEN FİRMA SAYISI</i>	1494	1494	4083	3939	4298	4543	4222	3408	3507	3532	3658	3658	3658
<i>FİNANSAL KALDIRAÇ ORANLARI</i>													
TOPLAM BORÇ/TOPLAM VARLIKLAR	54.5	54.2	62.5	68.1	70.6	66.3	60.8	62.3	63.2	62.1	64.8	63.0	68.9
FINANSAL BORÇLAR/TOPLAM AKTİFLER	26.3	26.2	24.8	23.1	24.8	24.5	22.6	25.1	27.7	28.8	29.8	27.5	32.1
FINANSAL BORÇLAR/ TOPLAM BORÇLAR	48.2	48.3	39.7	33.9	35.1	36.9	37.2	40.3	43.8	46.3	46.0	43.6	46.6
<i>FİNANSMAN MALİYETİ</i>													
KISA VADELİ FİNANSMAN GİDERLERİ/KISA VADELİ BORÇ	15.8	15.9	16.0	16.5	15.2	24.4	14.5	14.0	15.7	18.0	18.4	11.2	28.9
UZUN VADELİ FİNANSMAN GİDERLERİ/UZUN VADELİ BORÇ	4.5	4.2	12.7	7.7	7.6	17.8	15.6	12.6	16.4	16.6	17.4	10.0	23.9
KISA VADELİ FİNANSMAN GİDERLERİ/KISA VADELİ FİNANSAL BORÇ	38.8	36.3	46.6	57.5	52.1	24.4	49.6	42.6	43.7	45.1	46.8	30.4	76.1
UZUN VADELİ FİNANSMAN GİDERLERİ/UZUN VADELİ FİNANSAL BORÇ	6.4	6.6	19.7	14.7	13.3	17.8	22.7	12.6	24.0	25.5	26.5	15.5	34.8
TOPLAM FİNANSMAN GİDERLERİ/TOPLAM BORÇ	13.0	13.3	15.5	14.6	13.6	22.9	14.7	13.7	15.9	17.6	18.1	10.9	27.5
TOPLAM FİNANSMAN GİDERLERİ/TOPLAM FİNANSAL BORÇ	26.9	27.5	38.9	43.1	38.8	62.2	39.6	34.0	36.3	38.0	39.4	25.0	59.0
<i>FİNANSAL YAPI ORANLARI</i>													
YABANCI KAYNAKLAR TOPLAMI / AKTİF TOPLAMI (KALDIRAÇ ORANI)	54.5	54.2	62.5	68.1	70.6	66.3	60.8	62.3	63.2	62.1	64.8	63.0	68.9
ÖZKAYNAKLAR / AKTİF TOPLAM ORANI	45.5	45.8	37.5	31.9	29.4	33.7	39.2	37.7	36.8	37.9	35.2	37.0	31.1
ÖZKAYNAKLAR / YABANCI KAYNAKLAR TOPLAMI	83.6	84.4	60.1	46.9	41.6	50.8	64.6	60.5	58.3	61.1	54.4	58.7	45.2
KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR / PASİF TOPLAMI	40.9	41.9	51.5	53.3	55.7	51.4	48.6	49.5	48.0	46.1	48.4	47.7	49.5
UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR / PASİF TOPLAMI	13.6	12.3	10.9	14.8	14.9	14.9	12.1	12.8	15.2	16.0	16.4	15.3	19.4
BANKA KREDİLERİ / AKTİF TOPLAMI	21.0	22.6	22.1	21.0	22.7	20.2	19.9	22.3	25.2	25.6	26.2	24.6	28.5
KAMU KESİMİ TAHVİL SENET VE BONOLARI/AKTİF TOPLAMI	1.5	2.5	0.8	2.5	2.7	3.9	4.4	3.3	3.7	2.6	2.2	1.9	0.8
KAMU KESİMİ TAHVİL SENET VE BONOLARI/DÖNEN VARLIKLAR	2.4	4.0	1.3	4.0	4.2	6.6	7.3	5.4	6.1	4.5	3.6	3.0	1.4

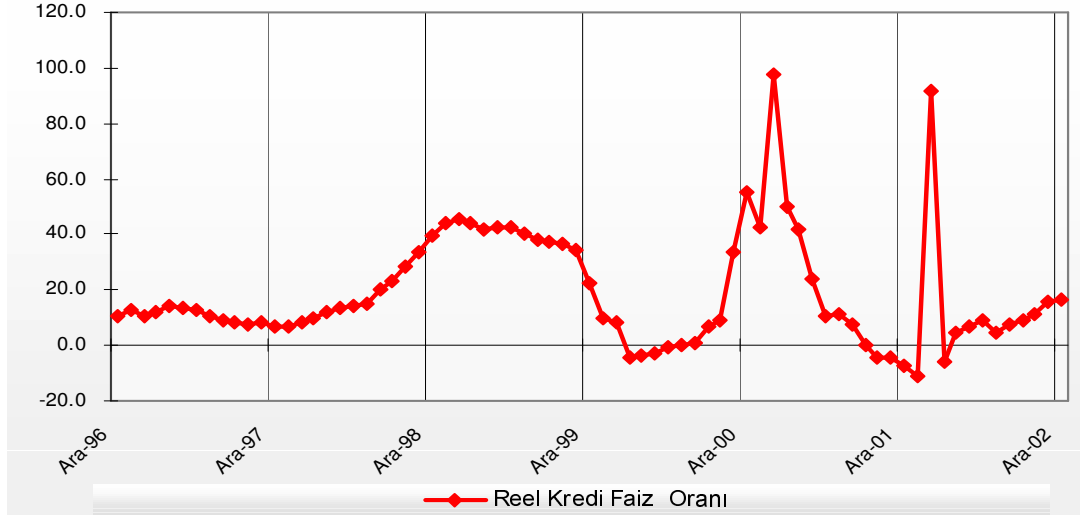
Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>

Tablo 3.7'den de görüldüğü gibi toplam borçların toplam varlıklar içindeki payı 1993-2001 döneminde ortalama %68'e eşittir. Toplam borç oranındaki yükseklik ticari borçlardan da kaynaklanabileceği için finansal

borçların toplam borçlar ve toplam aktifler içerisindeki payına bakılması gerekmektedir. Fakat Tabloda görüldüğü gibi, finansal borçların toplam borçlar içerisindeki payı ortalama %41.6 olarak gerçekleşmiştir. Kasım 2000 ve Şubat 2001'de bu oranlar o dönemde incelenen firma sayısına göre %46.0 ve 46.6 olarak gerçekleşmiştir.

Dolayısıyla, rasyolar paralelinde kredi daralmasının kaynağının reel sektörün sorununun arz cephesinden kaynaklandığını söylemek doğru olmayacaktır. Kredi talep cephesinde maruz kalınan kredi maliyetlerinin büyüklüğünü, özellikle finansman giderlerinin finansal borçlar içindeki payına bakarak tahmin etmek mümkün olacaktır. Yukarıdaki tabloda asıl dikkat çeken nokta, uzun vadeli ve/veya kısa vadeli finansman giderlerinin toplam finansal borçlar içerisindeki payının yüksek olmasıdır. Örneğin 2001 yılında toplam finansal borcun tamamının %60'ı zaten finansman giderlerine ayrılıyor. Özellikle kriz dönemlerinde kaynak maliyetleri ile kredi riskindeki artıştan dolayı bankaların kredi talep edenlere yönelik sundukları yüksek faiz oranları nedeniyle, firmaya en maliyetli kaynağın finansal sektörden sağlanan kaynak olduğu söylenebilir. 1989-1993 yılları arasında finansman giderlerinin toplam finansal borçlar içindeki ortalama payı %35 iken, özellikle 1994 yılında %62.2'ye 2001 yılında ise %59'a çıktığı görülmektedir. Bu noktada reel faizlerin özellikle bu dönemlerde oldukça yüksek olması, reel sektörün finansman maliyetlerini de arttırmıştır. İşte bu noktada kredi maliyetlerinin yüksekliği ve bunların reel sektöre olan yansımaları karşımıza çıkmaktadır.

Kredi maliyetlerinin özellikle o dönemde ne olduğuna bakmakta fayda vardır. 1996 ve 2002 dönemleri arasındaki reel kredi faiz oranları aşağıdaki Grafik 3.15'de verilmektedir. Özellikle kriz dönemlerine bakıldığında reel kredi faizlerinin bu kadar yüksek seviyelerde olduğundan, reel sektörün bankalardan kredi talep etmesi söz konusu olamayacaktır. Bu denli yüksek oranlı faizlerden kredi talep eden reel sektörün krediyi geri ödemesi de şüpheli olacak, ters seçim ve ahlaki değerler problemi karşımıza çıkacaktır.

Grafik 3.15: Reel Kredi Faiz Oranları

Kaynak: <http://www.tcmb.gov.tr>

Türkiye’de de yaşanan yüksek oranlı kredi faizleri (Grafik 3.15) nedeniyle reel sektör finansmanını kendi kaynaklarından sağlama yoluna gitmiştir. Diğer yandan burada göz ardı edilmemesi gereken bir olay vardır. Özellikle reel sektörün almış olduğu kredileri üretime dayalı kullanım kullanmadığı problemidir. Diğer taraftan yüksek reel faiz ortamında firmalar, yatırım yerine yüksek reel faizli bonolar alacak (kısa yoldan daha az maliyete katlanarak, kar elde edecek) ve sağladığı kaynakları üretime dayalı olarak kullanmayacaktır. Özellikle bu durum, bizim gibi az gelişmiş ülkelerdeki reel sektöre yönelik etkinlik analizleriyle ayrıca incelenmesi gereken bir konudur. Tablo 3.7’de incelenen firma sayıları gözönüne alındığında, Kamu Kesimi Tahvil, Senet ve Bonoları/Dönen Varlıklar oranınının 1989-2001 yılları arasında ortalama %4.1 olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Aynı şekilde banka kredilerinin aktif toplamı içindeki payı 1989-2001 yılları arasında ortalama %23.2 seviyelerinde kalmıştır. Özellikle banka kredilerinin toplam aktifler içindeki payı 1994 yılında %20.2, 1998 yılında %25.2, 2000 yılında %24.6 ve 2001 yılında %28.5 olarak gerçekleşmiştir.

Mali piyasalar, fon arz edenler ile fon talep edenleri bir araya getirmekte ve böylece ekonomideki tasarruf fazlaları reel sektöre

aktarılmaktadır. Ancak bu aktarım mekanizmasının ne şekilde işlediği konusunda iktisat yaklaşımları arasında farklı görüşler vardır. Esas itibariyle Keynesyen olarak nitelendirilen görüşe göre, yatırım mallarına olan talep faiz oranı tarafından belirlenmektedir. Bu görüşe göre faiz sermayenin maliyetidir ve yatırım malları talebi ile faiz oranı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Keynesyen ve paracı görüşler tarafından farklı açıklanmakla birlikte bir başka aktarım mekanizması da servet etkisi olarak bilinmektedir. Buna göre servetteki bir değişme, faiz oranı değişmeden de ekonomik aktiviteyi etkileyebilmektedir. Diğer yandan, bazı iktisatçılara göre ekonomik faaliyet düzeyinde meydana gelen değişmelerin önemli bir sebebi kredi hacmindeki dalgalanmalardır.

Türkiye ile ilgili olarak Uygur (1993) tarafından yapılan çalışmada, konut yatırımları dışındaki yatırımların faize karşı duyarlı olmadığı sonucuna varılmıştır. Uygur'a göre özellikle makina teçizat yatırımları, bu yatırımlara sağlanan kredi olanaklarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Sak, Özatay ve Öztürk (1996) tarafından yapılan çalışmaya göre, bankacılık sektörünün verdiği kredilerdeki reel değişmeler özel imalat sanayii üretiminde dalgalanmalara neden olmakta, dolayısıyla imalat sanayi için bankacılık sisteminin verdiği krediler oldukça önem taşımaktadır.

Bunları destekleyici ampirik çalışmalardan da paralel yönde sonuçlara ulaşılmıştır. Yücel (2001)'in Ege Bölgesinin üç ilinde (İzmir, Manisa ve Denizli) faaliyet gösteren 137 KOBİ üzerinde yaptığı anket çalışması sonuçlarından, yatırım finansman yöntemi olarak KOBİ'lerin %51'i iç kaynakları (önceki dönemin dağıtılmayan karları), %40'ı banka kredileri, %43'ü sermaye artırımını, %18'i ortaklardan alınan borçlar ve %11'i leasingi kullandığını ifade etmişlerdir. Görüldüğü gibi banka kredisi aracılığı ile finansman iç kaynaklardan sonra gelmekte olup önemli bir orana sahiptir. Karacaer ve Gönenç (2001) 144 küçük, 24 orta ve 95 büyük ölçekli işletme olmak üzere 263 işletme üzerinde yaptıkları anket çalışması sonuçlarına göre işletmelerin istenilen nakit miktarını sağlayamadığında kullanılan fon kaynakları içerisinde banka kredilerinin önemli bir yer işgal ettiğini belirtmektedir. KOBİ'lerin %27.7'si her zaman, %67.7'si bazen olmak üzere, yaklaşık %95.4'ü banka kredisi kullanmaktadır (Müslümov, 2002, s. 21-27).

Çonkar (2001) Kayseri'de faaliyet gösteren 30 KOBİ üzerinde yaptığı çalışmada tüm işletmelerin %93.3'ü, yabancı kaynak sağlamada karşılaştıkları en önemli sorunun faizlerin yüksekliği olduğunu belirtmiştir. Yörük (2001) Tokat ilinde bulunan 64 KOBİ üzerinde yaptığı çalışmada finansman kaynağının seçilmesinde karşılaştıkları en etkili faktörün işletmenin mali yapısının arkasından finansman kaynağının maliyeti olduğunu göstermiştir. Karabıçak ve Altuntepe (2001) uygulanan faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle bazı bölgelerde KOBİ'lerin hiç kredi talebinde dahi bulunmadıklarını göstermiştir.

Uluslararası literatürde de benzer sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Agung ve diğerleri (2001) Endonezya'da yaşanan krizin özellikle kredi arz ve talep cephesine yansımalarını, yaptıkları anket çalışması sonucunda önemli bulgularla ortaya koymuşlardır. Yapılan ankette tarım, imalat, ticaret ve emlak sektörü olmak üzere küçük, orta ve büyük boy işletmelerden oluşan 4 sektör 120 firma ele alınmıştır. Firmalara özellikle kriz dönemlerindeki finansman kaynakları, banka kredilerine ulaşma imkanı, alternatif finansman kaynakları ve banka kredilerine alternatif oluşturacak kredi kaynakları konusunda sorular yöneltilmiştir. Firmaların kriz dönemlerinde, yüksek kredi maliyetleri nedeniyle kendi fonlarıyla finansman ihtiyaçlarını karşıladıkları (kısa vadeli ve yüksek faiz oranı nedeniyle), sıkı kredi şartları veya prosedürleri (veya aşırı bürokrasi), bankaların kredi arzını kısıtlayıcı politikalar izlemesi, ekonomik konjoktüre bağlı olarak artan faiz oranı riskinden kendi kaynaklarını kullanarak kaçınmak istemeleri gibi nedenlerle kredi talebini azalttıklarını ifade etmişlerdir. Ankette firmaların %65'inin bankalardan kredi talebi konusunda herhangi bir sorun yaşamadıklarını, fakat %35'inin ise bazı problemlerle yüz yüze kaldığını belirtmişlerdir. Banka kredilerine ulaşmakta zorluk çeken firmaların, bankaların kredi arzını kısıtlayıcı politikalar gütmesi, firmanın yetersiz teminatlarının olması, firma nakit akışındaki kötüleşme ve kredilerin yeniden yapılandırma sürecinde olması gibi nedenlerle bankalardan finansman bulmakta zorluk çektiklerini belirtmişlerdir.

Dolayısıyla, bankalar yüksek risk ve değişim maliyetlerinin de içinde yer aldığı bilinen pek çok nedenden ötürü, KOBİ'lere dönük hizmet sunumunda gönülsüz, isteksiz davranmaktadır. Kredi kuruluşları KOBİ'lerin

yetersiz aktifleri, düşük kapitalizasyonları, piyasa düzensizliklerine karşı kırılabilirlikleri, yüksek iflas oranları gibi nedenlerle, yüksek-riskli borçlanıcılar olarak görülmektedir. KOBİ'lerin muhasebe kayıtlarının yokluğundan kaynaklanan bilgi asimetrisi, yetersiz ve eksik malî raporlar ya da iş planları, kredi kuruluşlarının KOBİ'lerin kredi değerliliğini takdir etmesini güçleştirmektedir. Küçük miktarlarda yatırım yapmanın veya borç vermenin yüksek idarî/işlemsel maliyetlerinin olması, KOBİ finansmanını kârlı bir iş olmaktan çıkarmaktadır.

İlgili tablolardan çıkan sonuca göre, Türkiye'de reel sektörün temel sorunu, finansman maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Bu nedenle, doğal olarak aşırı yüksek maliyetlere maruz kalmak istemeyen reel sektör kredi talebini kısıacaktır. Aynı zamanda bankaların da, daha yüksek risk primi nedeniyle kredi arzını daraltıcı politika izlediklerini ifade edebiliriz. Aşırı yüksek reel faiz oranlarının ekonominin sağlığını ciddi biçimde tehdit ettiğini unutmamamız gerekir. Türkiye'de son on yılda geçerli olan faiz oranları denge faiz oranları değil, devletin aşırı talebi nedeniyle bu düzeyin üzerindeki faiz oranlarıdır. Türkiye'de geçerli yüksek faiz oranlarının teorik olarak tüm reel sektörü olumsuz yönde etkileyebileceği açıktır.

Sonuç olarak Türkiye'de TCMB sektör bilançoları verilerinden hareket edildiğinde reel sektörün özellikle Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinde bankalardan kredi sağlama gibi bir problemle karşılaşmadıklarını, oranlar yardımıyla ortaya koyduğumuzu düşünmekteyiz. Özellikle bu dönemlerde yüksek kredi maliyetleri dolayısıyla reel sektörün kredi talebini kısıtığını ifade edebiliriz. Aynı zamanda bankalar bu yüksek reel faiz ortamında kredi sunmaktan çekinmektedir. Fakat diğer ilginç bir nokta da, reel sektörün bu dönemlerde finansman maliyetlerinde görülen aşırı artışlardır. Bu durum reel sektörün kredileri geri ödeyebilme kabiliyetini düşürmekte ve reel sektör bilançolarını aşırı şekilde zayıflatmaktadır. Kırılgan yapıdaki finansal ortam reel sektör geri dönmeyen kredilerindeki artış nedeniyle daha da kırılganlaşmaktadır.

Tezin başlangıcında ve yeri gelen her noktada sistemik risklerin yayılma etkisi gösterdiğini ifade etmiştik. Yaşanan krizler, ekonomik ortamın kırılganlaşmasıyla finansal sisteme, reel sektöre, hanehalkına bir şekilde

yansımaktadır. Krizlerin, uzun vadede ekonomi üzerinde istikrarsızlıkları daha da derinleştirdiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

İktisadi sistemler içinde fon arz ve talebinin karşılaşmasını sağlayan aktarım mekanizmasının en temel unsurunu bankacılık sisteminin oluşturduğunu söylemek mümkündür. Mali sistem içinde bu denli önemli bir role sahip olan bankacılık sisteminin iktisadi sistemle etkileşimini açık ve net biçimde ortaya koyabilmek çok önemlidir.

Yurtiçi ve yurtdışında yaşanan ekonomik gelişmeler fiyat istikrarı ile finansal istikrar arasındaki ilişkinin son derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Yüksek enflasyon, kaynak dağılımının bozulmasına ve finansal istikrarsızlığa neden olmaktadır. Yüksek enflasyon kadar düşük enflasyon da finansal istikrar üzerinde bir tehdit unsurudur. Düşük enflasyon ortamında piyasaların merkez bankalarına olan güvenleri artmakta, fakat kredi genişlemesinin hızlanması nedeniyle varlık fiyatlarında köpükler meydana gelmekte, bu durumun finansal krizlere neden olduğu yaşanan ekonomik tecrübelerle de açıkça görülebilmektedir. Merkez Bankalarının ekonomide ve finansal sistemde dengesizlikler ortaya çıktıkça uyguladıkları para politikalarını değiştirerek, birtakım çözümler sunmaları gerekmektedir. Dolayısıyla Merkez bankalarının fiyat istikrarı hedefinden finansal sistem istikrarına doğru yönelmeleri, ekonomik istikrarın sağlanmasında son derece önemlidir. Merkez bankalarının enflasyonla mücadelede, finansal sistem istikrarının korunmasını ikinci bir hedef olarak dikkate almaları gerekmektedir.

Finansal istikrarsızlık, varlık fiyatlarındaki dalgalanmalar ile finansal kurumların mali yapılarındaki bozulmalardan kaynaklanmaktadır. Varlık fiyatlarındaki ani artışlar sistemde bozulmalara yol açmaktadır. Dolayısıyla, varlık fiyatlarındaki gelişmelerin para politikası kararlarında göz önüne alınması gerekmektedir. Sıkı para politikası, varlık fiyatlarını etkileyerek

piyasa güvenini artırabilmekte ve merkez bankalarının para politikasını yönetmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak çok sıkı para politikaları durgunluğa yol açabilmektedir. Bu nedenle finansal istikrarın sağlanmasında varlık fiyatlarındaki dalgalanmaların doğru ve zamanında değerlendirilmesi çok önemlidir.

Finansal istikrarsızlık kredilerin devresel hareketlerinden kaynaklanmaktadır: Kredilerdeki artış, karşılıklarda artışa neden olmakta, varlık fiyatlarındaki yükselme ile teminat değerleri artmakta ve bu da ilave kredi imkanlarını beraberinde getirmektedir. Ancak, bu süreç politik ve ekonomik etkenlerle tersine de dönebilmektedir.

Diğer taraftan, finansal sistemdeki yenilikler ile liberalizasyon da istikrarsızlığa yol açabilmektedir. Sistemi güvenilir hale getirmek için gerçekleştirilen çabalar da zaman zaman ahlaki tehlike riski oluşturarak istikrarsızlık yaratmaktadır.

Finansal sistemdeki riskler, ekonominin canlanma dönemlerinde birikmekte ve biriken bu riskler yavaşlama dönemlerine geçilmesine neden olmaktadır. Kredilerdeki devresel hareketler ise ekonomide durgunluk ve canlanma dönemleri ile birlikte hareket etmektedir.

Krizlerin yaşandığı ve belirsizliğin arttığı dönemlerde bankalar likit kalmayı tercih ederek özellikle yurt dışı bankalardaki mevduatını arttırmaktadır. Bu tür dönemlerde geri dönmeyen krediler artmakta ve şirketlerin iflas riski dolayısıyla bankalar oldukça seçici davranmaktadırlar. Ayrıca mevduatın ortalama vadesinin kısalması da bankaların uzun vadeli kredi vermesini güçleştirmektedir. Bu noktadan bakınca büyümenin durduğu veya negatif olarak gerçekleştiği bu tür dönemlerin kredilerin azalmasına neden olduğu söylenebilir. Krediler azaldığı için durumun daha da kötüleştiğini ileri sürmek mümkündür. Böylece bu dönemlerde bir tür kısır döngüden bahsedilebilir. Öte yandan mali politikaların özellikle uzun vadeli fon teminine imkan sağlayacak şekilde oluşturulması gerekmektedir. Mali sistem ve büyüme arasındaki ilişkinin yönünün bilinmesi gerçekten önem taşımaktadır. Eğer mali sistemden büyümeye doğru bir ilişki varsa mali sisteme ilişkin politikalarla büyüme potansiyelinin yükseltilmesi mümkün olabilecektir.

Bu tezin amacı, kredi arzının birden azalması veya herhangi bir faiz oranında verilen kredinin azalması olarak tanımlanan kredi daralmasını incelemektir. Kredi daralmasının ortak nedenleri, banka sermayesinde görülen düşüş, başarısız mevduat kurumlarının tasarruf mevduatı sigorta fonunda çözümlenmesi, banka denetimini üstlenen kurulun katı uygulamaları, bankacılar tarafından belirlenen yeni kredi standartları ve para otoritesinin getirdiği yük olarak sıralanabilir. Kredi daralması bankaların kredi sunumlarının azalması ve kredi talebinin düşmesi sonucu oluşmaktadır. Kredi kayıpları tamamen sermayeyi azaltan bir faktördür. Durumu kötüleşen bankalar, varlıklar-yükümlülük yönetimlerini iyileştirmek için daha fazla sermayeye ihtiyaç duyacaklardır.

Finansal sistemin işleyişi ve bankaların bu sistem içerisindeki finansal aracılık işlevi son derece önemlidir. Finansal aktarım mekanizmasının aksaması durumunda ciddi problemler ortaya çıkmaktadır. Bankaların maruz kaldığı çeşitli riskler bankacılık kesimi dışındaki ekonomik ortam üzerinde negatif etkiler yaratarak istikrarsızlığa yol açabilir. Krediler ve ekonomik büyüme arasında gözlemlenen ilişki çerçevesinde kredilerin ekonomik büyüme için son derece önemli olduğu söylenebilir. % 7.2'lik büyümenin gerçekleştiği 2000 yılında krediler reel olarak %19.2 genişlemiş, %7.3'lük küçülmenin yaşandığı 2001 yılında ise kredilerde %36.3 oranında daralma görülmüştür.

Parasal aktarım mekanizmalarından kredi kanalı, para politikası ile tüm ekonomik aktiviteler arasındaki ilişkiyi anlamamızı kolaylaştırmaktadır. Kredi kanalı, ters seçim probleminin kredi kısıtlamasına neden olabileceğini ortaya koymaktadır. Bu durumda, yüksek faiz oranını ödemeye razı olan firmalar bile kredi kullanamamaktadırlar. Faiz oranlarındaki artışın ters seçim problemini arttırması, bankaların kredi arzını kısımlarına neden olarak makro ekonomik istikrarsızlığa yol açmaktadır.

Banka kredilerindeki daralmalar makro ekonomik durumu olumsuz etkilemektedir. Borçluların kredi taleplerini karşılayacak banka kredileri dışında başka finansman kaynaklarına yönelememesi durumunda kredi kısıtlamaları makro ekonomik açıdan ciddi etkiler ortaya çıkarabilecektir. Kriz dönemlerinde banka panikleri, sistemik risk yaratarak sistemin genelini

kapsayacak geniş çaplı bir krize neden olabilecektir. Kredi arz şokları, firmaların üretkenliğini ve harcamalarını etkilediğinden ve likiditelerini zayıflattığından dolayı bilançolarının daha da kötüleşmesine yol açmakta ve ekonomik durgunluğu daha da şiddetlendirmektedir. Makro ekonomik analizde, aracılık işlemi literatürde şu şekilde ifade edilmektedir: Bankalar ve diğer araçlar, kredi yaratma işleminde herhangi bir yerden borç alamayan üretici ve tüketici sınıfına kredi sağlayabilmek gibi özel bir rol üstleniyorlarsa o zaman kredi kanalı miktarını tüm bankacılık sistemi yoluyla azaltacak faktörler önemli makro ekonomik etkilere neden olacaktır. Bu etkiler, ya bankaya bağımlı borçluların harcamalarını azaltmasına ya da ekonomideki tasarrufların net geri dönüşlerinin düşmesine veya her iki durumun aynı anda gerçekleşmesine neden olacaktır. Ani mevduat çekilişleri, banka panikleri, banka kredileri üzerindeki hükümet kısıtlamaları (mesela kredi kontrolleri) yoluyla artan kaynak maliyetleri kredi arzını daraltacaktır. Dolayısıyla, sistemdeki bankacılık kesiminde azalan mevduatlar, para politikasını etkisizleştirecektir.

Eğer sermaye kıtlığı ekonomik olarak istenilen düzeyin altına düşürülmüşse, kamu politikaları açısından iki şey ortaya çıkmaktadır. İlk olarak banka kredileri kısılrsa, kredi talep edenler kredi talebini daha yüksek maliyetle alabilecekler ya da kredi taleplerini kısacaklardır. Kredi talep edenler açısından üstlenilen ilave yük, ekonomide uzun dönemde bazı olumsuzluklara neden olacaktır. Krediler, küçük işletmeler, gelişen ekonomiler ve yenilikler açısından önemli rol oynamaktadır. Küçük borç sahiplerinin banka kredilerindeki azalmadan dolayı finansal açıdan sıkıntıya düşmelerine, bu da önemli katma değer üreterek ekonomiye önemli katkısı olan küçük işletmelerin katkı paylarının düşmesine neden olacaktır.

İkinci olarak sermaye kıtlığından dolayı özellikle banka kredilerinin azaltılması ekonomideki kaynak dağılımını etkisizleştirmektedir. Sınırlı işletme sermayesi dolayısıyla azaltılan krediler sonucu firmalar, işçilere sundukları kaynakları, yatırımları ve çıktıları kısa ve uzun dönemde azaltacaktır.

Banka kredilerindeki değişikliklerin para politikası açısından etkileri bağlamında, merkez bankalarının bilançoları ile banka bilançoları

etkileşiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Merkez bankalarının ekonomide ve finansal sistemde dengesizlikler ortaya çıktığında uyguladıkları para politikalarında fiyat istikrarı hedefinden finansal sistem istikrarına bir geçiş olması kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, Merkez Bankaları bilançoları ve banka bilançolarındaki etkileşimin uygulanan para politikaları sonucunda şekillenmesi nedeniyle son derece önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Daha da önemlisi, merkez bankaları bilançoları, banka bilançoları ve firma bilançoları arasında gerçekleşen bir etkileşimin varlığının, finansal istikrarı şekillendirici bir faktör olduğu gayet açıktır. Sonuç olarak, daha önce belirtilen kredi daralmasının nedenlerine ilişkin faktörlerden herhangi birinin gerçekleşmesi durumunda, mali sistem içerisindeki aktörlerin bilançoları bundan etkilenmekte ve para politikası uygulamaları buna göre şekillenmektedir.

Türk bankacılık sisteminin incelendiği tezin son bölümünde, borç verme kapasite oranının dönemler itibariyle genişlemesine rağmen, reel kredi hacminin düştüğü veya durağan kaldığı ve kredi daralmasının kredi arzı cephesinde gerçekleştiği görülmektedir. Halihazırdaki ekonomik ortam da gözönüne alındığında, yüksek reel faizler, artan iç borçlanma ve Türkiye’de menkul kıymet ihraçları sonuçları değerlendirildiğinde bankaların, devleti finanse ettiği ve daha yüksek kar güdüsüyle hareket ederek aracılık fonksiyonundan saptıkları dolayısıyla kredi daralmasının gerçekleştiği görülmüştür. Aynı şekilde, kredi daralmasının göstergelerinden biri olan Krediler/Mevduat oranı 1993’lerde %80 seviyelerinde iken 2001 yılına gelindiğinde bu oranın %35’e düştüğü görülmektedir. Bu durum bize sistem genelinde toplanan mevduatın gittikçe daha az oranda krediye dönüştüğünü göstermektedir.

Diğer taraftan takipteki kredilerin toplam krediler içindeki oranı 1992’lerde %1.4’lerde iken 2001 yılına gelindiğinde bu oran %10.5’e çıkmıştır. Ekonomik ortamın bozulması dolayısıyla bilançoları bozulan reel sektörün krediyi geri ödemekte zorlandığı ve bu durumun bankacılık sisteminin bilançosunu da kötüleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye’de özellikle kriz dönemlerinde kredi daralması gerçekleşmiştir, ancak kredilerdeki daralmayı sadece kredi arzındaki daralma

ile açıklamak doğru değildir. Buna paralel olarak, 1993-2001 yılları arasında imalat sanayiinde faaliyet gösteren firmalara ve 1993-2001 dönemi mali yapı oranlarına bakılarak kredi talep cephesindeki yetersizlik de gerçekleşen azalma ortaya konulmuştur. Bu yönde gerçekleşen yüksek kredi maliyetleri nedeniyle kredi talebinde de bir daralma olduğu mali yapı oranlarıyla desteklenmektedir. Buna göre 1993 yılında firma bilançolarından hareket edildiğinde banka kredilerinin aktifler içindeki payı %21 iken 2001 yılına gelindiğinde bu oranın %28.5 olarak gerçekleşmesi, reel sektörün kredi maliyeti oldukça yüksek olan banka kredileri yerine diğer finansman araçlarına (kendi öz kaynakları yoluyla finansman, yurt dışından borçlanma vb.) yöneldiklerini ortaya koymaktadır.

Türkiye'de kriz sonrası dönemde kredi arzındaki daralma sağlıklı işleyen bankacılık sisteminin mevcut olmamasından kaynaklanmaktadır. Kamu kesimi borçlanma gereğinin yüksekliği ve neden olduğu finansal istikrarsızlık ve yapısal önlemlerin alınmamış olması ekonominin akışkanlığını ciddi şekilde tehdit etmiştir. Yapısal önlemlerin alınmasında gecikilmesi ile beraber katlanılan maliyetler giderek artmıştır.

2000'li yıllarda, bankacılık sisteminin yeniden yapılandırılması ve bankaların mali bünye sorunlarının çözülmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Dolayısıyla uluslararası standartlara da paralel olarak gerekli düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Sermaye yeterliliğini karşılayamayan bankalar Fon'a devredilmiş, faaliyetini sürdüren bankalar yeniden sermayelendirmeye tabi tutulmuştur. Krediler yeniden sınıflandırılmış, sorunlu krediler tanınmış, karşılık yönetmeliğine göre gerekli karşılıklar ayrılmıştır. Uzun yıllar yüksek enflasyon ortamında çalışan bankaların bilançoları, enflasyona göre güncellenmiştir. Tüm bu uygulamalar bankaların mali yapılarının daha gerçekçi bir görünüm almasını sağlamıştır. Kredi daralmasının söz konusu olduğu zamanlarda sermaye yeterlilik oranının bankaların sermayelerini sınırlandırmasından dolayı ödünç verilebilir fonlarını azalttığı bir gerçektir. Ödünç verilebilir fonların azalması sonucu kredi arzında bir daralma yaşanabilecektir. Aynı şekilde bankacılık kesiminin maruz kaldığı yükümlülüklerin özellikle kriz dönemlerinde arttırılması bankacılık kesiminin yüklenmiş olduğu maliyetleri arttırmakta ve kredi sunumunun daralmasına

neden olabilmektedir. Dolayısıyla, bu standartların ekonomik konjonktür çerçevesinde yumuşatılması anlamlı olacaktır. Ancak bu yükümlülüklerin yumuşatılmasının bankacılık sistemindeki yansımaları da farklı etkileri ortaya çıkaracaktır. Özellikle Türkiye’de bankacılık sisteminin portföy dengesizliği göz önüne alındığında bu durumun büyük bir titizlikle gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Finansmanın büyük ölçüde bankacılık sektörü tarafından karşılandığı ekonomilerde kredi daralması ekonominin yeniden canlanmasını zorlaştırmaktadır. Kriz sonrası dönemde kredi daralmasına neden olan temel faktörlerden birisi kredi müşterilerin “kalitesi” ile ilgili istihbarat eksikliğidir. Kredi alabilecek firmalar ve sektörler hakkında bilgi eksikliğini giderecek önlemler alınması gerekmekte, Merkez Bankası ve BDDK’ca banka ve firmalardan elde edilen bilgilerin bankacılık sistemi ile paylaşılması sağlanmalıdır. Özellikle finansal sistemin gelişmesi adına kredi derecelendirme kuruluşları oluşturulmalı ya da ilk aşamada Merkez Bankası ve/veya BDDK, TBB gibi özerk kuruluşlar bünyesinde gerçekleştirilmelidir. Kriz yaşamış çok sayıda ülkede bu tür uygulamalara rastlanmaktadır.

Ahlaki çöküntüye neden olmayacak şekilde objektif kritere dayalı olarak ihracatçı firmalara ve KOBİ'lere kredi garantisi vermek gibi bir seçenek düşünülebilir. Bu tür uygulamalara yine kriz yaşayan ülkelerde rastlanmaktadır. Ancak doğru ve objektif kriterler dışına çıkılırsa daha sonra verilen kredi garantileri gelecek dönemlerde bütçeye ilave yükler getirecektir (Civcir 2003).

Özellikle kriz dönemlerinde, piyasa mekanizması dışındaki kanallar kullanılarak kredi sağlanması yoluna gidilmelidir. Uzun dönemde finansal mobilizasyonun kamu kesiminden piyasa mekanizmasına kaydırılması gerekir, ancak piyasanın kendisi aksadığı dönemlerde piyasa dışı mekanizmaların harekete geçirilerek ekonominin yeniden canlanması sağlanmalıdır. Kamu bankaları ve/veya kalkınma ve yatırım bankaları aracılığı ile küçük ve orta ölçekli firmaların finansman ihtiyacı karşılanmalıdır. İhracatta finansman kredisine öncelik verilmelidir.

Uzun dönemde, finansal piyasaların daha fazla gelişmesine ve alternatif finansman kaynaklarının oluşturulmasına, özellikle firmaların bono ihracı yoluyla finansman bulmalarını sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesine ve firma bazında kredi değerlendirmesi yapacak kuruluşlara ihtiyaç vardır. Büyük ölçüde banka finansmanına dayalı bir ekonomide firmaların finansman kaynaklarının zenginleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir.

Son yıllarda yaşadığımız finansal krizler ve bu krizlerin ortaya çıkardığı reel etkiler, ülke ekonomisinin güçlü bir makro ekonomik yapıya sahip olabilmesi için finansal istikrarın ne denli önemli bir unsur olduğunu gözler önüne sermiştir. Bugün geldiğimiz noktada finansal istikrar sağlıklı bir makro ekonomik çevre ve güçlü bir büyüme performansı için bir ön şart niteliği taşımaktadır. Dolayısıyla kredi cephesi makro ekonomik istikrarın unsurlarından olan önemli bir halkayı teşkil etmektedir. Kredi kanalının ekonomik konjonktür çerçevesinde etkinsizleşmesi sonucunda uygulanan para ve maliye politikalarının da etkinliğini azaltacaktır.

Sonuç olarak bu çalışmada Türkiye’de gerçekten de kriz dönemlerinde kredi daralmasının yaşandığı, fakat bu daralmanın hem kredi talep hem de kredi arz cephesinden kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca parasal aktarım mekanizmalarından olan kredi kanalı mekanizmasının ekonomik ve finansal istikrarın sağlanması bağlamında son derece önemli olduğu da vurgulanmıştır.

Türkiye bağlamında artan kamu açıklarıyla beraber, son on yıldan beri yüksek seviyesini koruyan reel faizlerin yüksekliği hem kredi arz cephesini hem de kredi talep cephesini ciddi biçimde etkilediği ve etkilemeye de devam ettiği bir gerçektir. Yüksek reel faizler, yatırımların gerçekleştirilmesini engellemekte ve toplam üretim hacmini de daraltmaktadır. Yüksek faizlerin olduğu bir ortamda finansal sistem de aracılık fonksiyonundan sapmakta, kredi hacmini daraltarak portföyünün büyük bir kısmını devlet tahvili ve hazine bonosuna yatırmaktadır. Sonuç olarak yatırım hacminin artırılmasına yönelik olarak, kredi arz cephesine aktarılması gereken kaynakların daraltılması ya da kredi maliyetlerinin artması reel sektörü de olumsuz etkilemektedir.

KAYNAKÇA

AGENOR, Pierre-Richar, Joshua Aizenman ve Alexander Hoffmaister. "The Credit Crunch in East Asia? : What Can Bank Excess Liquid Assets Tell Us? ", NBER Working Paper Series, WP 7951, October 2000.

AGENOR, Pierre-Richar, Joshua Aizenman ve Alexander Hoffmaister. "The Credit Crunch in East Asia?: What Can Bank Excess Liquid Assets Tell Us?, " The World Bank Policy Research Working Paper. WP 2483, November 2000.

AGHION, P. ve P. Howitt. "A Model of Growth Through Creative Destruction," Econometrica, s. 60, 2, 323-351, (1992).

AGUNG, Juda, Bambang Kusmiarso, Bambang Pramono, Erwin G. Hutapea, Andry Prasmuko ve Nugroho Joko Pratowo. "Credit Crunch In Indonesia In the Aftermath of the Crisis: Facts, Causes and Policy Implications," Directorate of Economic Research and Monetary Policy, Bank Indonesia, 2001.

AKERLOF, G. "The Market for 'Lemons': Qualitive Uncertainty and the Market Mechanism," Quarterly Journal of Economics, 84(3), s. 448-500, (1970).

AKHTAR, M.A. "Causes and the Consequences of the 1989-92 Credit Slowdown: Overwiev and Perspective," Federal Reserve Bank Of New York Quarterly Review, Winter 1993-1994, Volume 18, Number 4, s.1-24,1993-1994.

ALİDEDEOĞLU, Eda ve Gıyas Gökent. "Mali Sektör 2002-2007," İktisat, İşletme ve Finans, Ağustos 2002, Sayı 197, s.69-87, 2002.

ATİK, A. Hakan. Küresel Ekonomide Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler ve Rekabet Sorunları, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, 2003.

AYDOĞAN, Kürşat. "Uzman Yardımcılığı Ders Notları," Ankara, 2002.

BAER, Herbert L. ve John N. McElravey. "Capital Shocks and Bank Growth: 1973 to 1991," Federal Reserve Bank Of Chicago Working Paper, 1993.

BARAJAS, Adolfo ve Roberto Steiner. "Credit Stagnation in Latin America," IMF Working Paper, WP/02/53, 2002.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Yıllık Rapor. Ankara: 2001.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Bankacılık Sektörü Değerlendirme Raporu. Ankara: Aralık 2001.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı. Ankara: Mayıs 2001.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. "İstatistiksel Veriler ve Raporlar." <http://www.bddk.org.tr>.

BERGER, Allen N., Margaret K. Kyle ve Joseph M. Scalize. "Did U.S. Bank Supervisors get Tougher During The Credit Crunch? Did They Get Easier During The Banking Boom? Did It Matter To Bank Lending?," NBER Working Paper Series, WP 7689, May 2000.

BERGER, A. ve Udell, G. "Did Risk- Based Capital Allocate Bank Credit and Cause a Credit Crunch in the U.S.?" Journal of Money Credit and Banking, s. 26, 585-628, 1994.

BERNANKE, B.S. "Nonmanetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression," American Economic Review, mic Review, June 1983.

- BERNANKE, B.S ve A.S. Blinder. "Credit, Money, and Aggregate Demand," The American Economic Review, s. 78, 435-439, 1988.
- BERNANKE, Ben ve Cara S. Lown. "The Credit Crunch," Brooking Papers on Economic Activities 2, s. 205-248, 1991.
- BERNANKE, Ben ve Harold James. The Gold Standart, Deflation and Financial Crisis in the Great Depression: An International Comparison in R. Glenn Hubbard, ed. Financial Markets and Financial Crises, Chicago: University of Chicago Press, 1991.
- BERNANKE, Ben S. "Credit in the Macroeconomy," Federal Reserve Bank Of New York Quarterly Review, Spring 1993, Volume 18, Number 1, s.50-71, (1993).
- BERNANKE, Ben ve Mark Gertler. "Inside the Black Box: The Credit Channel of Monetary Policy Transmission," Journal of Economic Perspectives, Fall, s. 27-48, (1995).
- BERNANKE, Ben, Mark Gertler ve S. Gilchrist. "The Financial Accelerator and The Flight to Quality," Review of Economics and Statistics 38, 1996, s.1-15.
- BEERRÓSPIDE, José ve José Dorich. "Aspectos Microeconómicos de la Restricción Crediticia en el Perú: 1997-2000," Banco Central de Reserva del Perú, 2001.
- BLUNDELL-Wignall A., F. Browne ve P. Manasse. "Monetary Policy in the Wake of Financial Liberalisation," OECD Working Paper, Number 77, April, 1991.
- BLUNDELL-Wignall ve Marianne Gizycki. "Credit Supply and Deman and the Australian Economy," Reserve Bank of Australia Research Discussion Paper RDP9208 (Sydney, Australia: Economic Research Department, Reserve Bank of Australia), (1992).

- BORENSZTEIN, Eduardo ve Jong- Wha Lee. "Financial Crisis and the Credit Crunch in Korea: Evidence From the Firm-Level Data," IMF Working Paper, WP/00/25, (2000).
- BRAUN, Miguel ve Eduardo Levy-Yeyati. The Role of Banks in the Transmission of Shocks: Micro Evidence from Argentina 1996-1999, Universidad Torcuato Di Tella, (2001).
- BRUNNER, Karl ve Allan Meltzer. "Liquidity Traps for Money, Bank Credit and Interest Rates," Journal of Political Economy, January/ February 1968, s. 1-37, (1968).
- CANTOR, Richard ve John Wenninger. "Perspective on the Credit Slowdown," Federal Reserve Bank Of New York Quarterly Review, Spring 1993, Volume 18, Number 1, s.3-37, (1993).
- CANTOR, Richard ve Rebecca Demsetz. "Securitization, Loan Sales and the Credit Slowdown," Federal Reserve Bank Of New York Quarterly Review, Spring 1993, Volume 18, Number 2, s. 27-38, (1993).
- CARRASQUILLA, Alberto, Arturo Galindo ve Diego Vásquez. "El Gran Apretón Crediticio en Colombia: una Interpretación," Coyuntura Económica, (2000).
- CATÁO, Luis. "Bank Credit in Argentina in the Aftermath of the Mexican Crisis: Supply or Deman Constrained?," IMF Working Paper, WP/97/32, (1997).
- CECCHETTI, Stephen G. "Distinguishing Theories of the Monetary Transmission Mechanism," Federal Reserve Bank of St. Louis Review, May/June, No. 77, s. 83-97, 1995.
- CHAN-LAU, Jorge A. ve Zhaohui Chen. "Financial Crisis and Credit Crunch as a Result of Inefficient Financial Intermediation- With Reference to the Asian Financial Crisis," IMF Working Paper, WP/98/127, (1998).

CHRISTIANO, L.J. ve M. Eichenbaum. Identification and the Liquidity Effect of a Monetary Policy Shock. A. Cukierman, Z. Hercowitz ve L. Leiderman (der), Political Economy, Growth and Business Cycles içinde, MIT Press, (1992).

CHIURI, Maria Concetta, Giovanni Ferri ve Giovanni Majnoni. "The Macroeconomic Impact of Bank Capital Requirements in Emerging Economies: Past Evidence to Asses the Future," The World Bank, Working Paper, (2001).

CIVCİR, İrfan. "Türkiye'de Kriz Sonrası Dönemde Kredi Çöküşü," Avrupa Birliği Giriş Sürecinde Balkanlarla İlişkiler ve Türkiye Ekonomisi, Ed. Ö.F. Çolak, Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınları, Ankara, 2003.

CLAIR, Robert T. ve Kevin Yeats. Bank Capital and Its Relationship to the Credit Shortage in Texas. Meeting of the Federal Reserve System Research Committee on Financial Structure and Regulation, San Antonio, Texas, January 7-8, (1991).

CLAIR, Robert T. ve Paula Tucker. "Six Causes Of The Credit Crunch," Federal Reserve Bank Of Dallas Economic Review Third Quarter 1993, s. 1-19, (1993).

CROMWELL, B.A. "Financial Restructuring and Economic Activity," Federal Reserve Bank of Cleveland Economic Review, Third Quarter, (1990).

CUTHBERTSON, Keith. The Supply and Demand for Money. Oxford and Cambridge: Basil Blackwell, 1989.

ÇONKAR, K. "Risk Sermayesi Finansman Yönetiminin Küçük ve Orta Boylu İşletmeler Açısından Önemi ve Uygulanabilirliği," I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Nevşehir, 2001.

Devlet İstatistik Enstitüsü. "İstatistikler" (DİE), <http://www.die.gov.tr/istatistikler.html>.

Devlet Planlama Teşkilatı. "Ekonomik ve Sosyal Göstergeler", (DPT) <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/gosterge/tr/1950-98>.

DIAMOND, D.W. "Monitoring and Reputation: The Choice Between Bank Loans and Privately Placed Debt", Journal of Political Economy, Vol. 99, No: 4, 1991.

DORNBUSCH Rudiger ve Stanley FISCHER. Macroeconomics, Sixth Edition, New York: McGraw-Hill, IncFischer (1994)

ELLIEHAUSEN Gregory E. and John D. Wolken. "Banking Markets and the Use of Financial Services by Smaall and Medium-Sized Businesses," Federal Reserve Bulletin 76, October, s. 801-17, 1990.

FAMA, Eugene. "Banking in the Theory of Finance", Journal of Monetary Economics, January 1980, s. 39-57, (1980).

FISHER, Irving. "The Debt- Deflation Theory of Great Depressions", Econometrica, October 1933, s. 141-195, (1933).

FRIEDMAN, Benjamin M. ve Anna J. Schwartz. A Monetary History of the United States, 1867-1960. Princeton: Princeton University Press, 1963.

FRIEDMAN, Benjamin, Kenneth Kuttner. "Money Income, Prices and Interest Rates," American Economic Review, June 1992, s. 472-92.

FRIEDMAN, Benjamin. The Roles of Money and Credit in Macroeconomic Analysis. in: Tobin, J. (ed.): Microeconomics, Prices and Quantities, Washington, The Brookings Institutions, 1993.

FRY, Maxwell J. "Alternative Stabilisation Strategies from a Model of Short Run Price and Output Fluctuations in Turkey," METU Studies in Development, Vol. 18, Winter 1978, s. 21-36.

FURMAN, J. ve J.E. Stiglitz. "Economic Crises: Evidence and Insights from East Asia," Brookings Papers on Economic Activity 2, 1998.

- GERTLER, Mark ve Simon Gilchrist. The Role of Credit Market Imperfections in the Monetary Transmission Mechanism : Arguments and Evidence, New York University, May 1992.
- GERTLER, Mark ve Simon Gilchrist. "Monetary Policy, Business Cycles, and the Behaviour of Small Manufacturing Firms," Quarterly Journal of Economics, s.109, 309-340, (1994).
- GILCHRIST, Simon G. ve Egon Zakrajšek. "What Is the Distributive Impact of the Bank Lending Channel ?," Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 39, s. 129-159, (1995).
- GOLDSMITH, R.W. Financial Structure and Development. New Haven, Yale University Press,(1969).
- GOODHART, Charles. Monetary Teory and Practice: The UK Experience. London Macmillan, (1988).
- GOURINCHAS, Pierre-Olivier, Rodrigo Valdés and Oscar Landerretche. "Lending Booms: Latin American and the World," NBER Working Paper, No: 8249, Cambridge, Massachusetts: National Bureau of Economic Research, (2001).
- GHOSH, Atish R. ve Swati R. Ghosh. "East Asia in the Aftermath: Was There a Crunch?," IMF Working Paper, No: WP/99/38, Washington: International Monetary Fund, (1999).
- GROSSMAN, S. ve L. Weiss. "A Transactions- Base Model of the Monetary Transmission Mechanism," The American Economic Review, s. 73, 871-880, (1983).
- GRUBEN, William C., Jonathon A. Neuberger, ve Ronald H. Schmidt. "Imperfect Information and the Community Reinvestment Act," Federal Reserve Bank Of San Francisco Economic Review, Summer, s. 27-46, (1990).

- GÜNAL, Mehmet. Para Arzının İçselliği, Etkileri, Merkez Bankalarının Değişen Rolü ve Türkiye’de Gelişmeler, Ankara 1999, SBF Doktora Tezi, (1999).
- GÜVEN, Samih. “Türkiye’de Banka Kredileri ve Büyüme İlişkisi,” İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Ağustos 2002, Sayı 197, s. 88-100.
- HANCOCK, Diana, ve James A. Wilcox. “The Effects on Bank Assets of Business Conditions and Capital Shortfalls,” Federal Reserve Bank Of Chicago, May 7, s. 502-20, (1992).
- HOSHI, Takeo, Anil Kashyap ve David Scharfstein. “Corporate Structure, Liquidity and Investment: Evidence from Japanese Panel Data,” Quarterly Journal of Economics, 1991, s. 33-60.
- HOOVER, K.D. The New Classical Macroeconomics, Cambridge, MA: Basil Blackwell Ltd., (1990).
- HUBBARD, R.G. “Is There a Credit Channel for Monetary Policy?,” NBER Working Paper, No. 4977, (1994). ITO, Takatoshi and Kuguo Ueda. “Test of the Equilibrium Hypothesis in Disequilibrium Econometrics: An International Comparison of Credit Rationing,” International Economic Review, Vol.22(October), s. 691-708, (1981).
- International Financial Statistics. (IFS), IMF, 2001.
- ITO, Takatoshi ve Kuguo Ueda “Test of the Equilibrium Hypothesis in Disequilibrium Econometrics: An International Comparison of Credit Rationing”, International Economic Review, Vol.22(October), s. 691-708, 1981.
- İNAN, Emre Alpan. “Parasal Aktarım Mekanizmasının Kredi Kanalı ve Türkiye,” Bankacılar Dergisi, Sayı 39, s. 3-19, (2001).
- JACKSON, P.M. Public Sector Deficits and the Money Supply, in T. Bandyopadhyay and S. Ghatak (eds.), Current Issues in Monetary Economics, New York: Harvester Wheatsheaf, 1990, s. 113-141.

- JONES, David M., Hyman Minsky ve William Poole. "Comments on Credits in the Macroeconomy," Federal Reserve Bank Of New York Quarterly Review, Spring 1993, Volume 18, Number 1, s.71-83.
- KAMINSKY, G., S. Lizonda ve C. Reinhart. "Leading Indicators of Currency Crises," IMF Staff Papers, 45, s.1, 1-48, (1998).
- KARABIÇAK M., N. Altuntepe. "Kobilerin Kredi Yoluyla Finansmanı," I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Nevşehir, 2001.
- KARACAER S., H Gönenç. "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Finansal Yönetim," I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Nevşehir, 2001.
- KASHYAP, Anil ve Jeremy Stein. Monetary Policy and Bank Lending, Graduate School of Business, University of Chicago, 1992.
- KARATEPE, Yalçın. "Uzman Yardımcılığı Ders Notları," Ankara, 2002.
- KASHYAP, A. ve J. Stein. "Monetary Policy and Bank Lending," N.G. Mankiw (der.), Monetary Policy içinde, National Bureau of Economic Research Studies in Business Cycles, s. 29, 221-261, (1991).
- KIM, Don Won, Young Soo Lee ve Kyung Suh Park. "Credit Crunch and Shocks to Firms: Korean Experience Under the Asian Financial Crisis," Emerging Markets Review, March 2002, s. 195-210.
- KIM, Hyun E. "Was Credit Channel a Key Monetary Transmission Mechanism Following the Recent Financial Crisis in the Republic of Korea ?," The World Bank Policy Research Working Paper 3003, April 1999, s. 1-37.
- KING R. ve R. Levine. "Finance and Growth Schumpeter Might be Right," Quarterly Journal of Economics, s. 108, 3, 717- 737, (1993a).

KING R. ve R. Levine. "Finance aEntrepreneurship and Growth: Theory and Evidence," Journal of Monetary Economics, s. 32, 3, 513- 542, (1993b).

Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı. KOSGEB, <http://www.kosgeb.gov.tr>, 2001.

KUGLER, Peter. "Credit Rationing and the Adjustment of the Loan Rate: An Empirical Investigation," Journal of Macroeconomics, Vol. 9(Fall), s. 505-25, (1987).

LAFFONT, Jean- Jacques ve René Garcia. "Disequilibrium Econometrics for Business Loans," Econometrica, Vol. 45 (July), s.1187-1204, (1977).

LINDGREN, Carl-Johan, Tomás J.T. Balino, Charles Enoch, Anne- Marie Gulde, Marc Quintyn ve Leslie Teo. "Financial Sector Crisis and Restructuring Lessons From Asia," International Monetary Fund, Occasional Paper 188, Washington DC, (1999).

LUCAS, R.E. Jr. "Liquidity and Interest Rates," Journal of Economic Theory, 50(2), s. 237-264, (1990).

MELTZER, A.H. "Information, Sticky Prices, and Macroeconomic Foundations," Review of Federal Reserve Bank of St. Louis, (1995).

MINSKY, H. "The Financial Instability Hypothesis : Capitalist Process and the Behaviour of the Economy," Financial Crises, Theory, History and Policy içinde (Ed. Kindleberger, C vd.), Cambridge University Press, 160-185, (1982).

MINSKY, H. Stabilizing the Unstable Economy, Yale Universty Press, (1986).

MISHKIN, F.S. Asymmetric Information and Financial Crises: A Historical Perspective. R.G. Hubbard (der.), Financial Markets and Financial Crises, Chicago: University of Chicago Press, s.69-108, (1991).

MISHKIN, F.S. Preventing Financial Crises: An International Perspective Manchester School, s. 62, 1-40, (1994).

- MISHKIN, F.S. "The Channels of Monetary Transmission Mechanism: Lessons for Monetary Policy," NBER Working Paper Series, No:5464, (1996).
- MISHKIN, F.S. Money, Banking and Financial Markets, Pearson Education, (2000).
- MODIGLIANI, F. ve M.H. Miller. "The Cost of Capital Corporation Finance and the Theory of Investment," The American Economic Review, s. 48 (3), 261-297, (1958).
- MODY, Ashoka ve Mark P. Taylor. "International Capital Crunches: The Time Varying Role of Informational Asymmetries," IMF Working Paper, WP/02/43, (2002).
- MOTONISHI, Taizo ve Hiroshi Yoshikawa. "Causes of the Long Stagnation of Japan During the 1990s: Financial or Real?," Journal of the Japanese and International Economics, Wolume 13, s. 181-200, (1999).
- MUNOZ, Sonia. "The Breakdown of Credit Relations Under Conditions of a Banking Crisis: A Switching Regime Approach," IMF Working Paper, WP/00/135, (2000).
- MURRAY, Alan. "Mosbacher Says 'Serious' Credit Crunch Grips U.S., Isn't limited to Real Estate," Wall Street Journal, June 15,1990, p. A3, (1990).
- MÜSLÜMOV, Alövsat. 21. Yüzyılda Türkiye'de KOBİ'ler: Sorunlar, Fırsatlar ve Çözüm Önerileri. İstanbul, Literatür Yayıncılık, 2002.
- NAKAMURA, Leonard. "Customer Credit, Financiaaal Intermediaries and Real Income: Preliminary Evidence That Credit Matters," Rutgers University Economics Working Paper. No: 1988-05, March 1988.
- O'BRIEN, Paul F. ve Frank Browne. "A "Credit Cruch" ? The Recent Slowdown in Bank Lending and Its Implications for Monetary Policy," OECD Economics and Statistics Department, WP No. 107, (1992).

- Organisation of Economic Cooperation Development. (OECD), Main Economic Indicators, 2001.
- OWENS, Raymond E. ve Stacey L. Schreft. "Identifying Credit Crunches," Federal Reserve Bank Of Richmond Working Paper, WP. 92-1, March 1992.
- OWENS, Raymond E. ve Stacey L. Schreft. "Identifying Credit Crunches," Federal Reserve Bank Of Richmond Working Paper, WP. 93-2, (1993).
- PAPADEMOS, Lucas ve Franco Modigliani. "The Supply of Money and the Control of Nominal Income," in Friedman, B.M. and Frank H. Hhn (eds.), Handbook of Monetary Economics (Volume I), Amsterdam: North-Holland, 1990.
- PARASIZ, İlker. İktisada Giriş "Prensip ve Politika". Ezgi Kitabevi Yayınları, 1998.
- PAVEL, Christine, ve Harvey Rosenblum. "Banks and nonbanks: The horse race continues," Federal Reserve Bank Of Chicago Economic Review, May-June, s. 3-17, (1995).
- PAZARBAŞIOĞLU, Ceyla. "A Credit Crunch? Finland In The Aftermath of The Banking Crises," IMF Staff Paper, 44(3), s 315-27, (1997).
- PEEK, Joe. "The Capital Crunch in New England," New England Economic Review, P. 21-31, (1992).
- PEEK, Joe. Is Bank Lending Important for the Transmission of Monetary Policy ? , Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 39, June 1995.
- PEEK, Joe ve Eric Rosengren. "The Capital Crunch: Neither A Borrower Nor A Lender Be," Journal of Money Credit and Banking, Vol. 27, No 3, s. 625-638, (1995).

- PEEK, Joe ve Eric Rosengren. "Is Bank Lending Important for the Transmission of Monetary Policy ?," Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 39, s. 1-37, (1995).
- PEEK, Joe ve Eric Rosengren. "Do Monetary Policy and Regulatory Policy Affect Bank Loans ?," Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 39, s. 47-69, (1995).
- PEEK, Joe ve Eric Rosengren. "Bank Regulation And The Credit Crunch," Journal of Banking and Finance, Vol. 19, s. 679-92, (1997).
- ROBINSON, Kenneth J. "The Performance of Eleventh District Financial Institutions in the 1980s: A Broader Perspective," Federal Reserve Bank of Dallas, Financial Industry Studies, May, s. 13-24, (1990).
- ROMER, P. "Endogenous Technological Change" Journal of Political Economy, 98, s.8, 71-102, (1990).
- ROMER, Christina ve David Romer. "New Evidence on the Monetary Transmission Mechanism," Brookings Papers on Economic Activity, 1990:1, s.149-198, (1990).
- ROOSA, Robert. "Interest Rates and the Central Bank," in Money, Trade and Economic Growth: Essay in Honor of John H. Williams, New York, Macmillian, 1951.
- ROTEMBERG, J. "A Monetary Equilibrium Model with Transactions Costs," Journal of Political Economics, s. 92, 40-58, (1984).
- SAARENHEIMO, Tuomas. "Credit Crunch Caused Investment Slump? An Empirical Analysis Using Finnish Data," Bank of Finland Discussion Papers , No.6/95 (Helsinki, Finland: Bank of Finland), (1995).
- SAK, Güven, Fatih Özatay ve E. Öztürk. "Şirketler Kesiminin Finansman Sorunları ve Alternatif Finansman Kaynakları," Tüsiad Yayınları, No: TÜSİAD-T/96-1/192, İstanbul, (1996).

- SAMOLYK, K.A. "A Regional Perspective on the Credit View," Federal Reserve Bank of Cleveland Economic Review. Quarter 2, (1991).
- SEALY, C.W., Jr. "Credit Rationing in the Commercial Loan Market: Estimates of a Structural Model Under Conditions of Disequilibrium," Journal of Finance, Vol. 34 (June), s. 689-702, (1979).
- SERDENGEÇTİ, Süreyya. "Şubat 2001 Krizi Üzerine Düşünceler: Merkez Bankası Açısından Çıkarılacak Dersler," ERC, ODTÜ VI. Uluslararası Ekonomi Konferansı, Ankara, (2002).
- SOLTTILA, Heikki ve Vesa Vihriälä. "Finnish Banks' Problem Assets: Result of Unfortunate Asset Structure or Too Rapid Growth?," Bank of Finland Discussion Papers, No. 23/94 (Helsinki, Finland: Bank of Finland), (1994).
- STANTON, Sonya Williams. "The Underinvestment Problem and Patterns in Bank Lending," Journal of Financial Intermediation, Article No. JF 980245, s. 293-326,(1997).
- STIGLITZ, Joseph E. ve Andrew Weiss. "Credit Rationing in Markets With Imperfect Information," The American Economic Review, Volume 71, No 3, (1981).
- SYRON, Richard F. "Are We Experiencing A Credit Crunch?," New England Economic Review, s. 3-10, (1991).
- TAKALA, Kari ve Matti Virén. "Bankruptcies, Indebtedness and the Credit Crunch," Bank of Finland Discussion Papers. 28/95, (1995).
- TALLMAN, Ellis W. ve Nargis Bharucha. "Credit Crunch Or What? Australian Banks During The 1986-1993 Credit Cycle," Federal Reserve Bank Of Atlanta Economic Review Third Quarter, 2000, s. 13-33.
- TAYLOR, J.B. "The Monetary Transmission Mechanism: An Empirical Framework," Journal of Economic Perspectives, 9(4), s. 11-26, (1995).

TELATAR, Erdinç. Fiyat İstikrarı: "Ne? Nasıl? Kimin İçin?" İmaj Yayınevi, Ankara, Ekim 2002.

Türkiye Bankalar Birliği. "İstatiksel Veriler ve Raporlar." <http://www.tbb.org.tr>.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Yıllık Rapor. Ankara: 2000.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Yıllık Rapor. Ankara: 2001.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. Yıllık Rapor. Ankara: 2002.

Türkiye Bankalar Birliği. "İstatiksel Veriler." <http://www.tcmb.gov.tr>.

UYGUR, Ercan. "Finansal Şişkinlik, Riskler ve Düzeltme Gereği: Makroekonomik Yansımalar," İktisat, İşletme ve Finans, s. 49-66, Ocak 2003.

UYGUR, Ercan. Financial Liberalization and Economic Performance in Turkey, TCMB, Ankara, T.C. Merkez Bankası Yayınları, 1993.

WALSH, Carl E. ve James A. Wilcox. "How Is Bank Lending Related to Output ?," Federal Reserve Bank of Boston, Conference Series No. 39, s. 83-113, (1995).

WOJNILOWER, Albert. "Not a Blown Fuse," Federal Reserve Bank of New York Quarterly Review, Spring 1993.

WOO, David. "In Search of " Capital Crunch" : Supply factors Behind the Credit Slowdown in Japan," IMF Working Paper, WP/99/3, (1999).

WOOD, John. "An Extension of Gruben- Neuberger- Schmidt on the Impact of CRA," Federal Reserve Bank of Dallas, June 14, (1991).

VESALA, Jukka. Testing for Competition in Banking: Behavioral Evidence from Finland, Bank of Finland Studies E:1 (Helsinki, Finland: Bank of Finland), (1995).

VIHRIÄLÄ, Vesa. "Theoretical Aspects to the Finnish Credit Cycle," Bank of Finland Discussion Papers, No. 8/96 (Helsinki, Finland: Bank of Finland), (1996a).

- VIHRIÄLÄ, Vesa. "Credit Crunch or Collateral Squeeze? An Empirical Analysis of Credit Supply of the Finnish Local Banks in 1990-1992," Bank of Finland Discussion Papers, No. 11/96 (Helsinki, Finland: Bank of Finland), (1996b).
- VIHRIÄLÄ , Vesa. Banks and the Finnish Credit Cycle 1986-1995, Bank of Finland Studies, E:7. Soumen Pankki, Bank of Finland, (1997).
- XAVIER, Freixas ve Jean-Charles Rochet. Microeconomics of Banking, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, (1998).
- YUAN, Mingwei ve Christian Zimmermann. "Credit Crunch in a Model of Financial Intermediation and Occupational Choice," Center for Research an Economic Fluctuations and Employment (CREFE), (1999).
- YÖRÜK, N. "KOBİ'lerin Kredi Yolu ile Finansmanda Karşılaştıkları Sorunlar ve Tokat İlinde Bir Uygulama," I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Nevşehir, 2001.
- YÜCEL, T. "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerde Çalışma Sermayesi ve Finansal Yönetim Uygulamaları," I. Orta Anadolu Kongresi: KOBİ'lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları, Nevşehir, 2001.

EKLER

EK:1

**RİSK AĞIRLIKLIL VARLIKLAR, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE
YÜKÜMLÜLÜKLER**

%0 RİSK AĞIRLIKLIL AKTİFLER, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

- NAKİT DEĞERLER

- a- Kasa,
- b- Efektif deposu,
- c- Yoldaki paralar.

- BANKALAR

- a - T.C. Merkez Bankası hesabı.

- BANKALARARASI PARA PİYASASI

- TERS REPO İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR

a- Hazinece veya Hazine'nin kefaletiyle çıkarılan menkul kıymetler, OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca ya da bunların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler ve % 0 risk ağırlığına tabi gelir ortaklığı senetleri karşılığı yapılan "ters repo" işlemlerinden alacaklar.

- MEVDUAT MUNZAM KARŞILIKLARI

- KREDİLER

- a- Nakit karşılığında verilen nakdi krediler,
- b- Hazine ile Merkez Bankasına verilen nakdi krediler ile Hazine kefaletini haiz nakdi krediler,
- c- Hazinece veya Hazine kefaleti ile çıkarılan menkul kıymetler karşılığı verilen nakdi krediler,
- d- OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarının kefaletiyle verilen nakdi krediler, OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca ya da bunların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetlerle teminat altına alınan nakdi krediler,
- e- İlgili kanun, kararname ve tebliğle teşkil edilmiş fonlardan yetkili mercilerin talimatı ile tahsis olunan ve riski aracı bankaya ait bulunmayan fon kaynaklı nakdi krediler,

f- Bankaların kendi ihraç ettikleri menkul kıymetlerle teminat altına alınan nakdi krediler (yatırım fonu katılma belgeleri hariç),

g- Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.' ne kullandırılan krediler.

h- Kurum tarafından belirlenen banka ve mali kurumlardan, nitelikleri sözleşme ile belirlenen taraf ve konuların finansmanında kullandırılmak üzere risk sermayesi olarak sağlanan ve Kurumdan izin alınmak kaydıyla kullandırılan nakdi krediler.

- MUHTELİF ALACAKLAR

a- Fonlardan alacaklar,

b- % 0 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlerle, OECD ülkeleri merkezi yönetimlerinin ve merkez bankalarının kefaletiyle, Hazine kefaleti ve nakit ile teminat altına alınan muhtelif alacaklar,

c- T.C. Merkez Bankası özel hesapları.

- BAĞLI MENKUL DEĞERLER (NET)

a- Hazine bonoları, Devlet iç borçlanma tahvilleri, Kamu Ortaklığı İdaresi ve Özelleştirme İdaresi tarafından çıkarılan gelir ortaklığı senetleri ve diğer borçlanma senetleri, Hazine kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler, OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca ya da bunların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler, altın ve vadesi gelmiş menkul değerlerden (% 0 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlere ilişkin) bağlı menkul değerler arasında gösterilenler.

- FİNANSAL KİRALAMA AMAÇLI VARLIKLAR İÇİN VERİLEN AVANSLAR

a- Finansal kiralama amaçlı varlıklar için verilen avanslardan % 0 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlerle, OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarının kefaletiyle, nakit ve Hazine kefaletiyle teminat altına alınanlar.

- SABİT KIYMETLER (NET)

a- 4389 sayılı Bankalar Kanunu'nun 12 nci maddesinin (2) numaralı fıkrasına göre bankaların alacaklarından dolayı edinmek zorunda kaldıkları gayrimenkuller hariç, kanun, kararname ve diğer mevzuat hükümleri gereği bankaların zorunlu olarak iktisap ettikleri ve aktiflerine kaydettikleri gayrimenkuller.

- DİĞER AKTİFLER

a- Peşin ödenmiş vergiler,

b- Özel görev hesapları,

c- OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarından olan diğer alacaklar, OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca garanti edilen diğer alacaklar ile % 0 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlerle, nakit ve Hazine kefaleti ile teminat altına alınan diğer alacaklar,

d- Şubeler cari hesabı,

e- Altın deposu.

- GARANTİ VE KEFALETLER

a- Nakit karşılığı verilen garanti ve kefaletler,

b- Hazine ve Merkez Bankasına kullandırılan garanti ve kefaletler ile Hazine kefaleti ile verilen garanti ve kefaletler,

c- Hazinece veya Hazinenin kefaletiyle çıkarılan menkul kıymetler karşılığı verilen garanti ve kefaletler,

d- OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarının kefaleti ile verilen garanti ve kefaletler ile OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınca ya da bunların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler teminat alınarak verilen garanti ve kefaletler,

e- Bankaların kendi ihraç ettikleri menkul kıymetlerle teminat altına alınarak verilen garanti ve kefaletler (yatırım fonu katılma belgeleri hariç),

f- Cirolar.

- TAAHHÜTLER

a- Herhangi bir şarta bağlı kalmaksızın banka tarafından, istenildiği zaman iptali mümkün “cayılabilir taahhütler”.

- DÖVİZ VE FAİZ HADDİ İLE İLGİLİ İŞLEMLER (Döviz ve faiz haddi ile ilgili işlemlerde, % 0 risk ağırlığına tabi kredilerin özelliğine benzer özelliği olan karşı taraftan alacaklara ilişkin kredi dönüşüm oranı ile ağırlıklandırılmış tutarlar).

- FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI (% 0 risk ağırlığına tabi tutulan kalemler için).

%20 RISK AĞIRLIKLI AKTİFLER, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

- NAKİT DEĞERLER

a- OECD ülkeleri bankalarınca keşide edilen/satın alınan yabancı para banka çekleri.

- BANKALAR

a- Türkiye’de faaliyette bulunan bankalar nezdindeki hesaplar,

b- OECD ülkelerinde kurulu yurtdışı bankalar nezdinde herhangi bir şekilde teminata verilmemiş, bloke edilmemiş, vade haricinde bankanın tamamen serbest tasarrufunda bulunan mevcutlar,

c- Türkiye’de faaliyette bulunan yabancı bankaların yurtdışındaki merkez ve diğer şubeleri nezdindeki hesaplar.

- TERS REPO İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR

a- OECD ülkeleri bankalarınca ihraç edilen ya da garanti edilen menkul kıymetler karşılığı yapılan “ters repo” işlemlerinden alacaklar,

b- Diğer menkul kıymetler karşılığı yapılan “ters repo” işlemlerinden alacaklar.

- ÖZEL FİNANS KURUMLARI

- KREDİLER

a- Türkiye'de faaliyette bulunan bankaların mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen nakdi krediler,

b- OECD ülkeleri bankalarının mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen nakdi krediler,

c- OECD ülkeleri bankalarınca veya bu bankaların kefaleti ile ihraç edilen menkul kıymetler teminat alınarak verilen nakdi krediler,

d- Risk bazlı sermaye yükümlülüğü dahil olmak üzere koruyucu denetim ve düzenlemelere tabi olan OECD ülkeleri sermaye piyasası aracı kurumlarına verilen veya bu aracı kurumların kefaleti veya garantisi ile verilen nakdi krediler.

- MUHTELİF ALACAKLAR

a- Risk bazlı sermaye yükümlülüğü dahil olmak üzere koruyucu denetim ve düzenlemelere tabi olan OECD ülkeleri sermaye piyasası aracı kurumlarından alacaklar veya bu aracı kurumların kefaleti veya garantisi ile teminat altına alınan muhtelif alacaklar.

-BAĞLI MENKUL DEĞERLER (NET)

a- OECD ülkeleri bankalarına ihraç edilen ya da garanti edilen menkul kıymetler, yatırım fonu katılma belgeleri ve vadesi gelmiş menkul değerlerden (% 20 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlere ilişkin) bağlı menkul değerler arasında gösterilenler.

- FİNANSAL KİRALAMA AMAÇLI VARLIKLAR İÇİN VERİLEN AVANSLAR

a- Finansal kiralama amaçlı varlıklar için verilen avanslardan OECD ülkeleri bankalarının mukabil kefaletlerine dayanılarak verilenler ile OECD ülkeleri bankalarınca veya bu bankaların kefaleti ile ihraç edilen menkul kıymetler teminat alınarak verilenler.

-GARANTİ VE KEFALETLER

a- Türkiye’de faaliyette bulunan bankaların mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen garanti ve kefaletler,

b- OECD ülkeleri bankalarının mukabil kefaletlerine dayanılarak verilen garanti ve kefaletler,

c- OECD ülkeleri bankalarınca veya bu bankaların kefaletiyle ihraç edilen menkul kıymetler teminat alınarak verilen garanti ve kefaletler,

d- Geçici ve kesin teminat mektupları (% 0 risk ağırlığına tabi olanlar haricindekiler),

e- Bir yılın altında vadeli, kendi kendine itfa olan ve bir “yükleme” yükümlülüğü ile teminatlandırılmış “akreditifler”.

- TAAHHÜTLER

a- Diğer “cayılabilir taahhütler”.

- DÖVİZ VE FAİZ HADDİ İLE İLGİLİ İŞLEMLER (Döviz ve faiz haddi ile ilgili işlemlerde, % 20 risk ağırlığına tabi kredilerin özelliğine benzer özelliği olan karşı taraftan alacaklara ilişkin tutarlar; kredi dönüşüm oranı ile ağırlıklandırılmış tutarlar).

- FAİZ VE GELİR TAAHHUK VE REESKONTLARI (% 20 risk ağırlığına tabi tutulan kalemler için).

- YÖNETMELİĞİN 4 ÜNCÜ MADDESİNDE AÇIKLANDIĞI ÜZERE BU CETVELDE RİSK AĞIRLIĞI VERİLMEMİŞ OLAN HESAPLAR

%50 RİSK AĞIRLIKLİ AKTİFLER, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

- KREDİLER

a- İkamet amacıyla kullanılan gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı verilen nakdi krediler,

b- Belediye sınırları dahilindeki tapulu arsa ve araziler ile gayrimenkullerin birinci derece ipoteği karşılığı verilen nakdi krediler.

c- Bu gayrimenkuller üzerine 2 veya 3. dereceden tesis edilmiş ipotekler karşılığında (banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki farkı aşmamak kaydıyla) kullanılan nakdi kredilerin 2/3'ü.

- FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN ALACAKLAR

- FİNANSAL KİRALAMA KONUSU VARLIKLAR (NET) (Finansal kiralama sözleşmesi ile edinilen ve Finansal Kiralama Kanunu ve Vergi Usul Kanunu uyarınca bankaların sabit kıymetleri arasında gösterilen arazi, arsalar ve binalar, tesisler, makineler ve cihazlar, taşıtlar ve diğer finansal kiralama amaçlı değerler, % 0 ve % 20 risk ağırlığı uygulananlar haricindeki finansal kiralama amaçlı kıymetler için verilen avanslar).

- GARANTİ VE KEFALETLER

a- Diğer teminat mektupları (0 ve % 20 risk ağırlığına tabi tutulanlar haricindekiler),

b- İkamet amacıyla kullanılan gayrimenkullerin birinci derece ipotegi karşılığı verilen garanti ve kefaletler,

c- Belediye sınırları dahilindeki tapulu arsa ve arazilerin birinci derece ipotegi karşılığı verilen garanti ve kefaletler,

d- Diğer akreditifler (% 0 ve % 20 risk ağırlığına tabi tutulanlar haricindekiler).

e- İkamet amacıyla kullanılan gayrimenkuller ile belediye sınırları dahilindeki tapulu arsa ve arazilerin 2 veya 3. dereceden tesis edilmiş ipotekler karşılığında (banka tarafından tesis edilen ipotek tutarı, bankanın ipotek derecesinden önde gelen ipotek ve boş ipotek değerleri toplamı ile gayrimenkullerin rayiç değeri arasındaki farkı aşmamak kaydıyla) kullanılan garanti ve kefaletlerin 2/3'ü.

- TAAHHÜTLER

a- Senet ihracına aracılık taahhütleri,

b- Diğer cayılamaz taahhütler (% 0, % 20 ve % 100 risk ağırlığına tabi olanlar hariç).

- DİĞER NAZİM HESAPLAR

a- Menkul değerler ihracına aracılık ve kefalet işlemleri.

- FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI (% 50 risk ağırlığına tabi tutulan kalemler için).

%100 RİSK AĞIRLIKLI AKTİFLER, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

- NAKİT DEĞERLER

a- Vadesi gelmiş menkul değerler (% 100 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlere ilişkin),

b- Satın alınan diğer yabancı para banka çekleri.

- BANKALAR

a- Diğer yurtdışı bankalar (OECD ülkelerinde kurulu yurtdışı bankalar nezdinde teminata verilmiş, bloke edilmiş, bankanın serbest tasarrufunda bulunmayan mevcutlar dahil).

- KREDİLER

a- Diğer nakdi krediler.

- TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)

- SABİT KIYMETLER (NET) (% 0 risk ağırlığına tabi tutulan gayrimenkuller, finansal kiralama konusu sabit kıymetler ve özel maliyet bedelleri hariç).

- İŞTİRAKLAR, BAĞLI ORTAKLIKLAR VE BAĞLI MENKUL DEĞERLER

a- Mali olmayan iştirak ve bağlı ortaklıklara ilişkin hisseler,

b- % 0 ve % 20 risk ağırlıklı bağlı menkul değerler hariç diğer bağlı menkul değerler.

- MUHTELİF ALACAKLAR

a- Diğer risk gruplarına girmeyen muhtelif alacaklar.

- DİĞER AKTİFLER (“İlk tesis giderleri”, “özel görev hesapları”, “peşin ödenmiş giderler”, “peşin ödenmiş vergiler hesabı”, “OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarından olan diğer alacaklar ve OECD ülkeleri merkezi yönetimleri ile merkez bankalarınınca garanti edilen diğer alacaklar”, “şubeler cari hesabı”, “altın deposu”, “% 0 risk ağırlığına tabi menkul kıymetlerle, nakit ve hazine kefaleti ile teminat altına alınan diğer alacaklar” hariç, finansal kiralama anlaşması kapsamında kiracı olarak kullanılan varlıklar dahil olmak üzere, üç aylık hesap özeti için “diğer aktifler” başlıklı bölümü kapsamındaki diğer hesaplar).

- GARANTİ VE KEFALETLER

A) Diğer risk gruplarında bir garanti olarak risk ağırlığına tabi tutulmamış “banka kabulleri”,

B) Diğer risk gruplarında bir garanti olarak risk ağırlığına tabi tutulmamış “garanti verilen prefinansmanlar”,

C) Diğer risk gruplarında bir garanti olarak risk ağırlığına tabi tutulmamış “riski bankaya rücu edilebilen banka aktif değerleri ile ilgili satış işlemleri”,

D) Verilen diğer garanti ve kefaletler (% 0, % 20, % 50 risk ağırlığına tabi tutulanlar haricindekiler).

- DÖVİZ VE FAİZ HADDİ İLE İLGİLİ İŞLEMLER (Döviz ve faiz haddi ile ilgili işlemlerde, % 100 risk ağırlığına tabi kredilerin özelliğine benzer özelliği olan karşı taraftan alacaklara ilişkin kredi dönüşüm oranı ile ağırlıklandırılmış tutarlar).

- FAİZ VE GELİR TAHAKKUK VE REESKONTLARI (% 100 risk ağırlığına tabi tutulan kalemler için).

SERMAYE YETERLİLİĞİ ANALİZ FORMU

I- ANA SERMAYE

- A) Ödenmiş sermaye,
- B) Kanuni yedek akçeler,
- C) İhtiyari ve fevkalade yedek akçeler,
- D) Vergi provizyonundan sonraki dönem kârı ve geçmiş yıllar kârı toplamı,
- E) Dönem zararı ile geçmiş yıllar zararı toplamı (-).

II- KATKI SERMAYE

- A) Genel kredi karşılığı tutarı,
- B) Banka sabit kıymet yeniden değerlendirme fonu (maliyet artış fonu, sermayeye eklenecek iştirak ve bağıli ortaklık hisseleri ile gayrimenkul satış kazançları dahil.),
- C) Banka sabit kıymetleri için Bankaların Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkında Yönetmeliğin 4 üncü maddesinin 4 üncü fıkrasında yer alan katkı sermaye ile ilgili tanımda belirtilen şekilde hesaplanan yeniden değerlendirme tutarı,
- D) İştirakler, bağıli ortaklıklar sabit kıymet yeniden değerlendirme karşılığı (Menkul kıymetler arasında izlenen iştirak amaçlı diğer ortaklıklara ilişkin olanlar dahil),
- E) Alınan sermaye benzeri krediler,
- F) Menkul değerler değer artış fonu,
- G) Muhtemel riskler için ayrılan serbest karşılıklar.

III- ÜÇÜNCÜ KUŞAK SERMAYE

IV- SERMAYE (Yönetmelikte öngörülen sınırlar çerçevesinde:I+II+III)

V- SERMAYEDEN İNDİRİLEN DEĞERLER

A) Ana faaliyet konuları para ve sermaye piyasaları ile sigortacılık olan ve bu konulardaki özel kanunlara göre izin ve ruhsat ile faaliyet gösteren mali kurumlara yapılan tüm sermaye katılımlarına ilişkin tutarlar,

B) Özel maliyet bedelleri,

C) İlk tesis giderleri,

D) Peşin ödenmiş giderler,

E) İştiraklerin, bağlı ortaklıkların, sermayesine katılan diğer ortaklıkların ve sabit kıymetlerin rayiç değeri bilançoda kayıtlı değerinin altında ise aradaki fark,

F) Türkiye`de faaliyet gösteren diğer bankalara verilen "sermaye benzeri krediler",

G) Şerefiye,

H) Aktifleştirilmiş giderler.

VI- ÖZKAYNAK (IV- V)

VII- RİSK AĞIRLIKLIL VARLIKLAR, GAYRİNAKDİ KREDİLER VE YÜKÜMLÜLÜKLER

A) Risk ağırlığı % 0 olanlar,

B) Risk ağırlığı % 20 olanlar,

C) Risk ağırlığı % 50 olanlar,

D) Risk ağırlığı % 100 olanlar,

E) Piyasa riskine esas tutar (Bu tutar, Üçüncü Kısımındaki esas ve usullere göre hesaplanarak bu satıra kaydedilmek suretiyle sermaye yeterliliği standart oranına dahil edilir).

TOPLAM

SERMAYE YETERLİLİĞİ STANDART ORANI (VI/VII) %

KATKI SERMAYE / ANA SERMAYE (III/I) %

ALINAN SERMAYE BENZERİ KREDİLER / ANA SERMAYE (IIE/I) %

Kaynak: http://www.bddk.org.tr/turkce/mevzuat/sermaye_yet_y2.doc